

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ: ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ,
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ»

Σοβιτσλή Γ. Ελένη

A. M.: 218618

Επιβλέπων: Ομότιμος Καθηγητής Χαράλαμπος Μπαμπούνης

Συνεπιβλέποντες: Καθηγητής Δημοσθένης Δασκαλάκης

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρέα Κακάμπουρα

Αθήνα 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται την προσωπικότητα του Ιωάννη Καποδίστρια μέσα από το πλαίσιο της πνευματικής κίνησης του Διαφωτισμού.

Ειδικότερα, έγινε μια προσπάθεια να αποτυπωθεί ο τρόπος διακυβέρνησης και η χάραξη της εθνικής πολιτικής του Ιωάννη Καποδίστρια καθώς και οι συνθήκες μέσα από τις οποίες διαμορφώθηκε η πολιτική σκέψη του Κυβερνήτη. Γι' αυτό το σκοπό πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική και αρχειακή έρευνα. Χρησιμοποιήθηκαν οι γραπτές πηγές και συγκεκριμένα κυρίως η επιστολογραφία του, μέσα από την οποία κυρίως αντλήσαμε στοιχεία για τον τρόπο χειρισμού των υποθέσεων του νεοσύστατου κράτους. Στόχος ήταν η σκιαγράφηση της πολύπλευρης προσωπικότητας του Κυβερνήτη Καποδίστρια στις διαστάσεις του Διαφωτισμού μέσα από τη μελέτη της επιστολογραφίας του.

Λέξεις-Κλειδιά: πηγές, Διαφωτισμός, κυβέρνηση Καποδίστρια, διπλωματική πολιτική, επιστολογραφία, έθνος, εκπαίδευση

ABSTRACT

This thesis focuses on the personality of Ioannis Kapodistrias through the context of the intellectual movement of the Enlightenment.

In particular, an attempt was made to capture the way of governing and the formulation of the national policy of Ioannis Kapodistrias as well as the conditions through which the political thought of the Governor was formed. For this purpose, bibliographic and archival research was carried out. Written sources were used, and specifically his correspondence, through which we mainly obtained information about the way the newly formed state was handled. The aim was to outline the multifaceted personality of Governor Kapodistrias in the dimensions of the Enlightenment through the study of his correspondence.

Key words: Enlightenment, Kapodistrian government, diplomatic policy, correspondence, nation, education

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α	
Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β	
Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ. ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ	
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ	
ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	78
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	100
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	104

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διπλωματική αυτή εργασία αποτελεί την ολοκλήρωση της φοίτησης μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Κοινωνικές επιστήμες και Ανθρωπιστικές Σπουδές» στην Εκπαίδευση με κατεύθυνση τις Κοινωνικές Επιστήμες: Σύγχρονα Ζητήματα Ιστορικής, Κοινωνιολογικής, Λαογραφικής Θεωρίας και Έρευνας της Παιδαγωγικής Σχολής του τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το θέμα της διπλωματικής εργασίας αφορά τον Ιωάννη Καποδίστρια και τις θέσεις του για τη πολιτική τις οποίες προσπάθησε να αναδείξει μέσα από τις αξίες του Διαφωτισμού και να τις εφαρμόσει και στο νεοσύστατο κράτος.

Η προσπάθεια αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη συμπαράσταση και τη καθοδήγηση κάποιων ανθρώπων τους οποίους οφείλω να ευχαριστήσω. Πρωτίστως, για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ομότιμο Καθηγητή Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Χαράλαμπο Μπαμπούνη. Ο κ. Χ. Μπαμπούνης, ως επιβλέπων Καθηγητής με ενέπνευσε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, με τίμησε με την εμπιστοσύνη που μου έδειξε στο πρόσωπο μου αναθέτοντας τη συγκεκριμένη έρευνα και με καθοδήγησε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας με ακούραστο ενδιαφέρον. Οι υποδείξεις του υπήρξαν καθοριστικές και ουσιαστικές σε όλη τη διάρκεια της έρευνας, ήταν αρωγός σε όλη αυτή τη προσπάθεια με την επιστημονική του υποστήριξη και για όλους αυτούς τους λόγους αισθάνομαι ευγνώμων.

Ευχαριστίες, οφείλω προς τον Καθηγητή Δημοσθένη Δασκαλάκη, Καθηγητή Κοινωνιολογίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος με τίμησε ως συνεπιβλέπων καθηγητής της διπλωματικής εργασίας μου. Το επιστημονικό και συγγραφικό του έργο μου πρόσφερε τη δυνατότητα να διευρύνω και να ενισχύσω τις γνώσεις μου και να αποκτήσω μια νέα οπτική για το τι σημαίνει διεπιστημονικότητα. Θερμά ευχαριστώ και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρέα Κακάμπουρα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, η οποία με τίμησε ως συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια για τις χρήσιμες γνώσεις, που μου προσέφερε σε όλη τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος, διευρύνοντας την οπτική μου σε ζητήματα ερευνητικής φύσης.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς την οικογένεια μου για τη συναισθηματική στήριξη και υπομονή που μου πρόσφεραν απλόχερα καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της προσπάθειας μου και ιδιαίτερα τα παιδιά μου Μαρία και Νικόλα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία είναι η επιστήμη που μελετά τη ζωή των ανθρώπων στο παρελθόν και εξετάζει τις σχέσεις που είχαν οι άνθρωποι, τον τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών και γενικότερα μας δίνει απαντήσεις μέσω του παρελθόντος για το παρόν¹. Η ιστορία, επισημαίνει ο ιστορικός Michel de Certeau «είναι πάντοτε αμφισήμαντη» θέλοντας να δείξει ότι η θέση που παραχωρεί στο παρελθόν είναι και ο τρόπος να κάνει τόπο στο μέλλον². Είναι μια επιστήμη εξελισσόμενη όπου δίνει την αίσθηση της συνέχειας ή ασυνέχειας, έχει πολλές ιδιαιτερότητες τόσο ως προς τη μεθοδολογία και το ρόλο της όσο και τη χρησιμότητα της. Μελετά τις ιστορικές πηγές, οι οποίες αποτελούν στοιχεία σύνδεσης και είναι η πρώτη ύλη για την έρευνα και την ανάπτυξη της ιστορικής ανασυγκρότησης³.

Η έννοια της ιστορικής πηγής συνδέεται με το παρελθόν το οποίο έχει αποτυπωθεί και διασωθεί αφήνοντας το αποτύπωμα της στο παρόν. Αποτελεί μια καταγραφή ενός γεγονότος, μια απεικόνιση της πραγματικότητάς του παρελθόντος το οποίο βρίσκεται σε συνεχή διερεύνηση ως προς την ιστορική αλήθεια και τη πιστή αντιγραφή του παρελθόντος⁴. Κάθε πηγή αποτελεί ένα συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν μέσα από το οποίο γίνεται η προσέγγιση και δημιουργείται ένα ιστορικό πλαίσιο το οποίο διαμορφώνει ένα ιστορικό υλικό που φτάνει στο παρόν⁵. Η αλήθεια της ιστορίας σχηματίζεται με τη βοήθεια των πηγών, με το τρόπο που αυτές ερμηνεύονται, της λογικής σειράς των νοημάτων που αποτυπώνουν μια σταθερή πραγματικότητα και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται για να διακρίνουν το υποκειμενικό με το αντικειμενικό μέσα από το πρίσμα της ιστορικής σκέψης του μελετητή ώστε να δομήσει μια ανασύνθεση του παρελθόντος.

---

¹Π.Αγραφιώτου, *Διδάσκοντας Ιστορία μέσω του Διαδικτύου. Χρησιμότητα ή αναγκαιότητα, Νέες προκλήσεις*. Στο: Αξιοποίηση των τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στη Διδακτική πράξη: 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο των εκπαιδευτικών για τις Τ.Π.Ε., Σύρος, 9,10 &11 Μάϊου 2003, (τ. Α', σελ.87-92). Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.

²Γ.Κόκκινος, *Από την Ιστορία στις Ιστορίες, Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της Ιστορίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1988, σσ.67-68 π.β Μ. De Certeau, *Το ιστοριογραφικό έργο*. Στο Ζακ Λε Γκοφ-Πιερ Νορά, *Το έργο της Ιστορίας*(μτφ. Μιτσοτάκη Κλαίρη), τόμ. Α', εκδ. Ράππας, Αθήνα 1975, σσ. 19-66

³Δ. Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας* (Ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές), εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005, σσ.18-24

⁴Αι. Χριστοφιλοπούλου, *Εισαγωγή στις Ιστορικές σπουδές*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979, σσ. 50-51

⁵Β. Καλόγηρος, *Τα Ιστορικά Παραθέματα στην Εξεταστική Διαδικασία*, Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Βόλος 2012, Ελλάδα, σ.65 π.β. Ε. Βόγλη, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του*, e-book, σ.4

Με τον όρο ιστορική πηγή, σύμφωνα με τον Μπαμπούνη (2013), «είναι οτιδήποτε διασώζεται σε υλική και γραπτή κατάσταση από το παρελθόν. Οτιδήποτε διασώζεται και αποτυπώνεται με την εικόνα και το λόγο και εντάσσεται στη συνέχεια του πολιτισμού»⁶. Η ανασύνθεση του παρελθόντος είναι το ζητούμενο του ιστορικού όπου καλείται να απαντήσει σε μια σειρά από ερωτήματα που αφορούν την ιστορική αλήθεια, να ανιχνεύσει το λάθος να διαπιστώσει τυχόν παραποιήσεις, να καλύψει εσκεμμένα ή μη κενά. Πρόκειται για μια πολύπλοκη διαδικασία που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Ο ιστορικός βρίσκεται σε μια συνεχή αναζήτηση για να μπορεί να απαντήσει σε ερωτήματα που ο ίδιος θέτει⁷.

Οι πηγές άλλωστε δεν αποτελούν ιστορία αλλά το υλικό της και χωρίς αυτές δεν θα υπήρχε ιστορική επιστήμη. Κάθε πηγή⁸ μπορεί να δώσει σημαντικές πληροφορίες προς διάφορες κατευθύνσεις. Οι τεχνικές και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται οδήγησαν στην αναγωγή της ιστοριογραφίας σε επίπεδο επιστήμης⁹ και η αποκωδικοποίηση των πηγών διευκολύνει την έρευνα του μελετητή στη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν, είναι μία δυναμική διαδικασία στην οποία καλείται ο ερευνητής να απαντήσει στα ερωτήματα που θέτει κατά τη διάρκεια της έρευνας του¹⁰. Αποτυπώνει τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, τη δράση και τη διαδοχή¹¹, τη προσπάθεια ανασυγκρότησης του παρελθόντος όπου το ζήτημα της αντικειμενικότητας βρίσκεται σε συνεχή αναζήτηση και αναζήτηση¹². Ουσιαστικά, η πηγή ανήκει και στη πραγματικότητα του παρελθόντος και του παρόντος¹³.

---

⁶Χ. Μπαμπούνης - Σπ.Τουλιάτος, *Μεθοδολογία και ερμηνεία της ιστορίας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2017,σ.97

⁷Χ.Μπαμπούνης, *Ιστορική Αφήγηση και Πηγές*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2013, σσ. 22,31

⁸Μ. Ρεπούση, *Μαθήματα Ιστορίας: Από την Ιστορία στην Ιστορική Εκπαίδευση*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2004, σσ. 99-102.π.β. Α. Συμυρναίος, *Ιστορίας Μάθησις*, Ζητήματα Φιλοσοφίας & Διδακτικής της Ιστορίας, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2013, σσ.174-175, π.β. D. Stuckart, “Secondary Students Using Expert Heuristics in The Analysis of digitalized historical documents”, Unpublished PhD Thesis, Department Secondary Education, College of Education, University of South Florida 2004, σσ. 28-29.

⁹Β.Καλόγηρος, *Τα Ιστορικά Παραθέματα...*ό. π., σ.65 π. β. Κ. Μέκκας, «*Η Διδασκαλία της Ιστορίας με την αξιοποίηση των πηγών*», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2020 από το διαδικτυακό τόπο: http://dideanatol.att.sch.gr/tte/nea/sumbouloi/istoria_piges.pdf.

¹⁰Χ.Μπαμπούνης, *Ιστορική Αφήγηση ...*ό. π., σ.31

¹¹Ο.π., σσ.9, 30

¹²Δ. Μαυροσκούφης, *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας: Ιστοριογραφία, Διδακτική Μεθοδολογία και Ιστορικές πηγές*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005, σ.73

¹³Μ.Ρεπούση, *Μαθήματα Ιστορίας...*ό.π., σσ. 81-83, π.β. Η. Μονιότ, *Η Διδακτική της Ιστορίας* (μτφ. Έφη Κάννερ), εκδ Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 283,π.β. Ει. Νάκου, *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σσ. 22, 25-28

Ο Ε.Η. Carr¹⁴ (1961) διατυπώνει ότι «τα γεγονότα της ιστορίας ποτέ δε φθάνουν ως εμάς καθαρά, αφού δεν υπάρχουν και δεν μπορούν να υπάρξουν σε καθαρή μορφή: πάντα φιλτράρονται από το νου αυτού που τα καταγράφει».

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι ο Ιωάννης Καποδίστριας και ο Διαφωτισμός. Η επιλογή του θέματος δεν ήταν τυχαία γιατί θεωρώ την προσωπικότητα του Ιωάννη Καποδίστρια ιδιαίτερα ξεχωριστή και σημαντική με διεθνή εμβέλεια, η οποία κάθε φορά μπορεί να αποκωδικοποιηθεί διαφορετικά και να δώσει καινούρια στοιχεία για τον ιστορικό του ρόλο, επειδή ο Καποδίστριας σύμφωνα με τον Κ. Τσάτσο (1977) «έκανε την Ελλάδα»¹⁵.

Για να προσεγγισθεί το θέμα τέθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα ως οδηγός μελέτης

1. Ποιος ήταν ο Ιωάννης Καποδίστριας που διητέλεσε Κυβερνήτης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και σε ποιους τομείς έδωσε έμφαση για την ανασυγκρότηση του;
2. Ποιες ήταν οι αρχές του ευρωπαϊκού και νεοελληνικού Διαφωτισμού (που ενστερνιζόταν ο Καποδίστριας) και πώς αυτές συνέβαλαν στην δόμηση του Ελληνικού κράτους;
3. Ποιος ο ρόλος των επιστολών και πώς αυτές αξιοποιούνται ως ιστορική πηγή; Ποιο το περιεχόμενο των επιστολών του Καποδίστρια και η ανάλυση τους υπό το πρίσμα των αρχών του Διαφωτισμού;
4. Ποιες επιδράσεις δέχτηκε ο Ιω. Καποδίστριας από τις ιδέες του Διαφωτισμού για τη χάραξη της πολιτικής που ακολούθησε και πώς αυτές συνάγονται από τις επιστολές;

Για την παρούσα εργασία επιλέχθηκε η μέθοδος ιστοριοερμηνευτικού προτύπου και προκρίθηκε ώστε να εξασφαλιστεί στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό η διυποκειμενικότητα. Η μέθοδος αυτή βασίζεται σε στοιχεία που θα αποτελέσουν ένα οδηγό αναδόμησης του παρελθόντος με στόχο τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εικόνας των συνθηκών της εποχής για την οποία γίνεται η έρευνα. Σύμφωνα με τον Cohen (2007) «η ιστορική έρευνα έχει οριστεί ως ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με τα συμβάντα του παρελθόντος»¹⁶. Ουσιαστικά, για να εξασφαλισθεί η διυποκειμενικότητα ακολούθηθηκε το τριμερές σχήμα του Heidegger δηλαδή οι βασικές αρχές της ερμηνευ-

---

¹⁴Ε.Η. Carr, *Τι είναι ιστορία; Σκέψεις για τη θεωρία της ιστορίας και τον ρόλο του ιστορικού* (μτφ. Ανδ. Παππάς), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015, σ.22, π. β. T. Haydn, Arthur J. & M. Hunt. *Learning to teach history in the secondary school a companion to school experience*, London- New York: Routledge Falmer 2001, pp. 208-211

¹⁵Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, *Έκτακτο δελτίο για το έτος Καποδίστρια 1776-1976*, Κέρκυρα 1977, σ. 13

¹⁶L.Cohen & L. Manion & K. Morisson, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, σσ. 271-276

τικής μεθόδου της κατάστασης- κατανόησης- ερμηνείας¹⁷.

Η ερμηνευτική προσέγγιση επιχειρήθηκε με βάση το ιστορικό πλαίσιο, τη ταύτιση του υποκειμένου – αντικειμένου, μια πρόσκαιρη ταύτιση με σκοπό την ενσυναίσθηση και τη διαλεκτική σχέση Μέρους – Όλου, την αλληλεπίδραση των στοιχείων. Οι ερμηνευτικοί αυτοί κύκλοι οδηγούν τον ερευνητή σε μια πληρέστερη εικόνα και βαθύτερη κατανόηση του ερευνώμενου¹⁸. Κατά τη θεματική ανάλυση ακολουθήθηκαν τα στάδια της εξοικείωσης με τα δεδομένα, εν συνεχεία της κωδικοποίησης αυτών, της ταξινόμησης και επεξεργασίας και τέλος της σύνθεσης σε μια αντικειμενική έκθεση του θέματος¹⁹ όπου σε όλη τη διάρκεια της έρευνας υπήρχε μια διαλεκτική σχέση του μέρους με το όλο σε μια προσπάθεια ολιστικής οπτικής αναδόμησης του συγκεκριμένου παρελθόντος.

Η διάρθρωση της εργασίας βασίστηκε στη κάλυψη των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν και εκτείνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο «Ο Ιωάννης Καποδίστριας στο χώρο και στο χρόνο» παρουσιάζεται η ζωή και το έργο του Κυβερνήτη της Ελλάδος με αναφορές στους βασικότερους σταθμούς της πολιτικής σταδιοδρομίας. Επιπρόσθετα, έγινε μια προσπάθεια αποτύπωσης των κυριότερων ενεργειών του σε σημαντικούς τομείς διοίκησης και στήριξης του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους με στόχο τη θεσμική αναδιοργάνωση του προσπαθώντας να εξασφαλίσει το δυτικό προσανατολισμό του.

Το δεύτερο κεφάλαιο με το τίτλο «Η κίνηση των ιδεών. Ευρωπαϊκός και Νεοελληνικός Διαφωτισμός», γίνεται αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού εστιάζοντας στις ιδέες αυτού του πνευματικού κινήματος το οποίο διείσδυσε στον ελληνικό πολιτισμικό χώρο δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του Ελληνικού έθνους. Ενδεικτικά, παρουσιάστηκαν πρόσωπα του Διαφωτισμού ώστε να καταδειχτούν οι ιδέες τους οι οποίες δεν άφησαν ανεπηρέαστο τον Καποδίστρια στο όραμα του για μια ανεξάρτητη Ελλάδα όπου θα κυριαρχούσε η προστασία της ελευθερίας των πολιτών.

Το τρίτο κεφάλαιο οι «Επιστολές του Καποδίστρια» αφορά την καταγραφή και την ανάλυση των επιστολών του Καποδίστρια ως πηγή αναζητώντας μέσα απ' αυτές τις επιδράσεις που δέχτηκε από το Διαφωτισμό. Η παρουσίαση επιστολών προς συγκεκριμένα όργανα και πρόσωπα αποτελούν μία προσπάθεια να αποτυπωθεί η αγωνιώδης προσπάθεια του Κυβερνήτη για την εξασφάλιση των όρων ενός βιώσιμου κράτους. Αποδεχόμενος τις δυσκολίες του εγχειρήματος αλλά με βαθιά πεποίθηση για την ορθότητα των κινήσεων του στόχευε στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για την ανασύσταση του ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο «Ο Καποδίστριας και οι επιστολικές του ιδέες για την πολιτική και την εκπαίδευση» σκιαγραφείται η προσωπικότητα του

---

¹⁷Χ. Μπαμπούνης – Εμ. Φυριππής, *Φοιτητών Δράσεις. Οθωνική περίοδος [1837 – 1862]*, τ. Α', εκδ. Εκτυπωτικό Κέντρο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2016, σ. 14.

¹⁸Ι. Πυργιωτάκης, «Ερμηνευτική προσέγγιση εκπαιδευτικών νόμων και νομοσχεδίων. Μία απόπειρα διαμόρφωσης ενός σχεδίου εργασίας» στο Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος, *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου*, Αλεξανδρούπολη 28 -30 Μαΐου 2004, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 73 – 86.

¹⁹ L.Cohen & L. Manion & K. Morisson, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας...*ό. π., σ. 273

Καποδίστρια μέσα από τις επιδράσεις του Διαφωτισμού και πως αυτές αποτυπώθηκαν στο γραπτό λόγο. Μέσα από τις επιστολές διαπιστώνει κανείς την σκέψη και το σχεδιασμό του για την δόμηση σε συγκεκριμένους τομείς του Ελληνικού έθνους, στοιχεία που ενισχύουν την εθνική ταυτότητα και την ύπαρξη εθνικού συναισθήματος τα οποία μπορούν να καλλιεργηθούν μέσα από την εκπαίδευση και να αποτελέσουν το θεμελιακό υπόβαθρο για το νεοσύστατο κράτος.

Ακολουθούν τα γενικά συμπεράσματα, οι πηγές και η βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των επιστολών του Ιωάννη Καποδίστρια και πώς μέσα από αυτές αποτυπώνεται η διανοητική σκέψη του και οι επιδράσεις που δέχτηκε από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Γι' αυτό κρίθηκε, κατ' αρχάς, σκόπιμο να μελετηθούν βιογραφικά στοιχεία, τα οποία θα συμβάλλουν στην απόκτηση μιας συνολικότερης εικόνα της προσωπικότητας του Ιω. Καποδίστρια και θα οριοθετήσουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί χωρικά και χρονικά η μελέτη.

Ο Καποδίστριας γεννήθηκε στην βενετοκρατούμενη Κέρκυρα το 1776 από οικογένεια ευγενών. Πατέρας του ήταν ο Αντώνιο- Μαρία Καποδίστριας και μητέρα η Διαμαντίνα Γονέμη. Ο πατέρας του, νομικός και σημαίνον πρόσωπο των Επτανήσων, ανήκε στη συντηρητική πλευρά των ευγενών του νησιού και είχε ισχυρή προσωπικότητα. Διετέλεσε αντιπρόσωπος της Ιονίου Γερουσίας στην Κωνσταντινούπολη και ύστερα στη Ρωσία²⁰. Η μητέρα του προερχόταν από οικογένεια ευγενών της Κύπρου. Επομένως, η οικογένεια του Ιω. Καποδίστρια είχε αριστοκρατικές καταβολές, οι οποίες ενισχύθηκαν κατά την ενετική κυριαρχία των Επτανήσων. Στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το στενό και οικογενειακό του περιβάλλον.

Τα πρώτα γράμματα τα διδάχθηκε στη Κέρκυρα και έπειτα στο Μοναστήρι της Αγίας Ιουστίνης, μαθαίνοντας ιταλικά, λατινικά, γαλλικά. Η μητέρα του και ο μοναχός Συμεών του εμφύσησαν τις αρχές της ορθοδοξίας τις οποίες δεν ξέχασε ακόμα και όταν βρισκόταν στο εξωτερικό και έστειλε επιστολές στον πατέρα του συνήθιζε να επικαλείται τις ευλογίες του ιερομονάχου Συμεών²¹.

Το 1794 σε ηλικία δεκαοχτώ ετών έφυγε για το Πανεπιστήμιο της Πάδοβας που αποτελούσε ένα Κέντρο μόρφωσης των Ελλήνων από την υπόδουλη Ελλάδα με στόχο να σπουδάσει στον κλάδο των *artisti*, Φιλολογία, Φιλοσοφία και Ιατρική. Απέκτησε πανεπιστημιακά διπλώματα εκτός από της ιατρικής και στο τομέα της Νομικής και Φιλοσοφίας²². Κατά την παραμονή του στην Πάντοβα ήλθε σε επαφή με τα πολιτικά και κοινωνικά θέματα που απασχολούσαν την Ευρώπη και έζησε από κοντά τη διάχυση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης²³.

---

²⁰Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η γένεση του Νεοελληνικού κράτους*(1828-1831).Πανεπιστημιακές σημειώσεις(2019),Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,σ.7

²¹Εμμ. Γιαννούλη, *Ταξίδι στην Ιστορία, Αίγινα, Μεγάλη Εκκλησία- Καποδίστριας. Αρχή Νεοελληνικού κράτους*, εκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2013,σ.156

²²Στ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος*, εκδ. Παπαζήση (β' εκδ), Αθήνα 2005,σ.196

²³Ε. Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας: Ο άνθρωπος – ο ευρωπαίος διπλωμάτης 1800-1828*(εκδ. 10η), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005, σ. 15, πβ. Κ.Papantonopoulos, *Risorgimento greco e filellenismo Italiano*, Ρώμη 1986, Edizioni del Sole, σ.54

Το 1797 ο Ιω. Καποδίστριας επιστρέφει στη Κέρκυρα και ασκεί το επάγγελμα του γιατρού. Εργάστηκε στο Νοσοκομείο της Κέρκυρας και μαζί με άλλους συναδέλφους του, ίδρυσε τον ιατρικό σύλλογο με σκοπό την μέριμνα για την υγεία των Επτανησίων και τη κατάρτιση των μελών του²⁴. Παράλληλα ανέπτυξε έντονη φιλολογική δραστηριότητα όπου με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε στην Κέρκυρα μια Εταιρία Φίλων όπως είναι γνωστή με κύριο μέλημα τη μόρφωση του λαού²⁵.

Την ίδια περίοδο αλλάζει το πολιτικό σκηνικό, όπου τα Επτάνησα με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο (1797) τέθηκαν υπό τον έλεγχο της δημοκρατικής Γαλλίας και τα προνόμια που κατείχαν οι ευγενείς καταργούνται. Το διάστημα μεταξύ 1798-1799 τα ρωσο-τουρκικά στρατεύματα επαναφέρουν το προηγούμενο καθεστώς και οι ευγενείς αποκαθίστανται. Η νίκη αυτή οδήγησε στη συγκρότηση του Μεγάλου Συμβουλίου της Κέρκυρας, όπου εξέλεξαν πρέσβεις που θα πήγαιναν στη Κωνσταντινούπολη και την Πετρούπολη ως αντιπρόσωποι των νησιών υποβάλλοντας ένα σχέδιο Συντάγματος ώστε να αναγνωριστούν επίσημα²⁶. Ένας από τους εκπροσώπους ήταν ο Αντώνιο-Μαρία που συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις και κατέληξαν στην ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας (21 Μαρτίου 1800)²⁷.

Η συνθήκη της 21^{ης} Μαρτίου 1800 υπογράφηκε μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σύμφωνα με την οποία το Ιόνιο κράτος θα περιλάμβανε τα επτά νησιά και θα ήταν υποτελές στον σουλτάνο και η πολιτειακή δομή θα ακολουθούσε το βυζαντινό σύνταγμα, χαρακτηριζόταν αυταρχική και ολιγαρχική²⁸. Ο Αντώνιος -Μαρία Καποδίστριας συνέταξε ένα σχέδιο Συντάγματος σε συνεργασία με τον Γαρδενίγο Σιγούρο Δεσύλλα, το οποίο υπέβαλαν στην Πύλη χωρίς όμως να έχει προηγηθεί η ενημέρωση των ενεργειών αυτών με τη Ρωσία, γεγονός που δημιούργησε μια δυσaráσκεια στην Πετρούπολη. Το 1801 αποχωρούν τα ρωσικά στρατεύματα από τα ιόνια νησιά και ξέσπασαν ταραχές που οδήγησαν στη σύγκληση του συμβουλίου της Γερουσίας όπου και προέκυψε ένα νέο όργανο η «Έντιμος Αντιπροσωπεία», η οποία είχε ως σκοπό την εξομάλυνση των διαφορών μεταξύ των ευγενών και τη σύσταση νέου Συντάγματος. Η Έντιμη Αντιπροσωπεία εισήγαγε καινοτομίες δίνοντας το λόγο στα λαϊκά στρώματα. Η στάση της, έφερε τις αντιδράσεις των Δυνάμεων, αξιώνοντας

---

²⁴<http://www.kapodistrias.info/viografia>, (20/10/2020)

²⁵Β.Σπανός, *Ιωάννης Καποδίστριας: Ο θεμελιωτής του ελληνικού κράτους*, εκδ. Περισκόπιο, Αθήνα 2009, σ. 10

²⁶Ν.Καραπιδάκης, «*Τα Επτάνησα, Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας*», στο Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σσ.163-165

²⁷Χ.Κουλούρη,Χ.Λούκος,*Τα πρόσωπα του Καποδίστρια, Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία (1831-1996)*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 2012, σ.13

²⁸Χ.Κουλούρη,Χ. Λούκος, *Τα πρόσωπα... ό. π.*, σ.13

την επαναφορά της κατεστημένης πολιτικής κατάστασης²⁹.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες έφτασε ο Μοντсенίγος, ως πληρεξούσιος του τσάρου και επιδόθηκε στην αναδιοργάνωση της Πολιτείας. Έπειτα αφοσιώθηκε στη δημιουργία ενός νέου πολιτικού καθεστώτος με τη θέσπιση του Συντάγματος του 1803 και σχηματοποιήθηκε η επτανησιακή ταυτότητα των Ιονίων μέσα από την οποία φανερώθηκε η ύπαρξη κοινωνικής και πολιτικής αυτοσυνειδησίας³⁰.

Ο Ιω. Καποδίστριας αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στο χώρο της διπλωματίας και της πολιτικής αποκαλύπτοντας τη προσωπική κλίση του σε συνδυασμό με το ήδη δραστηριοποιούμενο οικογενειακό περιβάλλον στη πολιτική³¹. Το 1801 αποδέχεται τη θέση ως εντεταλμένος της Ιονίου Πολιτείας στην Κεφαλλονιά και επιβάλλει την εφαρμογή του νέου Συντάγματος του 1800, επιτυγχάνοντας προσωρινά την ηρεμία στα πολιτικά πράγματα της Πολιτείας και προσπαθώντας να συγκεράσει τις ταραχές μεταξύ των φατριών του νησιού. Στο ζήτημα αυτό φάνηκε το διαλλακτικό πνεύμα, η αποφασιστικότητα του αλλά και οι πολιτικές του ικανότητες. Οι συγκρούσεις, ωστόσο, παρέμειναν και το 1802 ο τσάρος διορίζει στην Κέρκυρα, τον κόμη Γεώργιο Μοντсенίγο, γραμματέα της Επτανήσου Πολιτείας, ο οποίος έλαβε μέτρα με στόχο τον περιορισμό της δύναμης των ευγενών ενισχύοντας την κεντρική κυβέρνηση.

Το 1803, ο Ιωάννης Καποδίστριας διορίζεται Γραμματέας της Επτανήσου Πολιτείας τη θέση αυτή την κατέλαβε ως αναγνώριση των έως τότε υπηρεσιών³². Ήταν μια τιμητική θέση μέσα από την οποία απέκτησε την εμπειρία της διαχείρισης πολιτικών, διοικητικών, οικονομικών και εκπαιδευτικών ζητημάτων³³. Ουσιαστικά, ασκεί κυβερνητικά καθήκοντα στην Ιόνιο Πολιτεία και εν συνεχεία διορίζεται Γραμματέας των Εξωτερικών Υποθέσεων και της Ναυτιλίας της Επτανήσου Πολιτείας. Ο Καποδίστριας προεδρεύει στη συνταγματική επιτροπή για το νέο καταστατικό χάρτη των Ιονίων νήσων και κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων προωθήθηκε για πρώτη φορά ο κοινοβουλευτισμός και άλλες δημοκρατικές ρυθμίσεις. Η Ελληνική γλώσσα ορίζεται η επίσημη γλώσσα του κράτους³⁴.

---

²⁹Σ.Ορφανουδάκης, Μελέτημα «*Η συνταγματική Συνθήκη του 1800 και το βυζαντινό Σύνταγμα*», ό. π., σσ. 37-38

³⁰Γ.Λεοντσίνης, *Η πρόσληψη της ιστορικότητας του χρόνου και του τόπου από τους Ιόνιους κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807)*, Μελέτη στο «*Επτανήσος Πολιτεία 1800-1807*, επιμ. Δ. Μιχαλαγά & Π. Μοσχονά, Κέντρο Μελετών Ιονίου, Αθήνα 2016, σ. 318 και σ. 353

³¹Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο*, εκδ. Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1999, σ.97

³²Ν.Καραπιδάκης, *Τα Επτάνησα, Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί ...*ό.π.,σσ.163-165

³³Γ. Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...*ό.π.,σ.8

³⁴Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία των Εκκλησιαστικών και της δημοσίου εκπαίδευσεως και η εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την καποδιστριακή περίοδο*. Δημοσιευμένη Διδακτορική Διατριβή 1998, σ. 96

Το διάστημα 1804-1806 η Γαλλία ανησυχούσε για τη ρωσική επικράτηση στα νησιά αλλά και για τη διατήρηση της επιρροής της Υψηλής Πύλης. Η κατάσταση οδήγησε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις με αφορμή τη συμμαχία του Σελήμ Γ΄ και του Ναπολέοντα, οι οποίοι στράφηκαν κατά της Ρωσίας. Ο Ναπολέων στράφηκε εναντίον του Αλή πασά και αυτός βρήκε την ευκαιρία να επιτεθεί στη Λευκάδα. Τότε, ο Μοντσενίγος ανέθεσε στον Ιω. Καποδίστρια να αναλάβει ως έκτακτος συντονιστής τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Λευκάδα.

Η παρουσία του στη Λευκάδα ήταν για να προετοιμάσει την άμυνα εν όψη της επίθεσης του Αλή πασά και βρήκε την ευκαιρία να κατανοήσει τη κατάσταση που επικρατούσε στα τουρκοκρατούμενα εδάφη και να αποκομίσει μια εικόνα της πραγματικότητας³⁵. Ο Ναπολέων νίκησε σε αυτόν τον πόλεμο και με την συνθήκη του Τιλσίτ, το 1807, επανάφερε στη κατοχή των Γάλλων τα Επτάνησα, το γεγονός αυτό σήμαινε το τέλος της Επτανησιακής Δημοκρατίας και το τέλος της επιτόπιας πολιτικής σταδιοδρομίας του Καποδίστρια³⁶. Οι Γάλλοι, του πρόσφεραν δημόσιες θέσεις αλλά αυτός τις αρνήθηκε.

Μετά από δυο χρόνια (1809) αποδέχτηκε την πρόσκληση του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας και τοποθετήθηκε στο Υπουργείο ως κρατικός σύμβουλος στην Αγία Πετρούπολη από τον κόμη Ρουμινιάτσεφ³⁷. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Πετρούπολη αντιμετώπιζε οικονομικά προβλήματα καθώς και προβλήματα υγείας, παράλληλα ο ίδιος αισθανόταν στάσιμος στη διπλωματική καριέρα του και γι' αυτό επιθυμούσε την μετακίνηση του στην πρεσβεία της Νεάπολης. Η πρόταση του απορρίφθηκε γιατί κρίθηκε ότι δεν είναι ώριμος ως διπλωμάτης τότε αποφάσισε να αντιπροτείνει τη τοποθέτηση του στην πρεσβεία της Ουάσιγκτον αφούγκραζόμενος τις αλλαγές στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού με τη δημιουργία ενός νέου ομοσπονδιακού κράτους σε δημοκρατική βάση. Το αίτημα του δεν έγινε αποδεκτό και τοποθετήθηκε με παρέμβαση του Ιω. Στούρτζα στη πρεσβεία της Βιέννης³⁸. Με την οικογένεια Στούρτζα είχε αναπτύξει στενές επαφές και ιδιαίτερα με την Ρωζάνδρα η οποία ήταν και η μόνη γυναίκα που τον συγκίνησε³⁹.

Κίνητρο για την απόφαση του να εγκαταλείψει τη πατρίδα ήταν η πίστη του ότι η Ρωσία ως ομόθρησκη χώρα είχε τα ίδια συμφέροντα από τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και αντιλαμβανόταν πως μια τέτοια επιλογή θα έδινε ελπίδες στους υπόδουλους Έλληνες για εθνική απελευθέρωση⁴⁰.

---

³⁵Ν.Καραπιδάκης, *Τα Επτάνησα, Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί ..ό. π., σ.175*

³⁶Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις*, εκδ. ΜΙΕΤ(εκδ β),Αθήνα 1996,σ.5

³⁷Γ. Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό.π.,σ.8*

³⁸Γ.Αρς, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα 2015, σ. 293

³⁹Ν.Καραπιδάκης, *Τα Επτάνησα, Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί ..ό. π., σ.155*

⁴⁰Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...ό. π., σ.6*

Η ρωσική διπλωματία επένδυε στις σχέσεις με του Έλληνες δίνοντας τους ευκαιρίες για δημόσιες σταδιοδρομίες και για την ανάπτυξη του εμπορίου ενώ παράλληλα ενίσχυσαν τη τάση της φιλορωσικής φιλίας⁴¹.

Τα πρώτα χρόνια στη Πετρούπολη ο Καποδίστριας ασχολήθηκε με τη μελέτη της γλώσσας, της ιστορίας και του χαρακτήρα του ρωσικού λαού⁴². Στη Ρωσία θα αποκρυσταλλωθούν οι πολιτικές ιδέες του περί της διακυβέρνησης ενός λαού απαίδευτου με τη καθοδήγηση ενός φωτισμένου ηγέτη στα πρότυπα της ιδανικής πολιτείας του Πλάτωνα. Οραματίστηκε ότι δεν είναι ακατόρθωτη η συγκρότηση μιας δύναμης ικανής να ανατρέψει τη τυραννία των Τούρκων. Κύριο μέλημα θα ήταν η εκπαίδευση του σκλαβωμένου Γένους και η πειθαρχία.

Στην πρεσβεία της Βιέννης ανέλαβε τη θέση του ακολούθου του Ρώσου πρέσβη το διάστημα από το 1811 έως το 1812. Μετά από μία σύντομη θητεία στη πρεσβεία τοποθετήθηκε διευθυντής του διπλωματικού γραφείου στη ρωσική στρατιά στον Δούναβη κατά τη διάρκεια του ρωσο -τουρκικού πολέμου και τη γαλλική εισβολή στη Ρωσία⁴³. Κατά την παραμονή του στη Βιέννη ήλθε σε επαφή με εκπροσώπους της ελληνικής παροικίας που τη περίοδο εκείνη ανθούσε και τους ενημέρωνε για τις εξελίξεις του Ελληνικού ζητήματος καθώς και με τον Άνθιμο Γαζή, ο οποίος είχε αρχίσει την έκδοση του περιοδικού «Λόγιος Ερμής» και μεσολάβησε στην ίδρυση της Φιλόμουσου Εταιρείας στην Βιέννη⁴⁴. Το 1812 υπεγράφη η συνθήκη του Βουκουρεστίου με την οποία έληξε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος και ενισχύθηκε η συμμαχία του Αλεξάνδρου Α με τους Οθωμανούς⁴⁵.

Κατά τα έτη 1813-1814 ο Ιω. Καποδίστριας χαίρει βαθιάς εκτίμησης από το Ρώσο αυτοκράτορα, τον Αλέξανδρο Α' και του ανατέθηκε μια εμπιστευτική αποστολή με στόχο την απόσπαση των Ελβετών από τη γαλλική επιρροή και την εξασφάλιση της ουδετερότητας τους σε περίπτωση εισβολής του συμμαχικού στρατού στη Γαλλία. Πράγματι, οι διπλωματικοί ελιγμοί του συνέβαλαν στην ενότητα και δημιουργία ομοσπονδιακής κυβέρνησης της Ελβετίας κατοχυρώνοντας την ανεξαρτησία τους. Οι Ελβετοί για τη συμβολή του απένειμαν το τίτλο του πολίτη της Λοζάνης και της Γενεύης. Η ευνοϊκή αυτή εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εμπιστοσύνης μεταξύ του τσάρου και του Ιω Καποδίστρια την οποία εκμεταλλεύτηκε ο Καποδίστριας για να θέσει το ζήτημα των Επτανήσιων υπογραμμίζοντας ότι η επαναφορά του καθεστώτος του 1800 θα ευνοούσε τα ζητήματα της Ρωσίας στους ομόδοξους Έλληνες⁴⁶.

---

⁴¹ Δ. Μαντζουλίνος, *Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831)*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1990, σσ. 122- 128

⁴² Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο* (2016). Κατάλογοι ΒΒ Ι. Βουλή των Ελλήνων, σ. 27

⁴³ Γ. Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό.π., σ. 8*

⁴⁴ Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο...ό.π., σ. 27*

⁴⁵ P. Bushkovitch, *Ιστορία της Ρωσίας*, εκδ. Αιώρα, Αθήνα 2016, σ. 165

⁴⁶ Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο...ό. π., σ. 28*

Το συνέδριο της Βιέννης, το 1815 σηματοδότησε τη λήξη των Ναπολεόντειων πολέμων και την αρχή μιας νέας εποχής για την Ευρώπη. Οι Μ. Δυνάμεις καλούνταν να διαμορφώσουν τη νέα τάξη και να επαναφέρουν την ισορροπία των δυνάμεων προστατεύοντας τα συμφέροντα των μοναρχών. Στο πλαίσιο αυτό οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων προσπάθησαν να οικοδομήσουν μια Ευρώπη αυστηρά συντηρητική. Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄, ο οποίος συνέβαλε στη πτώση του Ναπολέοντα και επιδίωξε να θέσει κάτω από την προστασία του τους Ορθόδοξους λαούς της Βαλκανικής χερσονήσου, γεγονός που τον έφερε αντιμέτωπο με την Αυστρία⁴⁷. Ο Ιω. Καποδίστριας αναλαμβάνει την υποστήριξη των θέσεων του Αλέξανδρου Α΄, η ανάληψη αυτή υπήρξε καθοριστική για τη διπλωματική καριέρα του, καθώς μετείχε με την ιδιότητα του επισήμου εκπρόσωπου της ρωσικής αντιπροσωπείας προωθώντας τις θέσεις του τσάρου με στόχο την διαμόρφωση της νέας τάξης και θέτοντας τις βάσεις για την ισορροπία της Ευρώπης⁴⁸.

Οι πρωτεργάτες της συμφωνίας έκριναν απαραίτητο να οριστεί ένας τρόπος για τη καταπολέμηση πιθανόν επαναστατικών δράσεων σ' αυτό το πνεύμα επρόκειτο να ακολουθήσει η Ιερή Συμμαχία με ένθερμο υποστηρικτή της τον αυστριακό καγκελάριο Μέττερνιχ, ώστε να μην διαταραχθεί το status quo των νικητριών δυνάμεων⁴⁹. Άλλωστε μέσα στα πλαίσια της συμφωνίας ήταν η διεξαγωγή συνεδρίων όπου θα αποφάσιζαν, κάθε φορά με ποιον τρόπο θα παρέμβαιναν σε περίπτωση ενός επαναστατικού κινήματος το οποίο θα απειλούσε τη διατήρηση της ευρωπαϊκής ισορροπίας⁵⁰.

Όμως, η επίλυση των αιτημάτων και οι διεκδικήσεις των επαναστατών αποδείχθηκε ανέφικτη και η επαναφορά των ίδιων αιτημάτων όπως της παραχώρησης Συντάγματος και της εθνικής αυτοδιάθεσης, φανέρωσε την ανικανότητα των κυβερνήσεων να σταματήσουν τη πορεία της ιστορίας⁵¹.

Παράλληλα, ιδρύεται το 1815 από τον Καποδίστρια με τη συνεργασία του λόγιου Άνθιμου Γαζή και άλλους Έλληνες εμπόρους της Βιέννης η Φιλόμουσος Εταιρεία σε αντιπερισπασμό της Φιλομούσου Εταιρείας που συστάθηκε στην Αθήνα το 1813 από αγγλικούς παράγοντες⁵². Στόχος της Εταιρείας η αποστολή νέων Ελλήνων που επιθυμούσαν να σπουδάσουν σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και η οικονομική ενίσχυση τους για να εκπληρώσουν τις σπουδές τους διοργανώνοντας πολλές φορές

---

⁴⁷S.Bernstein, P.Milza, *Ιστορία της Ευρώπης 2 Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών* (1815-1919), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ.20

⁴⁸Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό.π., σ.8*

⁴⁹S.Bernstein, P.Milza, *Ιστορία της Ευρώπης...ό.π., σ. 23*

⁵⁰Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος...ό.π., σ. 179*

⁵¹E. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, μτφ. Μ. Οικονομοπούλου, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002, σ. 161

⁵²Χ. Κουλούρη, Χ. Λούκος, *Τα πρόσωπα... ό.π., σ. 2*

εράνους για να καλύψουν τα έξοδα σπουδών τους⁵³. Γενικότερα, το πρόγραμμα της Φιλόμουσης απέβλεπε στην αναδημιουργία μιας ορθόδοξης οικουμένης στην βαλκανική εστιάζοντας στην οικουμενικότητα και λιγότερο στην εθνική της διάσταση⁵⁴.

Ο Ιω. Καποδίστριας διορίζεται το 1815 από τον Αλέξανδρο Α΄, υπουργός επί των Εξωτερικών, ως αναγνώριση των υπηρεσιών του⁵⁵. Η διπλωματική δράση του χαρακτηρίζεται από την αντίθεση του στον απολυταρχισμό, τη προσπάθεια εξισορρόπησης των δυνάμεων και της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τάσσεται υπέρ των δικαιωμάτων των λαών και δέχεται τόσο τη περιστολή της ανεξέλεγκτης εξουσίας όσο και την αποθάρρυνση της αναρχίας⁵⁶. Η θέση αυτή αναπτρώνει τις ελπίδες των Ελλήνων για απελευθέρωση με τη βοήθεια του τσάρου όπου τη κατάλληλη στιγμή θα προωθούσε τα ελληνικά σχέδια αποδίδοντας την κληρονομιά των προγόνων τους στους Έλληνες⁵⁷.

Στο υπουργείο των Εξωτερικών είχε να διαχειριστεί περίπλοκα ζητήματα όπως την προφύλαξη της Ευρώπης από επαναστατικά κινήματα, τη διατήρηση της ισορροπίας των δυνάμεων στην Ευρώπη, την αλλαγή της πολιτικής απέναντι στη Πύλη ώστε να προστατευθούν οι χριστιανοί από τους Οθωμανούς. Παρόλες τις προσπάθειές στο ζήτημα των χριστιανών κατόρθωσε τουλάχιστον να υπενθυμίζει τη υποχρέωση της Πύλης της προστασίας τους σύμφωνα με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1812)⁵⁸. Οι σχέσεις του Καποδίστρια με τον τσάρο διαταράχτηκαν κατά την απουσία του στα Επτάνησα όταν κλήθηκε για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους με αποτέλεσμα ο τσάρος να δεχθεί αντίθετες επιρροές ως προς την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και να ακολουθήσει πιο μετριοπαθή, ενισχύοντας με αυτή τη τακτική τον Μέτερνιχ και τις επιδιώξεις του όπου βασικό στοιχείο της τακτικής του ήταν η καταπολέμηση των πάσης μορφής φιλελεύθερων τάσεων.

Χαρακτηριστικά, κατά τη συνάντηση των ηγεμόνων στο Τροπιάου το 1820 ήταν έντονη η διαφωνία του Καποδίστρια με τον Μέτερνιχ στο αν η Ιερή Συμμαχία πρέπει να επεμβαίνει υπέρ των ηγεμόνων που κινδύνευαν από εξεγέρσεις. Έτσι όταν το συνέδριο είχε μεταφερθεί στο Λαύμπαχ (1821) ο Αλέξανδρος Α΄ δεν αντέδρασε στην επέμβαση των αυστριακών στρατευμάτων στην Ιταλία, γεγονός που προκάλεσε

---

⁵³Κ.Δαφνής, *Ι. Καποδίστριας Κείμενα*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1976, σσ. 21-22

⁵⁴Α.Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού* (1813-1822), τόμος Ε΄, εκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 59-60

⁵⁵Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο...*ό. π., σ.65

⁵⁶Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό. π., σ.100

⁵⁷Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους* (1821-1831),τ. ΙΒ, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.9

⁵⁸Α. Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...* ό. π., σ. 14

ενθουσιασμό στον Μέτερνιχ θεωρώντας τη πράξη αυτή διπλωματική επιτυχία του ιδίου. Η πολιτική κατάσταση δεν ευνοούσε κανένα επαναστατικό κίνημα όταν έφτασε η πληροφορία για το κίνημα του Υψηλάντη με αποτέλεσμα ο Ιω Καποδίστριας να βρεθεί αντιμέτωπος με μια νέα πραγματικότητα⁵⁹.

Ο Ιω. Καποδίστριας δεχόταν πιέσεις για να εμπλακεί στο ελληνικό ζήτημα αναλαμβάνοντας την ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας αλλ' απέρριψε την πρόταση επισημαίνοντας ότι το ενδεχόμενο μιας τέτοιας ενέργειας θα ήταν καταστροφική τη δεδομένη στιγμή και θεωρούσε καθήκον του να προφυλάξει τους συμπατριώτες του⁶⁰. Το 1820 με νέα πρόταση του Εμμ. Ξάνθου ενός εκ των ιδρυτών της Φιλικής αρνείται πάλι την ανάληψη της ηγεσίας καθώς έκρινε ότι είναι μια πολύ πρόωρη ενέργεια η εκδήλωση μιας Επανάστασης θεωρώντας ότι το κύριο μέλημα θα έπρεπε να είναι η παιδεία των Ελλήνων⁶¹. Ο ίδιος γνώριζε ότι τυχόν εμπλοκή του θα σήμαινε ότι πίσω από τις κινήσεις αυτές βρίσκεται ο τσάρος και δεν θεωρούσε ότι αυτή η κίνηση θα λειτουργούσε προς όφελος του Αγώνα.

Η στάση του αυτή καταδεικνύει το σθένος του ώστε να μη διαπράξει πολιτικό σφάλμα εκθέτοντας διεθνώς την προσπάθεια του υπόδουλου ελληνισμού⁶². Η στάση του αξιολογήθηκε διαφορετικά για εχθρούς και φίλους, οι μεν πρώτοι θεώρησαν ότι ήταν αναμενόμενη ως προς τις πολιτικές του πεποιθήσεις και οι δε την καταχώρισαν ως υπεύθυνη κίνηση ενός διπλωμάτη που γνώριζε ότι η ανάληψη εκ μέρους του θα υπονοούσε έμμεσα τη ρωσική εμπλοκή γεγονός που δεν ίσχυε και θα δημιουργούσε προβλήματα στη Ρωσική Αυτοκρατορία⁶³.

Τελικά, ο Υψηλάντης ανέλαβε την αρχηγία της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στη νότια Ελλάδα. Η είδηση του κινήματος τάραξε τον Καποδίστρια ο οποίος κλήθηκε να συντάξει την επιστολή-απάντηση του Υψηλάντη εκ μέρους του Ρώσου αυτοκράτορα (1821) αποκηρύσσοντας το κίνημα και διαγράφοντας τον από το ρωσικό στρατό. Ταυτόχρονα, ενημέρωσε την Πύλη μέσω του πρεσβευτή ζήτημα που προέκυψε καθώς και για την πρόθεση του Αλεξάνδρου Α' να αποστείλει στρατεύματα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες για να συνδράμουν στη καταστολή της εξέγερσης⁶⁴. Η χρονική στιγμή βρίσκει τον Καποδίστρια να συμμετέχει στα συνέδρια του Τροπάου και του Λαυμπάχ όπου οι σύνεδροι ικανοποιήθηκαν από τις διπλωματικές

---

⁵⁹Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο...*ό. π., σ.66

⁶⁰Γκριγκόρι Αρς, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία*, μτφ. Α. Μπελοζέροβα, εκδ. Ασίνη, Αθήνα 2015, σ.221

⁶¹Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...*ό.π.,σ.9

⁶²Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...*ό. π., σσ. 29-30

⁶³Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος...*ό. π., σ.197

⁶⁴Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο...*ό. π., σ.67

ενέργειες της Ρωσίας αν και τα σκληρά μέτρα που λήφθηκαν, μπορεί να μην έπεισαν τον σουλτάνο για τις προθέσεις της.

Το κίνημα του Υψηλάντη δεν άφησε αδιάφορη την τσαρική Ρωσία εντούτοις υπό το βάρος της δεδομένης χρονικής στιγμής έπρεπε να ληφθούν οι συγκεκριμένες αποφάσεις. Η αλλαγή της ρωσικής πολιτικής επήλθε με τον απαγχονισμό του Πατριάρχη και τις σφαγές αθώων. Ο Αλέξανδρος Α΄ απαίτησε τον σεβασμό των συνθηκών για την προστασία των χριστιανών από το σουλτάνο, ο οποίος απέρριψε τις προτάσεις, δεν απομάκρυνε το στράτευμα της από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και συμπεριφέρθηκε εχθρικά προς τη ρωσική πρεσβεία. Ο Ρώσος πρεσβευτής Στρόγκανωφ εγκαταλείπει την Κωνσταντινούπολη (Ιούλιος 1821), το πολιτικό σκηνικό ήταν έκρυθμο και όλα μαρτυρούσαν την έναρξη μιας νέας σύρραξης. Ο Καποδίστριας θέλοντας να εκμεταλλευτεί την κατάσταση ωθούσε τον Τσάρο να καταφύγει σε πόλεμο ενώ ο ίδιος επιθυμούσε πρώτα τη συνεννόηση με τους συμμάχους. Η επιμονή του Καποδίστρια έφερε τη ρήξη και την απομάκρυνση του από τη ρωσική υπηρεσία και το καλοκαίρι του 1822. Στην κατ' ιδίαν συνάντησή τους ο Αλέξανδρος Α΄ επισήμαινε τη διαφορετική πολιτική προσέγγιση που είχαν σε σχέση με το Ελληνικό ζήτημα και δεν έκανε αποδεκτή την παραίτηση του αλλά θα παρέμεινε στη ρωσική υπηρεσία⁶⁵.

Το διάστημα 1822-1827 ο Καποδίστριας διαμένει στη Γενεύη ως επίτιμος πολίτης αφού δεν κατάφερε να μεταστρέψει την πολιτική του τσάρου για την ελληνική επανάσταση και βρίσκεται σε άδεια από τη διπλωματική του υπηρεσία⁶⁶. Στη Γενεύη πληροφορείται για τη πορεία της Ελληνικής Επανάστασης, διατηρεί τακτικές επαφές με σημαντικές προσωπικότητες, συνεχίζει τις οικονομικές ενισχύσεις του Αγώνα και δραστηριοποιείται στο συντονισμό των φιλελληνικών κοιμημάτων με τη βοήθεια του φίλου του τραπεζίτη Ευνάρδου⁶⁷.

Η πράξη υποταγής στη Μ. Βρετανία (1825) κατόπιν των αποφάσεων πολλών αρχηγών των επαναστατών ύστερα από τις επιτυχίες τους με τον Ιμπραήμ, θορύβησε τον Καποδίστρια γιατί φοβήθηκε μήπως η επαναστατημένη Ελλάδα γίνει βρετανικό προτεκτοράτο. Ωστόσο, ο Αγώνας συνεχιζόταν, η ηρωική αντίσταση των επαναστατών και η διόγκωση του φιλελληνικού ρεύματος ωθούσε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις σε αναζήτηση μιας λύσης του ελληνικού ζητήματος⁶⁸. Ο Καποδίστριας επεδίωξε επαφές με τις αρχές των ελληνικών κοινοτήτων, θεωρώντας ότι έπρεπε να διασωθεί η εθνική φυσιογνωμία των εκπατρισμένων ελληνόπουλων και να ενισχυθεί το ήθος τους⁶⁹.

---

⁶⁵D.Dakin, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία (1821-1833)*, μτφ. Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, (εκδ. γ'), εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999, σσ.89-91

⁶⁶Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...*ό.π.,σ.45

⁶⁷Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος...*ό.π., σ.197

⁶⁸Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο* (2016)...ό. π., σ.89,πβ. Γ. Πετρόπουλος, *Πολιτικοί-Κοινωνικοί και Εθνικοί Προσανατολισμοί των Αθηναίων Ρομαντικών του ΙΘ΄ αιώνας*, Διδακτορική διατριβή (2018), Τμήμα Φιλολογίας Καλαμάτας

⁶⁹Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.101

Στο πλαίσιο αυτό υπογράφεται το πρωτόκολλο της Πετρούπολης το 1826 όπου η Ελλάδα θα γινόταν ένα αυτόνομο αλλά φόρου υποτελές κράτος και η εκλογή των αρχόντων θα μπορούσε να επηρεαστεί από τον «Σουλτάνο». Όμως, δεν καθόριζε τα σύνορα της Ελλάδας ούτε έκανε λόγο για την τύχη των φρουρίων. Το Πρωτόκολλο δεν προέβλεπε εξαναγκασμό της Πύλης για αποδοχή του⁷⁰. Ωστόσο, μπορεί να μην είχε άμεσο αποτέλεσμα, δέσμευε τους Άγγλους να προβούν σε ενέργειες που αποδείχτηκαν σημαντικές για την πορεία προς την ελληνική ανεξαρτησία⁷¹. Τελικά, το Πρωτόκολλο του Απριλίου 1826 οδήγησε στη συνθήκη του 1827 που υπογράφηκε στο Λονδίνο. Σύμφωνα με την οποία οι Μ. Δυνάμεις θα απαιτούσαν ανακωχή και πάνω σ' αυτήν θα άρχιζαν οι διαπραγματεύσεις. Η βάση του διακανονισμού θα ήταν η αποκατάσταση της Ελλάδας ως αυτόνομου κράτους, φόρου υποτελείς στον Σουλτάνο. Τα σύνορα θα αποτελούσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεων και για τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις δηλαδή και της Τουρκίας και της Ελλάδας⁷². Ωστόσο, υπήρχε ένα μυστικό πρωτόκολλο που περιλάμβανε τρία άρθρα και συμπεριλήφθηκαν στη Συνθήκη και αφορούσαν τη διορία ενός μηνός στην Πύλη να αποδεχτεί τη διαμεσολάβηση, αν δεν συμφωνούσε τότε οι πολεμικοί στόλοι των Δυνάμεων θα μπορούσαν να επέμβουν για να εξασφαλίσουν την ειρήνη στην περιοχή.

Οι Οθωμανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να υποχωρήσουν με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε σύρραξη στην Ναυμαχία του Ναβαρίνου (Οκτώβριος 1827). Η αδιαλλαξία που επέδειξαν τους οδήγησε σε μια συντριπτική ήττα και άνοιξε το δρόμο για την ανεξαρτησία της Ελλάδας⁷³. Το πολιτικό σκηνικό άλλαξε και οι αλλαγές αυτές αποτυπώνονται στο τρόπο διαχείρισης της κατάστασης από το Καποδίστρια, ο οποίος θα αντιμετωπιστεί διαφορετικά από τον νέο τσάρο Νικόλαο Α' μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου Α'. Με υπόμνημα του παραθέτει πληροφορίες σχετικά με το τρόπο που υπηρέτησε την Ρωσία, τη γνωστή «Αυτοβιογραφία» θέλοντας να ενημερώσει τον τσάρο για το ρόλο που είχε κατά τη διάρκεια της θητείας του στη ρωσική Αυλή⁷⁴.

Ο Καποδίστριας κλήθηκε στη Πετρούπολη το Μάιο του 1827 και κατά τη διάρκεια της παραμονής του εκεί πληροφορήθηκε την εκλογή του ως Κυβερνήτη της Ελληνικής Πολιτείας από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας⁷⁵. Πριν τη κάθοδο του στην Ελλάδα πηγαίνει στις πρωτεύουσες των Μεγάλων Δυνάμεων για να διερευνήσει τις προθέσεις τους σχετικά με το ελληνικό ζήτημα. Ο τσάρος άτυπα τον διαβεβαίωσε ότι θα τον βοηθήσει. Επιδιώκει με προσωπικές επαφές και διαβήματα να προωθήσει τη λύση του Ελληνικού ζητήματος με μακροπρόθεσμη προοπτικής και παράλληλα να

---

⁷⁰ Α.Μπάλτα, Ε.Βόγλη & Χ. Χρηστίδης, *Θέματα...* ό.π., σ.52

⁷¹ Σ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος...* ό.π., σ. 227

⁷² D.Dakin, *Ο Αγώνας...* ό.π., σ. 229

⁷³ D.Dakin, *Ο Αγώνας...* ό.π., σ.231

⁷⁴ Δ.Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος ΣΤ, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1974, σσ.140-141

⁷⁵ Ιωάννης Καποδίστριας : η πορεία...ό.π., σ.68

θέσει την αναγκαιότητα επίλυσης των επειγόντων προβλημάτων τη δεδομένη στιγμή⁷⁶. Έτσι, στις αρχές του Αυγούστου 1827 φτάνει στο Λονδίνο όπου συναντήθηκε με τον Γεώργιο Α΄, όμως αντιμετωπίστηκε ψυχρά, η υποδοχή δεν ήταν η αναμενόμενη προσπάθησε όμως να καθησυχάσει τους Άγγλους ότι θα λειτουργούσε αμερόληπτα και ότι πλέον θα εξέφραζε τα συμφέροντα μόνο των Ελλήνων αλλά οι προσπάθειες του ήταν άκαρπες. Αντίθετα, καλύτερη ήταν η αντιμετώπιση του στο Παρίσι όπου βασίλευε ο Κάρολος, το κλίμα ήταν φιλικότερο και πιο προσιτό ως προς τη πολιτική που θα ακολουθούσε και πέτυχε τη σύναψη δανείου⁷⁷. Το δάνειο δεν αποδόθηκε τελικά λόγω των αντιρρήσεων τόσο των πολιτικών της Βιέννης όσο και του Λονδίνου⁷⁸.

Ο Καποδίστριας έλαβε το κυβερνητικό ψήφισμα στο Τουρίνο, τον Νοέμβριο 1827 και ξεκίνησε για την Αγκώνα με την προοπτική να επιβιβαστεί σε αγγλικό πλοίο ωστόσο υπήρξε μια καθυστέρηση λόγω μιας κακοκαιρίας και της αλλαγής των πλοίων που θα τον μετέφεραν. Η άφιξη στην Ελλάδα θα γινόταν μέσω της Μάλτας όπου εκεί έμεινε για μικρό χρονικό διάστημα φιλοξενούμενος από τον Κόδριγκτον, ο οποίος του πρότεινε τη συνοδεία προς την Ελλάδα τριών συμμαχικών πλοίων. Το γεγονός, αυτό οδήγησε σε νέες καθυστερήσεις⁷⁹. Έτσι, ο Καποδίστριας έφτασε στις 7 Ιανουαρίου στο Ναύπλιο για να αναλάβει τα ηνία της χώρας⁸⁰.

Η άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια αποτυπώνει τη μετάβαση από τη περίοδο της Επανάστασης στη συγκροτούμενη Ελληνική Πολιτεία⁸¹. Ουσιαστικά, έρχεται να οργανώσει και να διοικήσει ένα κράτος που δεν υπήρχε⁸². Το Σύνταγμα της Τροιζήνας όρισε κυβερνήτη της Ελλάδας στις 2/14 Απριλίου 1827 τον Ιω Καποδίστρια για επτά χρόνια. Η επιλογή αυτή υπαγορεύτηκε από την ανάγκη της κατάπαυσης των εσωτερικών σπαραγμών και θεωρήθηκε αναγκαία η ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας σε ένα πρόσωπο αυτό ακριβώς υποδήλωνε η εκλογή του Καποδίστρια⁸³. Την εποχή της καθόδου του Καποδίστρια το ελληνικό κράτος περιλάμβανε την Αίγινα, την Σαλαμίνα, τον Πόρο, την Ελευσίνα, τα Μέγαρα. Ο πληθυσμός ανερχόταν σε 753.400

---

⁷⁶Σ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος...*ό. π., σσ.114-115

⁷⁷Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...*ό. π., σ.58

⁷⁸Δ.Κόκκινος, *Η Ελληνική...*ό.π., σ. 277

⁷⁹D.Dakin, *Ο Αγώνας...*ό.π.,σ.298

⁸⁰Α.Δεσποτόπουλος, *Η Επανάσταση κατά το 1828 στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1821-1832)*, τόμος IB, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ. 480

⁸¹Χ.Μπαμπούνης, *Όψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης στο Ελληνικό κράτος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008, σ.174

⁸²Χ.Μπαμπούνης, *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σ.41

⁸³Απ.Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*.(κγ' εκδ.), εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σ.197

κατοίκους⁸⁴. Η Πελοπόννησος είχε να αντιμετωπίσει τον Ιμπραήμ, η Στερεά Ελλάδα τα οθωμανικά στρατεύματα και τα νησιά του Αιγαίου τους πειρατές. Το δημόσιο ταμείο ήταν άδειο, η δικαιοσύνη ανύπαρκτη, υπερίσχυε ο νόμος του ισχυρότερου και ο στρατός ήταν οι καπεταναίοι με τα μπουλούκια τους⁸⁵. Η κατάσταση ήταν απελπιστική, οι προσδοκίες μεγάλες και ο Καποδίστριας όφειλε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας κατάστασης.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας προέβη λίγες μέρες αργότερα στη ψήφιση νέου συντάγματος με το οποίο παραχωρούσε διευρυμένες εξουσίες στον εκλεγμένο κυβερνήτη μέχρι τη σύγκληση της νέας Εθνοσυνέλευσης και χωρίς σημαντικές αντιδράσεις ώστε να παίρνει γρήγορα αποφάσεις και να τις εκτελεί. Το αίτημα αναστολής της ισχύς του συντάγματος και η παραχώρηση έκτακτων εξουσιών θεωρήθηκε επιβεβλημένο εξαιτίας των κρατουσών συνθηκών⁸⁶.

Ο Καποδίστριας οργάνωσε το πολιτικό πρόγραμμα με βάση τις ανάγκες του νεοσύστατου κράτους γι' αυτό ακολούθησε μια συγκεντρωτική πολιτική καθώς πίστευε ότι έτσι θα εξασφαλιζόταν η πολιτική σταθερότητα τη δεδομένη στιγμή⁸⁷. Ακολουθεί λοιπόν ένα σύστημα προσωπικής εξουσίας που κινείται μεταξύ προεδρικού και κοινοβουλευτικού συστήματος⁸⁸. Αποφεύγει να εφαρμόσει μια μεγάλη πολιτική, προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τις πολιτικές συγκυρίες, γνωρίζει ότι η τύχη της χώρας του βρίσκεται στα χέρια των Μ. Δυνάμεων, επεμβαίνει όταν νιώθει ότι τα συμφέροντα της χώρας κινδυνεύουν και υπερασπίζεται τις απόψεις του έθνους με υπομνήματα και διαβήματα όταν χρειάζεται. Το κέντρο βάρους των προσπαθειών του εστιάζεται στα εσωτερικά ζητήματα γιατί παρουσιάζονταν περίπλοκα και απαιτούσαν άμεση λύση⁸⁹. Τα πρώτα κυβερνητικά μέτρα αποσκοπούσαν στην εδραίωση ενός οργανωμένου κράτους, στη δημιουργία βάσεων συγκεντρωτικού κράτους που θα απέβλεπε στην εξυπηρέτηση των πολλών. Προς αυτή τη κατεύθυνση εργάστηκε σκληρά αναδιοργανώνοντας τη διοίκηση και την οικονομία, έθεσε τις βάσεις στην παιδεία, στην απονομή δικαιοσύνη, κατέστειλε τη πειρατεία και επιδίωξε την ανάκτηση εδαφών που βρίσκονταν υπό οθωμανική κατοχή. Επίσης, θεωρούσε ότι προείχε η πλήρης απελευθέρωση, η διεθνής αναγνώριση, ο καθορισμός συνόρων, η βελτίωση των όρων ζωής των κατοίκων της χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν αντίθετος προς ένα συνταγμα-

---

⁸⁴Χ.Μπαμπούνης, *Η τοπική αυτοδιοίκηση κατά την Οθωμανική Περίοδο(1833-1862)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007, σ.51

⁸⁵Έτος Καποδίστριας Διακόσια χρόνια από τη γέννηση του. Οι επίσημες ομιλίες ΥΠΕΠΘ, Εθνικό τυπογραφείο. Αθήνα 1978, σ.72

⁸⁶Α.Μπάλτα, Ε. Βόγλη & Χ. Χρηστίδης, *Θέματα...*ό. π, σ.85,πβ. Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία ...*ό.π., σ.198

⁸⁷Χ.Μπαμπούνης, *Τοπική αυτοδιοίκηση ...*ό.π., σ.42

⁸⁸Α.Μπάλτα, Ε. Βόγλη, Χ. Χρηστίδης, *Θέματα...*ό. π., σσ.85-86

⁸⁹Απ.Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία...*ό.π., σσ.198-199

τικό πολίτευμα αλλά τη δεδομένη στιγμή προείχε η στήριξη της χώρας για να προστατευθεί από τις αυθαιρεσίες ηγετικών ομάδων που δρούσαν στη χώρα και να εξασφαλίσει τη υποστήριξη των Δυνάμεων⁹⁰. Γι' αυτό στόχευσε στη συνεργασία με τα μεσαία στρώματα για να ανοικοδομήσει το κράτος έτσι ώστε παρά το νεποτισμό και τον αυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης ακολούθησε μια φιλολαϊκή πολιτική δείχνοντας ενδιαφέρον για τις λαϊκές τάξεις. Τα κατώτερα και μεσαία στρώματα που τον έβλεπαν ως προστάτη, ικανό να περιορίσει τις αυθαιρεσίες και να δημιουργήσει ένα κράτος δικαίου.

Η επιλογή του ως Κυβερνήτη φάνταζε ιδανική γιατί διέθετε την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη και Ευρωπαίου έτσι θα μπορούσε να διαχειριστεί καλύτερα το ελληνικό ζήτημα προωθώντας την ανασυγκρότηση, την ανασύνταξη των δυνάμεων και τη διεθνή αποκατάσταση της χώρας αξιοποιώντας προς το συμφέρον της Ελλάδας τις στάσεις και αντιθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων⁹¹. Ως έμπειρος διπλωμάτης αντιλαμβανόταν ότι έπρεπε να ακολουθήσει μια ουδέτερη στάση απέναντι στις Δυνάμεις ώστε να μην προκαλέσει καμία δυσαρέσκεια και κανένα ανταγωνισμό ενώ για την διαχείριση των εσωτερικών ζητημάτων γνώριζε ότι ο λαός τον έβλεπε σαν προστάτη και πίστευε ότι θα δημιουργήσει ένα κράτος δικαίου και ισότητας⁹². Η στάση του αυτή οδήγησε τελικά στη δολοφονία του ανακόπτοντας το μεγαλόπνοο σχέδιο για τη πατρίδα⁹³. Αρχή της πολιτικής του ήταν η προοδευτική διεκδίκηση των εθνικών επιδιώξεων και των ευνοϊκότερων συνθήκων⁹⁴.

Άλλωστε υπήρχε η γενική αντίληψη ότι για να πετύχουν την αναγνώριση έπρεπε να εγκαθιδρύσουν ένα κράτος με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα⁹⁵. Πέτυχε με υπομνήματα να ανατρέψει τους όρους των πρωτοκόλλων ώστε αντί της αυτονομίας της Πελοποννήσου και λίγων νησιών να οδηγήσει στην αναγνώριση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830, με εδάφη που προστέθηκαν όπως της Στερεάς Ελλάδας της Εύβοιας και τα σύνορα καθορίστηκαν με τη γραμμή του Αμβρακικού-Παγασητικού, καθιστώντας την αναγνώριση κράτους με γεωπολιτικό υπόβαθρο⁹⁶.

---

⁹⁰Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο*(2016)...ό.π., σσ.105-106

⁹¹Κ.Δαφνής, *Ι. Καποδίστρια Κείμενα*...ό.π., σ. 88

⁹²Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας*,...ό.π., σ.73

⁹³Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος*...ό.π.,σ.279

⁹⁴Π.Πετρίδης, *Η διπλωματική δράσις του Ιωάννου Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων 1814–1831*, Ινστιτούτο Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 178-179

⁹⁵D.Dakin, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία, 1821-1833*(μτφ. Ρ.Σταυρίδη-Πατρικίου) εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1983. σ.393

⁹⁶Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας*...ό.π.,σσ.211,262-263

Βασική προτεραιότητα της πολιτικής του ήταν η δημιουργία κράτους και η συνέχιση του πολέμου, σκοποί αλληλεξαρτώμενοι που φανέρωναν τη πρόθεση του για την ίδρυση νεωτερικού κράτους, ικανού να εγγυηθεί την ασφάλεια, την αναγέννηση της οικονομίας, την εκτέλεση δημοσίων έργων, την στρατιωτική ανασυγκρότηση, τη φροντίδα για τους άπορους και πρόσφυγες⁹⁷. Ουσιαστικά, προσπάθησε να δημιουργήσει θεσμούς ενός βιώσιμου κράτους έχοντας δυτικά χαρακτηριστικά⁹⁸.

Ο Καποδίστριας αντιλήφθηκε έγκαιρα τη δημιουργία ενός ελεγχόμενου διοικητικού μηχανισμού, ο οποίος θα τον προστάτευε από τις αντιπολιτευτικές δραστηριότητες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Εσωτερικά είχε να αντιμετωπίσει τους πρόκριτους, τους πολιτικούς και στρατιωτικούς ενώ στα εξωτερικά ζητήματα τα συγκρουόμενα συμφέροντα των Μ. Δυνάμεων⁹⁹. Με βάση αυτή την κατάσταση εγκαθίδρυσε ένα συγκεντρωτικό διοικητικό σύστημα προσπαθώντας να έχει υπό τον έλεγχο του την κατάσταση. Ίδρυσε το Πανελλήνιο, ένα γνωμοδοτικό σώμα 27 ατόμων, διαιρεμένο σε τρία εννεαμελή τμήματα με αντικείμενα την οικονομία, τη διοίκηση εσωτερικών και την «οπλισμένην δύναμιν ξηράς και θαλάσσης». Τα τμήματα διέθεταν τριμελές προεδρείο με επικεφαλής έναν Πρόβουλον και δύο Γραμματείς. Στο ίδιο ψήφισμα προβλεπόταν και η θέση του Γραμματέως της επικράτειας¹⁰⁰.

Η χώρα διαιρέθηκε σε τμήματα, επικεφαλής των οποίων ήταν οι έκτακτοι Επίτροποι. Τα τμήματα, με τη σειρά τους, διαιρέθηκαν σε επαρχίες και εν συνεχεία αυτές σε πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά. Την αυτοδιοίκηση ανέλαβαν οι δημογέροντες. Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό ήταν η συγκέντρωση των εξουσιών στο κέντρο, ενώ η επαρχιακή διοίκηση λειτούργησε ως όργανο εφαρμογής της πολιτικής κεντρικής εξουσίας¹⁰¹.

Ουσιαστικά, τα μέτρα που πήρε στόχευαν στη ενεργοποίηση των κρατικών υπηρεσιών ώστε να λειτουργήσουν με κανόνες και υποχρεώσεις και διορίστηκαν έμπιστα άτομα στα οποία οι κάτοικοι θα έπρεπε να απευθύνονται για τα προβλήματα τους¹⁰². Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε και για τη σύσταση της αστυνομίας, των ταχυδρομείων, των τελωνείων, των λιμεναρχείων και των υγειονομείων.

Ένας από τους στόχους της πολιτικής του Καποδίστρια ήταν η περίθαλψη χηρών, ορφανών και προσφύγων γι' αυτό κύρια φροντίδα του ήταν η σταδιακή επαναφορά στο κοινωνικό ιστό εξαιτίας των συνεπειών του πολέμου και η ανάληψη

---

⁹⁷Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...*ό. π., σσ. 73-74

⁹⁸Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο*(2016)...ό. π., σ.113

⁹⁹Στ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος...*ό. π., σσ. 201-202

¹⁰⁰Ο.π., σ.203

¹⁰¹Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος ...*ό. π., σ. 211

¹⁰²Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.104

αναγκαίας προνομιακής πολιτικής για να αποφευχθούν φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας¹⁰³. Εστίασε ιδιαίτερα στα παιδιά και αναζητούσε μόνιμους πόρους για να αντιμετωπίσει τις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Ίδρυσε το Ορφανοτροφείο στην Αίγινα, επηρεασμένος από τα ιδρύματα των Fellenberg και Pestalozzi φροντίζοντας για τη μόρφωση τους¹⁰⁴. Για τους πρόσφυγες προσπάθησε να βρει χώρους για την εγκατάστασή τους. Σε όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησής του συνεχής ήταν οι εκκλήσεις προς τις Μεγάλες Δυνάμεις για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων¹⁰⁵.

Η Ελλάδα βρισκόταν σε δεινή οικονομική κατάσταση με έντονη τη κληρονομημένη παθογένεια¹⁰⁶. Ο Ιω. Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει ένα άδειο δημόσιο ταμείο, τα εξωτερικά χρέη με δυσβαστάχτους όρους, την απουσία κρατικών υπηρεσιών και κυρίως την ανάγκη για άμεση αντιμετώπιση της κατάστασης. Επεδίωξε ριζικές λύσεις μέσα από το πνεύμα της αυστηρής οικονομίας δηλαδή τη φειδωλή διαχείριση των χρήματων και την αποφυγή δαπανών χωρίς λόγο¹⁰⁷. Ακολούθησε μια στρατηγική οικονομικής πολιτικής ανασυγκρότησης όπου ο σωστός προγραμματισμός θα οδηγούσε σε θετικά αποτελέσματα¹⁰⁸. Σχημάτισε μια Οικονομική Επιτροπή η οποία θα προχωρούσε σε ένα ορθολογισμό της οικονομίας και στη οργάνωση της διαχείρισης του δημοσίου χρήματος. Μέλημα του ήταν η καταπολέμηση των καταχρήσεων, ο έλεγχος στις ενοικιάσεις των προσόδων, η επιβολή νέων φόρων και συγκεκριμένο δασμολόγιο με στόχο την επιβολή συστηματικής φορολογίας για να ενισχυθεί το δημόσιο ταμείο¹⁰⁹. Για την ορθολογική πορεία της πολιτείας επιδίωξε και την ίδρυση στατιστικής υπηρεσίας αντιλαμβανόμενος τη σημασία της¹¹⁰.

Ιδρύθηκε η Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα, με τη βοήθεια του ελβετού τραπεζίτη Ευνάρδου¹¹¹, κόπηκε νέο νόμισμα, ο φοίνικας που αναμφίβολα ήταν σημαντικό μέτρο που ενίσχυσε τη πιστοληπτική ικανότητα της χώρας¹¹².

---

¹⁰³Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.103

¹⁰⁴Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.441

¹⁰⁵Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο*(2016)...ό. π., σ.113

¹⁰⁶Χ.Μπαμπούνης, *Η τοπική αυτοδιοίκηση...*ό.π.,σ.53

¹⁰⁷Απ.Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829)*, τόμος Η': Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του Νεοελληνικού Κράτους, χ.ό Θεσσαλονίκη,σ.67

¹⁰⁸Απ.Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού...*ό. π., σ. 292

¹⁰⁹Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.105

¹¹⁰Α.Κανελλόπουλος, «*Η Οικονομική Πολιτική του Κυβερνήτη*» στο: Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, Τετράδια «Ευθύνης» 5, Αθήνα 1978,σ.42-44

¹¹¹D.Dakin, *Ο Αγώνας...*ό.π.,σ.308

¹¹²Α.Δεσποτόπουλος, *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας...*ό.π., σ.240

Αλλά δεν προχώρησε στη διανομή των εθνικών γαιών. Ενώ ήταν υπέρμαχος έδειξε διστακτικότητα με αποτέλεσμα να χρεωθεί τις αντιδράσεις των ακτημόνων¹¹³ και η εμπορευματικότητα εξακολουθούσε να είναι παραδοσιακή απέχοντας κατά πολύ από την εκβιομηχάνιση¹¹⁴.

Επιπρόσθετα, έγινε απόπειρα για την εισαγωγή χαρτονομίσματος αλλά απέτυχε καθώς δεν είχε σταθερό αντίκρισμα και η χρησιμοποίηση του ήταν προβληματική¹¹⁵. Ωστόσο έντονη ήταν η αγωνία του για την οικονομία καθώς οι πολεμικές συγκρούσεις συνεχίζονταν και η προσδοκία του για ένα μεγάλο δάνειο από τις Μεγάλες Δυνάμεις που θα τόνωνε την οικονομία τελικά ποτέ δε προωθήθηκε και έντονη ήταν η χρηματική στενότητα¹¹⁶.

Η οργάνωση της εκπαίδευσης αποτέλεσε εθνικό στόχο για τον Καποδίστρια, ο ίδιος βαθύς γνώστης των παιδευτικών προβλημάτων συνέδεσε την ανόρθωση του νεοσύστατου κράτους με τη παιδεία, δίνοντας με αυτό το τρόπο ένα εθνικό χαρακτήρα που θα ενδυνάμωνε την εθνική ταυτότητα. Στο πλαίσιο αυτό η ανάπτυξη της παιδείας θα συνέβαλε στη διείσδυση των παραδοσιακών μηνυμάτων στο κοινωνικό σύνολο¹¹⁷. Ο Καποδίστριας προσπάθησε να μεταδώσει τις παιδαγωγικές ιδέες που είχε γνωρίσει κατά τη παραμονή του στην Ευρώπη τόσο κατά τη διάρκεια της θητείας του στη Ρωσία όσο και στην Ελβετία και να προωθήσει ένα ομοιόμορφο εκπαιδευτικό σύστημα, στηριζόμενο σε μια βασική, τεχνική και λαϊκή εκπαίδευση. Παράλληλα, επιχειρήθηκε η συγκεντρωτική ανασύνταξη της παιδείας με εργώδη προσπάθεια στην πρωτοβάθμια βαθμίδα¹¹⁸ θεωρώντας επιτακτική την παρέμβαση αυτή ώστε να τεθούν οι σταθερές βάσεις ενός εκπαιδευτικού συστήματος.

Κεντρικά σημεία της πολιτικής του ήταν η προτεραιότητα στην χριστιανική-ηθική αγωγή των νέων, η εθνική διαπαιδαγώγηση και ο σταδιακός εξευρωπαϊσμός με στόχο την παροχή εκπαίδευσης εφάμιλλης των ευρωπαϊκών χωρών, η πολιτική κοινωνικοποίηση και κοινωνική αγωγή, η κοινωνική χρησιμότητα της εκπαίδευσης, η αντίθεση στο σχολαστικισμό και στην προσκόλληση της στείρας εκπαίδευσης, η επέκταση της δημόσιας παιδείας σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και σε όλο το γεωγραφι-

---

¹¹³Χ.Μπαμπούνης, *Η τοπική αυτοδιοίκηση...ό.π.,σ.53*

¹¹⁴Δ.Λουλές, «Κατευθύνσεις και προοπτικές της οικονομικής πολιτικής του Ι. Καποδίστρια, 1828-1831» στο: Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 134-135

¹¹⁵Σ.Παπαδόπουλος, «Ιωάννης Καποδίστριας, ο θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους» στο: Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, Τετράδια «Ευθύνης» 5, Αθήνα 1978, σσ. 65-84.

¹¹⁶Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο*(2016)...ό. π., σ.125

¹¹⁷Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...ό.π.,σ.118*

¹¹⁸Χ.Μπαμπούνης, *Όψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης...ό. π., σ.127*

κό χώρο, η κρατική εποπτεία και η ελευθερία της εκπαίδευσης¹¹⁹. Σύμφωνα με τον Μπαμπούνη «οι συνθήκες απαιτούσαν βραχυπρόθεσμες λύσεις γι' αυτό δόθηκε προτεραιότητα στην ορφανοτροφική πρόνοια, στα σχολεία λαϊκής παιδείας και στην τεχνική- επαγγελματική εκπαίδευση»¹²⁰.

Άλλωστε κατά την άφιξη του υπήρχαν δύο ειδών σχολεία τα Ελληνικά και τα Αλληλοδιδασκτικά. Τα Ελληνικά Σχολεία αποτελούσαν τη δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, τα οποία απευθύνονταν σε εύπορους μαθητές ενώ τα αλληλοδιδασκτικά προσέφεραν στοιχειώδεις γνώσεις, λειτουργούσαν για πρακτικούς λόγους και απευθύνονταν στα κατώτερα στρώματα¹²¹. Μαζί με τους συνεργάτες του επιχείρησε μια συντονισμένη οργάνωση της εκπαίδευσης σε όλες της επαρχίες. Έδωσε έμφαση στη στοιχειώδη εκπαίδευση με τη δημιουργία των αλληλοδιδασκτικών σχολείων. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στερεώνει τη στοιχειώδη εκπαίδευση, επειδή οι διδακτικές ώρες είναι πιο ουσιαστικές, απαιτεί σαφώς λιγότερους εκπαιδευτές και οι υλικοτεχνικές υποδομές και το εποπτικό υλικό είναι μόνο οι απαραίτητες εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας¹²².

Η επόμενη βαθμίδα ήταν το Πρότυπο Σχολείο της Αίγινας με σκοπό ίδρυσης του η εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των αλληλοδιδασκάλων και συλλειτουργεί με το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας που θεωρητικά αποτελούσε ένα είδος πανεπιστημιακής βαθμίδας, το οποίο ήταν το καλύτερο οργανωμένο ίδρυμα που είχε σκοπό την εκπαίδευση των διδασκάλων, τη μορφωτική ενίσχυση όσων ολοκλήρωναν τις σπουδές τους γιατί αυτοί θα αποτελούσαν μετέπειτα την ανώτερη κρατική υπαλληλία¹²³. Παράλληλα, εκπαίδευση παρείχε η Εκκλησιαστική Σχολή στον Πόρο για εκκλησιαστικούς λειτουργούς και το Πολεμικό Σχολείο του Ναυπλίου για τα στελέχη του στρατού. Υπήρχε και η επαγγελματική και τεχνική εκπαίδευση που απευθυνόταν στο εργατικό δυναμικό που ενδιαφερόταν για την εξειδίκευση¹²⁴. Ο Καποδίστριας δεν προχώρησε στην ίδρυση Πανεπιστημίου εντούτοις δημιούργησε ειδικές σχολές όπως η η Στρατιωτική (Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο) και το Αγροκήπιο της Τίρυνθας κρίνοντας ότι αυτές είναι αναγκαίες¹²⁵.

Μέριμνα του Καποδίστρια ήταν η περίθαλψη και η εκπαίδευση των απροστάτευτων παιδιών του Αγώνα. Ο Καποδίστριας θεωρούσε προτεραιότητα του τη

---

¹¹⁹Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό. π.*, σ.23

¹²⁰Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...ό.π.*,σ.120

¹²¹Α.Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης...ό.π.*,σ.244

¹²²Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...ό.π.*, σ.209

¹²³Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό.π.*,σ.26

¹²⁴Δ.Βερναδάκης, *Καποδίστριας & Όθων*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1962, σ.76

¹²⁵Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...ό.π.*,σ.142

δημιουργία ενός σχολικού και κοινωνικού μορφώματος καθοδηγητικού χαρακτήρα¹²⁶ γι' αυτό προχώρησε στην ίδρυση του Ορφανοτροφείου της Αίγινας. Ο τρόπος λειτουργίας του Ορφανοτροφείου ήταν βασισμένος σε αντίστοιχα ευρωπαϊκά ιδρύματα όπως του August Herman και του Franke στη Halle της Γερμανίας¹²⁷. Επικεφαλής του ιδρύματος τοποθετήθηκε ο Ανδρέας Μουστοξύδης, ο οποίος με τη βοήθεια του Καποδίστρια εφάρμοσε τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό. Οι τρόφιμοι μάθαιναν εκτός από τις παρεχόμενες γνώσεις και διάφορα επαγγέλματα¹²⁸. Άλλωστε, ο Καποδίστριας πολύ νωρίτερα είχε δείξει το ενδιαφέρον του για τα περιπλανώμενα παιδιά του Αγώνα που βρίσκονταν στην Ευρώπη. Στις αρχές του 1831, σε όλη τη χώρα λειτουργούσαν πάνω από 100 αλληλοδιδασκτικά και ελληνικά σχολεία με 9000 μαθητές. Επίσης άλλοι 5000 μαθητές εκπαιδεύονταν από ιδιώτες δασκάλους¹²⁹. Το ποσοστό ανέρχεται περίπου στο 8% του μαθητικού πληθυσμού, γεγονός που φανερώνει το μέγεθος του αναλφαριθμητισμού φανερώνοντας τις δυσκολίες του εγχειρήματος για την ανάπτυξη του σχολικού δικτύου¹³⁰. Βασικό στοιχείο για τη μη ένταξη του μαθητικού πληθυσμού σε σχολικές μονάδες αποτελούσε η έλλειψη σταθερής κατοικίας εξαιτίας των συνεχών μετεγκαταστάσεων¹³¹. Πηγές χρηματοδότησης των σχολείων ήταν οι κρατικές επιχορηγήσεις, οι καταβολές από εκκλησιαστικούς παράγοντες, από φόρους, δωρεές και προαιρετικές συνεισφορές¹³².

Ο Ιω. Καποδίστριας στην προσπάθειά του για τη συστηματική οργάνωση της εκπαίδευσης προχώρησε στις 3 Οκτωβρίου του 1829 στη σύσταση «επί των Εκκλησιαστικών Πραγμάτων και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία» με γραμματέα τον Νικόλαο Χρυσόγελο. Έργο της επιτροπής η σύνταξη καταλόγων με τα υπάρχοντα σχολεία, το δυναμικό προσωπικό τους, το είδος των διδασκόμενων μαθημάτων, τη σύνταξη σχολικών βιβλίων και τους οικονομικούς πόρους για τη συντήρησή τους. Παράλληλα, ανέλαβε την φροντίδα για την μετεκπαίδευση των διδασκάλων και των προχωρημένων μαθητών. Τη γενική εποπτεία των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων ανέλαβε ο Ανδρέας Μουστοξύδης¹³³.

---

¹²⁶Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π.,σ.123

¹²⁷Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π.,σσ.145-146

¹²⁸Ε.Κούκου, *Η παιδεία από το 1828 ως το 1831 στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1821-1832), τόμ.ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.589

¹²⁹Α.Κορδατζή-Πρασά, *Η εκπαίδευσις στις Κυκλάδες κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1832)*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1997, σ.321

¹³⁰Χ.Μπαμπούνης, *Όψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης...*ό.π., σ.145

¹³¹Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π.,σ.287

¹³²Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π.,σ.289

¹³³Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο...*ό.π.,σ.37

Επιπρόσθετα, επέδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για τα εκκλησιαστικά ζητήματα θεωρώντας απαραίτητη τη συμμετοχή της ορθόδοξης εκκλησίας στην πνευματική αναγέννηση της χώρας. Αναβαθμίζοντας τη θέση της συνέδεσε την εκκλησία με τη δημόσια εκπαίδευση αναθέτοντας της το ρόλο του ηθικού μεταμορφωτή. Άλλωστε η Ορθοδοξία στο ιστορικό πλαίσιο της ενίσχυε το εθνικό φρόνημα και συντέλεσε στη σύνθεση της ελληνικής ταυτότητας¹³⁴. Επίσης, επεδίωξε να διευθετήσει το ζήτημα των σχέσεων με το Πατριαρχείο οι οποίες είχαν διακοπεί εξαιτίας της επανάστασης¹³⁵. Σημαντικό έργο επέδειξε και σε άλλους τομείς όπως της γεωργίας, ένα παραγωγικό κλάδο όπου πέτυχε τον εκσυγχρονισμό της, παίρνοντας μέτρα που αφορούσαν τις καλλιέργειες και τις μεθόδους, ίδρυσε το πρότυπο Αγροκήπιο στη Τίρυνθα. Η Σχολή της Τίρυνθας ιδρύθηκε με δωρεά από τον Ευνάρδο και στόχευε στη πρακτική εξάσκηση χρησιμοποιώντας την εθνική γη όπου και συγκροτήθηκε¹³⁶.

Επίσης, ο Καποδίστριας μερίμνησε για το θέμα των στρατιωτικών δυνάμεων με μια στοχευμένη πολιτική όπου προχώρησε σε σταδιακή ανασυγκρότηση του. Τα μέτρα που πήρε αφορούσαν τη τακτοποίηση των άτακτων πολεμιστών, τη χορήγηση κρατικού μισθού, την οργάνωση και την αναβάθμιση του προσωπικού, τη μείωση των δαπανών και την οικονομική και ηθική αποκατάσταση των παλαίμαχων κ.ά. Οι ενέργειες αυτές οδήγησαν στο να τεθούν οι βάσεις για ένα πειθαρχημένο στράτευμα τα αποτελέσματα του οποίου φάνηκαν γρήγορα με την ανακατάληψη μέρους της Στερεάς Ελλάδας δίνοντας νέα ώθηση στην επανάσταση¹³⁷. Η πρώτη προσπάθεια συγκρότησης Στρατιωτικής Σχολής έγινε από το Καποδίστρια τον Ιούνιο του 1828. Η Σχολή είχε στόχο την εκπαίδευση αξιωματικών στελεχών τα οποία επιχειρούν στο χερσαίο χώρο. Τον Ιανουάριο του 1829 ιδρύεται το Κεντρικόν Πολεμικόν Σχολείον¹³⁸.

Ο Καποδίστριας αγωνίστηκε στο διπλωματικό πεδίο, αναλαμβάνοντας ο ίδιος τη διπλωματική εκπροσώπηση με στόχο τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος¹³⁹. Ήταν γνώστης των ευρωπαϊκών ζητημάτων και συμφερόντων γι' αυτό και εργάστηκε προς αυτή την κατεύθυνση. Η συμμετοχή του στην κεντρική διπλωματική σκηνή της Ευρώπης του προσέφερε γνώση και ικανότητες που χρησιμοποίησε για να διεκδικήσει και να επιτύχει τους στόχους του. Οι άξονες της εξωτερικής πολιτικής του ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους και η αύξηση της εδαφικής επικράτειας. Όταν ανέλαβε τη διακυβέρνηση του νεοσύστατου κράτους η στάση των Μ. Δυνάμεων, ως προς το πολιτειακό καθεστώς, δεν ήταν σαφής ενώ ο ίδιος διέθετε μόνο την ανοχή τους

---

¹³⁴Γ.Μεταλληνός, *Ελλαδικού αυτοκέφαλου...*ό.π., σ.20-25

¹³⁵Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π., σ.412

¹³⁶Στ.Παπαγεωργίου, «*Η στρατιωτική πολιτική του Ι. Καποδίστριας*» στο: Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 167-176

¹³⁷Χ.Μπαμπούνης, *Η Γραμματεία...*ό.π., σσ. 387-388

¹³⁸Στ.Παπαγεωργίου, *Από το γένος...*ό.π.,σ.279

¹³⁹Ε.Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας...*ό.π.,σσ. 527-580

για να διαχειρισθεί ως προσωρινός κυβερνήτης την κατάσταση. Οι Μ. Δυνάμεις προωθούσαν τη δημιουργία ενός κράτους αυτόνομου υπό την επικυριαρχία του σουλτάνου με την υποχρέωση καταβολής φόρου¹⁴⁰. Η εδαφική επέκταση του νέου κράτους δεν αντιμετωπιζόταν θετικά ωστόσο η πολιτική του Καποδίστρια ανέτρεψε τις θέσεις των Μ. Δυνάμεων και εξασφάλισε τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους και την επέκταση του στη συνοριακή γραμμή του κόλπου Βόλου-κόλπου Άρτας αντί του Κορινθιακού κόλπου¹⁴¹. Επίσης, αποφασίστηκε ότι το πολίτευμα της Ελλάδας θα ήταν το μοναρχικό, η εξουσία θα δινόταν σε ξένο ηγεμόνα, τίτλος που δόθηκε στον Λεοπόλδο του Σαξ-Κοβούργου-Γκότα¹⁴². Οι αποφάσεις αυτές επικυρώθηκαν με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 3 Φεβρουαρίου 1830 που αποτέλεσε σταθμό της ιστορίας του ελληνικού έθνους. Ωστόσο μέσα στο Πρωτόκολλο υπήρχαν και αποφάσεις δυσμενείς για τις οποίες ο Καποδίστριας αγωνίστηκε με μια σειρά διαβημάτων για να τις ανατρέψει, πετυχαίνοντας την απομάκρυνση τελικά του Λεοπόλδου και σε μια νέα συνδιάσκεψη στο Λονδίνο στις 26 Σεπτεμβρίου 1831 έγιναν οι απαραίτητες αλλαγές σε σχέση με τα σύνορα και οριστικά διευθετήθηκαν στις 18 Αυγούστου 1832 και ενώ ο ίδιος είχε ήδη δολοφονηθεί¹⁴³.

Η πολιτική του Ιω. Καποδίστρια ως αρχηγού του ελληνικού κράτους δημιούργησε προβλήματα με τις παραδοσιακές δυνάμεις του τόπου όπου έβλεπαν σταδιακά να αφαιρούνται τα μέσα με τα οποία ασκούσαν την επιρροή τους στο πληθυσμό. Με αποτέλεσμα να παραγκωνιστούν από τη κυβέρνηση που επέλεγε συνεργάτες πρόθυμους για την εφαρμογή της πολιτικής του. Αυτοί σχημάτισαν μια ισχυρότατη και αδιάλλακτη αντιπολίτευση με στόχο τον Κυβερνήτη και την απολυταρχική πολιτική του¹⁴⁴. Οι δυνάμεις αυτές δεν μπόρεσαν να δουν την εκσυγχρονιστική διάσταση της πολιτικής του και πίστευαν ότι ο πραγματικός κίνδυνος δεν προερχόταν από τους ίδιους όσο από τους θεσμούς, που θα εμποδίζαν τη φυσιολογική ανάπτυξη της χώρας¹⁴⁵. Με το συγκεντρωτικό σύστημα που ακολούθησε προκάλεσε αντιδράσεις και σε άτομα που ασπάζονταν τις δημοκρατικές αντιλήψεις που έσπειρε η γαλλική επανάσταση. Επίσης ο ρόλος των Μ Δυνάμεων ήταν καθοριστικός στην ενίσχυση των αντιδράσεων, οι οποίες απέβλεπαν στην εξυπηρέτηση των συμφε-

---

¹⁴⁰Στ. Παπαγεωργίου, *Από το γένος...* ό.π., σ. 280

¹⁴¹Ο. π., σ. 281

¹⁴²Π. Πετρίδης, «Η εξωτερική πολιτική του κυβερνήτη και η συμβολή της στην κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας 1828-1831» στο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 92

¹⁴³Π. Πετρίδης, *Η εξωτερική πολιτική...* ό.π., σσ. 93-94

¹⁴⁴Β. Κρεμμυδάς, *Νεότερη ιστορία. Ελληνική και ευρωπαϊκή*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001, σ. 215

¹⁴⁵Χ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά τον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828- 1831*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988, σσ. 58-59

ρόντων τους τόσο στο γεωπολιτικό πεδίο όσο και στο οικονομικό¹⁴⁶. Ωστόσο οι συνθήκες σταδιακά άλλαξαν, η Ελλάδα γίνεται ανεξάρτητο κράτος με τη σύμφωνη γνώμη των Μ. Δυνάμεων. Προσδιορίστηκε το πολίτευμα της και ορίστηκε πρώτος ηγεμόνας ο Λεοπόλδος. Οι ενέργειες αυτές έπληξαν το κύρος του Καποδίστρια και η εξουσία του πήρε το χαρακτήρα της προσωρινότητας. Η αντιπολίτευση εκμεταλλεύτηκε τη συγκυρία για να διατυπώσει το αίτημα της για επάνοδο στη συνταγματική μορφή διακυβέρνησης. Ένωσαν ισχυροί και πέρασαν σε επαναστατική δράση που οδήγησε τελικά στη πρώτη πολιτική δολοφονία του ελληνικού κράτους, εκείνη του Ιω. Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831¹⁴⁷.

Σύμφωνα με τον Χρ. Λούκο «η δολοφονία του Καποδίστρια δεν φαίνεται να ήταν αποτέλεσμα ευρύτερης συνωμοσίας, στην οποία διευθυντικό ρόλο είχαν ξένοι παράγοντες ή η ηγεσία της αντιπολίτευσης στην Ύδρα, αλλά το τελευταίο όπλο που διέθεταν τα πιο παραδοσιακά στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας για να υπερασπίσουν την άμεσα απειλούμενη κοινωνική τους υπόσταση. Η συγκυρία έδωσε στην πράξη τους διαφορετικό περιεχόμενο»¹⁴⁸.

---

¹⁴⁶Γ.Νικολάου, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας ...ό.π.*, σσ. 69-72

¹⁴⁷ <http://kapodistrias.digitalarchive.gr/thedigitalarchive.php>

¹⁴⁸Χ.Λούκος, *Η αντιπολίτευση...ό.π.*, σ.468

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Διαφωτισμός ή αιώνας των Φώτων ονομάστηκε η πνευματική κίνηση που γεννήθηκε κατά τη περίοδο της Ένδοξης Επανάστασης στην Αγγλία και διαμορφώθηκε στη Γαλλία με την έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης, εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και χρονολογικά τοποθετείται από το 1688 έως το 1789¹⁴⁹. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Διαφωτισμού είναι ο ορθολογισμός, ο εμπειρισμός, η πίστη στην ικανότητα του ανθρώπου για πρόοδο, ο κριτικός έλεγχος και η απόρριψη κάθε αυθεντίας¹⁵⁰.

Σύμφωνα με τον Γερμανό φιλόσοφο Καντ ορίζει ότι « ο Διαφωτισμός είναι η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητα του, η αδυναμία του αυτή τον οδηγεί στη χειραγώγηση του, η οποία δεν οφείλεται στην ανεπάρκεια του αλλά στην έλλειψη θάρρους να μεταχειριστεί τον νου του χωρίς την καθοδήγηση από κάποιον άλλο¹⁵¹. Ο Φουκώ προσπαθώντας να ερμηνεύσει τον Καντ διαπίστωσε ότι « ο Διαφωτισμός δεν είναι απλώς η διαδικασία μέσω της οποίας τα άτομα θα έβλεπαν να εξασφαλίζεται η δική τους προσωπική ελευθερία της σκέψης. Υπάρχει Διαφωτισμός όταν η καθολική, η ελεύθερη, και η δημόσια χρήση του Λόγου υπερτίθενται η μία της άλλης»¹⁵².

Πρόκειται για ένα κίνημα που στράφηκε κατά της απολυταρχίας και πρόβαλε τα πολιτικά και κοινωνικά αιτήματα της αστικής τάξης όπου και αυτή στηρίχθηκε σ' αυτό για να αποκρυσταλλώσει τη πολιτική στάση της και να διαμορφώσει την ιδεολογία της. Το κεντρικό μήνυμα ήταν η ανάδειξη του Ορθού Λόγου σε βασικό εργαλείο μελέτης του ατόμου και της κοινωνίας¹⁵³. Είναι ένα πνευματικό ρεύμα που επιθυμεί να αντικαταστήσει την θεολογική κοσμοαντίληψη με μία θύραθεν και τη υπεράσπιση ενός κανονιστικού ηθικού ιδεώδες απέναντι στην παραδοσιακή θεολογία¹⁵⁴. Οι πρωτεργάτες αυτής της πνευματικής κίνησης υπήρξαν ο Βάκων, ο Καρτέσιος, ο Λοκ και ο Νεύτων όπου ο καθένας από αυτούς αμφισβήτησαν τις θεμελιακές υποθέσεις για τον άνθρωπο και γενικότερα για το σύμπαν και ήταν σε θέση να κατεδαφίσουν τις παλιές ιδέες και να οικοδομήσουν καινούργιες¹⁵⁵.

---

¹⁴⁹L.T,Hankins, *Επιστήμη και Διαφωτισμός* (Γ. Γκουνταρούλης, Μετάφ.), εκδ. «Πανεπιστημιακές εκδόσεις», Ηράκλειο 1998, σ.3

¹⁵⁰St.Hall&B.Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003, σ.46

¹⁵¹I. Kant, *Δοκίμια* (μτφ, Ε.Π. Παπανούτσος), εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1971, σσ. 42-51

¹⁵²M. Foucault, *Τι είναι Διαφωτισμός* (μτφ,Σ. Ροζάνης), εκδ. Έρασμος Αθήνα 1988 ,σ.13

¹⁵³Β. Κρεμμυδάς, *Νεότερη ιστορία: Ελληνική και Ευρωπαϊκή*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001,σ.118

¹⁵⁴Π. Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός* (τόμ. Α'),(^{4η}εκδ), εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2004, σ.31

¹⁵⁵E. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, (τόμ. Α.) (εκδ.β') εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1977, σ.24

Ο Διαφωτισμός υπήρξε ένα πολιτικό κίνημα μέσα από το οποίο εκφράστηκε η ανερχόμενη αστική τάξη και της έδωσε την ώθηση να διαμορφώσει πολιτικά επιχειρήματα για να διεκδικήσει ενεργό ρόλο στη λήψη των πολιτικών θεμάτων. Βασική πολιτική έννοια και θέση του Διαφωτισμού υπήρξαν τα φυσικά δικαιώματα, σύμφωνα με τα οποία όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαιώματα και αυτά απορρέουν από τη φύση τους και δεν μπορεί να τα καταργήσει καμία εξουσία. Τα δικαιώματα αυτά είναι της ζωής, της ισότητας, της ελευθερίας σκέψης, και έκφρασης της ιδιοκτησίας, στην οποία πίστευε η αστική τάξη¹⁵⁶.

Η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου εκφράστηκε από τον Τζον Λοκ και αφορά την αμοιβαία συναίνεση των ανθρώπων στην προσπάθεια τους να συγκροτήσουν μια πολιτική κοινωνία αφήνοντας την απόλυτη ελευθερία της φυσικής κατάστασης τους¹⁵⁷. Σύμφωνα με τον Λοκ οι πολίτες δέχτηκαν να παραχωρήσουν κάποιες από τις ελευθερίες τους προκειμένου να συνυπάρξουν αρμονικά και το κράτος ανέλαβε να εγγυηθεί αυτή τη συμφωνία. Σε περίπτωση που παρατηρηθεί παραβίαση των όρων του συμβολαίου τότε οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να αντισταθούν¹⁵⁸. Στα πλαίσια διοίκησης του, ο πολίτης δεσμεύεται να υπακούσει σε νόμους προκειμένου να απολαύσει τα προνόμια που απορρέουν απ' αυτή τη προστασία που του παρέχεται¹⁵⁹.

Ο Λοκ εξέφρασε ένα νέο τύπο διακυβέρνησης, συνδυάζοντας τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου και της θεωρίας της εμπιστοσύνης αναφέροντας το τι κάνει νόμιμες τις κυβερνήσεις και για το πώς οι πολίτες πρέπει να αντιλαμβάνονται τις μεταξύ τους σχέσεις¹⁶⁰. Δείχνει με τις προτάσεις του ότι προκρίνει κάποιο είδος κοινοβουλευτικού συστήματος και ενός φιλελευθέρου κράτους που κυριαρχεί το δίκαιο ενώ ξεκάθαρα διατυπώνει την αντίθεση του προς τη μοναρχία¹⁶¹. Οι απόψεις του απηχούσαν το κλίμα της εποχής στην Αγγλία με την έναρξη της ένδοξης Επανάστασης και υιοθετήθηκαν στην Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας(1776)¹⁶².

Η πολιτική φιλοσοφία του Ρουσσώ υπήρξε η έμπνευση για το ιδεώδες της κυριαρχίας της πλειοψηφίας, η οποία θα αποτυπωθεί έντονα στη Γαλλική επανάσταση¹⁶³, μέσα από το έργο του «Κοινωνικό συμβόλαιο», το οποίο και χαρακτη-

---

¹⁵⁶http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-01-01.htm ανακτήθηκε 2/11/2020 σ.11

¹⁵⁷Γ. Πολίτης, *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής και η φιλοσοφία του John Lock*, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2004, σ.35

¹⁵⁸J.Dunn, *Τζων Λοκ* (μτφ. Ι. Δελλής - Β. Δελλή), εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις, Πάτρα 2000, σ.70

¹⁵⁹Γρ. Μολυβός, *Φιλοσοφία στην Ευρώπη, η Εποχή του Διαφωτισμού* (17ος -18ος αιώνας), ΕΑΠ, Πάτρα 2000, σ.115

¹⁶⁰J.Locke, *Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως*(μτφ. Π. Κητρομηλίδης), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1990, σσ.176-183

¹⁶¹Η. Kamen, *Πρώιμη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία* (μτφ. Ε. Καλογιάννη), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, σ.429, Ε. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία...ό. π.*, σ.250

¹⁶²Γ.Πλάγγεσης, *Νεότερη Πολιτική και Κοινωνική Φιλοσοφία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2009, σ.164

¹⁶³Ε. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία...ό.π.*, σ.261

ρίστηκε ως το Ευαγγέλιο του Διαφωτισμού¹⁶⁴. Η γενική βούληση αποτελεί τη σύνθεση των ατομικών βουλήσεων μέσα από το οποίο εκφράζεται το δημόσιο συμφέρον και ενώνεται η βούληση με τον νόμο¹⁶⁵ όπου ο νόμος ισχύει για όλους και είναι γενικός, απρόσωπος και αφηρημένος¹⁶⁶. Προϋποθέτει τη πολιτική ισότητα ανάμεσα στα μέλη της και την ενεργό συμμετοχή στις κοινωνικές υποθέσεις ώστε ο πολίτης να μπορεί να απολαμβάνει αυτή τη κοινωνική αξία προστατευμένος και ελεύθερος¹⁶⁷. Για τον Ρουσσώ το συμφέρον του πολίτη συμπίπτει με το συμφέρον της κοινότητας. Οι όροι του κοινωνικού συμβολαίου του Ρουσσώ συνοψίζονται σε έναν στη «ριζική απαλλοτρίωση κάθε μέλους από όλα τα δικαιώματα του σε όλη τη κοινότητα¹⁶⁸. Αυτή ακριβώς η ρουσσική σύλληψη, συνδυάζει τις έννοιες του κοινωνικού συμβολαίου, της λαϊκής κυριαρχίας και της γενικής βούλησης κατά συνέπεια όχι άδικα να χαρακτηρίζεται ως το Μανιφέστο της Γαλλικής Επανάστασης¹⁶⁹.

Εκφραστής της πολιτικής επιστήμης υπήρξε και ο Μοντεσκιέ με το έργο του το «Πνεύμα των νόμων», προσπάθησε να αποδείξει ότι οι νόμοι διαμορφώνονται ανάλογα με τις συνθήκες ζωής και τις απαιτήσεις της κοινωνίας. Μέσα από αυτό πλαίσιο υποστήριξε το διαχωρισμό των εξουσιών σε εκτελεστική, σε νομοθετική και σε δικαστική, ώστε να αποτρέπεται η κατάχρηση της εξουσίας. Ο ίδιος ήταν αντίθετος στον δεσποτισμό και έδειχνε προτίμηση στο αριστοκρατικό πολίτευμα, εφόσον η δημοκρατία δεν είναι εφικτή¹⁷⁰.

Σύμφωνα με τον Μοντεσκιέ, η πολιτική ελευθερία δεν υπάρχει αν η εκτελεστική και νομοθετική εξουσία συγκεντρώνεται στο ίδιο άτομο ή ένα η δικαστική δεν διαχωρίζεται από τις άλλες¹⁷¹. Ο Μοντεσκιέ έδωσε έμφαση στην έννοια της ελευθερίας σύμφωνα με την οποία ο πολίτης έχει το δικαίωμα να κινείται ελεύθερα μέσα στο πλαίσιο των νόμων¹⁷². Με αυτό το τρόπο εξασφαλίζεται η συμμετοχή και η εκπροσώπηση του στην άσκηση της εξουσίας¹⁷³ προωθώντας την εξισορρόπηση των εξουσιών μέσω της αλληλεπίδρασης ώστε να εξασφαλιστεί η ελευθερία των πολιτών. Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών αποτέλεσε μια διαχρονική αρχή που επίδρασε καταλυτικά στη Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1789 και

---

¹⁶⁴ Α. Στυλιανού, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006, σ.179

¹⁶⁵ Α. Στυλιανού, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου...*ό.π.,σ.153

¹⁶⁶ Κ.Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2003, σσ.229,297

¹⁶⁷ Ζ.Ζ Ρουσώ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου* (μτφ. Β.Γρηγοροπούλου -Α. Σταινχάουερ), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ.26

¹⁶⁸ Ζ.Ζ. Ρουσώ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου...*ό.π.,σ.62

¹⁶⁹ Α. Στυλιανού, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου ...*ό.π.,σ.179

¹⁷⁰ Λ.Παπαδοπούλου, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις ΣΕΑΒ, Κάλλιπος 2015, σ.92

¹⁷¹ Κ.Γ.Μαυριάς, *Συνταγματικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2014, σ. 106, Δ.Θ. Τσάτσος, *Συνταγματικό δίκαιο* (τομ. Β΄) (2^η έκδ.),εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1993, σ.132

¹⁷² Μοντεσκιέ, *Το πνεύμα των νόμων* (μτφ. Γ.Δ. Ζιούτος), εκδ. Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1748 ,σσ.282-287

¹⁷³ Manfred Schmid, *Θεωρίες της Δημοκρατίας*(μτφ. Ε. Δεκαβάλλα),εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2000, σ.92

έκτοτε αποτελεί συνώνυμο ύπαρξης Συντάγματος¹⁷⁴.

Το 18^ο αιώνα το πνευματικό κέντρο βάρους μετατοπίζεται. Οι ορθολογιστικές αντιλήψεις του Τζων Λοκ επηρέασαν τη θρησκευτική σκέψη και τα γνωστικά πεδία όπως της φυσικής επιστήμης, της ιστορίας, του δικαίου, της τέχνης αποσύρονται από την κηδεμονία της παραδοσιακής θεολογίας. Ο ίδιος επιχείρησε να τεκμηριώσει την πίστη με βάση τη λογική¹⁷⁵, η οποία στρέφεται κατά της δεισιδαιμονίας¹⁷⁶. Οι σχέσεις στις έννοιες του Θεού, της αλήθειας, της ηθικής και του δικαίου αλλάζουν κατεύθυνση¹⁷⁷, κυριαρχούν οι φιλοσοφικές αρχές της φύσης, της λογικής, της τάξης και της υπεράσπισης της ατομικότητας του ανθρώπου¹⁷⁸. Χαρακτηριστικό του Διαφωτισμού δεν ήταν η αποδόμηση της πίστης αλλά εκείνης που υποδεικνύεται από παραδοσιακές αντιλήψεις με ταυτόχρονη ανασυγκρότηση νέας όπου στο κέντρο θα βρίσκεται ο άνθρωπος και η λογική του¹⁷⁹. Οι θεωρητικοί του Διαφωτισμού στην πλειοψηφία επιθυμούσαν μια εκσυγχρονισμένη μεθερμηνεία που θα στηριζόταν στα αποτελέσματα της φυσικής επιστήμης και στα ηθικοπρακτικά αιτήματα¹⁸⁰.

Ο Βολτέρος υποστήριζε ότι η φυσική θρησκεία ήταν η απλή, αρχέγονη και αιώνια θρησκεία που έγινε γνωστή στον άνθρωπο διαμέσου του λόγου και της φύσης²¹⁷ και εξασφάλιζε την κοινωνική γαλήνη¹⁸¹. Η τάξη και η ενότητα του κόσμου προϋποθέτουν την ύπαρξη δημιουργικής δύναμης με ελεύθερη βούληση¹⁸². Υπέρμαχος της φυσικής θρησκείας ήταν και ο Ρουσσώ όπου θέτει στο κέντρο της, τη φύση και τον άνθρωπο βασιζόμενος στους κανόνες περί της ανθρώπινης ηθικής¹⁸³. Οι Διαφωτιστές είχαν στόχο τη μεταβολή της λειτουργίας της θρησκείας και επιδίωκαν την υιοθέτηση νέας ηθικής, βασισμένη στον ορθολογισμό¹⁸⁴.

---

¹⁷⁴Λ. Παπαδοπούλου, *Συνταγματικό Δίκαιο*...ό.π.,σ.9

¹⁷⁵Α.Χρύσης, *Εισαγωγή στην κοινωνική φιλοσοφία* ...ό. π. σ. 124

¹⁷⁶Π. Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*,...ό. π., σσ.104-105.

¹⁷⁷E. Cassirer, *Το πνεύμα του Διαφωτισμού* (μτφ. Γ. Λυκιαρδοπούλου), εκδ. Έρασμος, Αθήνα 2008, σ.159

¹⁷⁸Ν. Ματσούκας, *Οικουμενική κίνηση*, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 139, Π. Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*(τομ. Α),εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1993,σ.76, πβ. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Νεοελληνικά Μελετήματα 2*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 2002, σ.64, πβ. Ν. Ματσούκας, *Οικουμενική κίνηση*...ό. π., σσ.140-141

¹⁷⁹Α.Χρύσης, *Εισαγωγή στην κοινωνική φιλοσοφία του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002, σσ. 116-117

¹⁸⁰Π. Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*...ό. π., σ.90

¹⁸¹J. Lagree, *Η φυσική θρησκεία*.(μτφ. Α. Παπαθανασοπούλου), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2000, σ.87

¹⁸²J.Gray,*Βολτέρος* (μτφ. Ει. Ραζή), εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2004, σσ.47-55

¹⁸³Α.Γιανναρά,*Ο αγγλικός εμπειρισμός και ο γαλλικός διαφωτισμός*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1976, σσ.96-97

¹⁸⁴Α.Χρύσης, *Εισαγωγή στην κοινωνική φιλοσοφία* ...ό. π., σσ. 126-128

Στο πλαίσιο αυτό οι Διαφωτιστές βασιζόμενοι στον ορθό λόγο προτείνουν λύσεις για τη βελτίωση του ανθρώπου και της κοινωνίας. Στρέφονται κατά του θρησκευτικού φανατισμού και της μισαλλοδοξίας και επιχειρηματολογούν υπέρ της ανεξιθρησκείας και της πνευματικής ανεκτικότητας¹⁸⁵. Ενδεικτικές ήταν οι απόψεις του Βολτέρου για την ανεξιθρησκεία όπου προσπάθησε να αποδείξει την αξία της ανεκτικότητας και της ανοχής έτσι ώστε να προστατευθεί η ατομική ελευθερία και η θρησκευτική συνείδηση¹⁸⁶.

Οι Διαφωτιστές αναγνωρίζουν το ρόλο της παιδείας και της εκπαίδευσης, διαπνέονται από αισιοδοξία, έχουν πίστη στον αναπτυσσόμενο άνθρωπο. Πιστεύουν στη πλαστικότητα της ανθρώπινης φύσης και σύμφωνα με τους ίδιους ο άνθρωπος από τη φύση του είναι καλός και όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι επομένως έχουν τα ίδια νόμιμα δικαιώματα¹⁸⁷.

Η διαφωτιστική αντίληψη για την παιδεία έχει ως αφετηρία τις απόψεις του Λοκ, ο οποίος διατυπώνει και τις κατευθυντήριες γραμμές που επηρέασαν τη γαλλική παιδαγωγική σκέψη. Το παιδαγωγικό ιδεώδες του προάγει τέσσερις αρετές, την αρετή, τη διαγωγή, τη σοφία και τη μόρφωση. Το περιεχόμενο και το ύφος της εκπαίδευσης που προτείνει προτάσσει την εκπαίδευση μέσω του παραδείγματος. Η παιδεία που προτείνει περιέχει τους όρους ενός εφαρμόσιμου συστήματος εκπαίδευσης ανοικτό σε όλες τις κοινωνικές τάξεις ανοίγοντας το δρόμο για μια γενική παιδεία, που απευθύνεται στον άνθρωπο.

Ο Helvetius το 1758, στο έργο του *Περί Πνεύματος* επεκτείνει τις αντιλήψεις του Λοκ και προσδίδει στην εκπαίδευση ένα κοινωνικό χαρακτήρα θέτοντας το ερώτημα του ρόλου του κοινωνικού περιβάλλοντος στην πνευματική ανάπτυξη. Προκρίνει έναν καθορισμό μιας γενικής γνώσης για όλους τους πολίτες και την υποκίνηση της ατομικής φιλοδοξίας ώστε να υπερβούν αυτή τη κατάσταση μέσα στην οποία κινούνται¹⁸⁸.

Το έργο του Ρουσσώ «*Αιμίλιος*» (1762), διαμορφώνει μια νέα παιδαγωγική αντίληψη, ανοίγει τον δρόμο για μια διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος για τη παιδεία. Εγκαινιάζει την εποχή της ευθύνης και της ενέργειας του παιδαγωγού. Η διαπαιδαγώγηση του ελεύθερου ανθρώπου που είχε απασχολήσει τον Λοκ βασίζεται πια μονάχα στην ελευθερία, οι διαφορές εντοπίζονται μόνο στα μέσα¹⁸⁹. Το κεντρικό παιδαγωγικό αξίωμα εστιάζεται στην επανασύνδεση του νέου ανθρώπου με τη φύση. Η έννοια της φύσης χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη συγκρότηση του ανθρώπου

---

¹⁸⁵J.Gray, *Βολτέρος...*ό.π.,σ.36

¹⁸⁶Βολτέρος, *Πραγματεία περί ανεκτικότητας*(μτφ. Γ. Καράμπελας), εκδ. Διαλέγεσθαι, Αθήνα 2018, σ.216

¹⁸⁷Σ.Μπουζάκης, *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: Όψεις και απόψεις* (τομ. Α), εκδ. Gutenberg Αθήνα 2011, σσ.400-402

¹⁸⁸Α. Σταινχάουερ, *Δημόσια εκπαίδευση ...*ό.π.,σσ.188-192

¹⁸⁹J.Houssaye, *Δεκαπέντε παιδαγωγοί. Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης*(μτφ. Δ.Καρακατσάνη) εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σσ. 37-41

με τη προϋπόθεση ότι διατηρεί τη προσωπικότητα που κατείχε, πριν υποστεί κάποια αλλοίωση λόγω των πεποιθήσεων. Η πεποίθηση του είναι ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του καλός και γι' αυτό η εκπαίδευση οφείλει να αποκαταστήσει την αρχική καλοσύνη¹⁹⁰. Επισημαίνει την αξία της εσωτερικής αρχής του πνεύματος των ανθρώπων εστιάζοντας στη αγωγή ενός νέου τύπου ανθρώπου¹⁹¹.

Ο Μοντεσκιέ, στο βιβλίο του το «Πνεύμα των νόμων», είχε επιχειρήσει να συνδέσει τους νόμους της αγωγής με τις αρχές του πολιτεύματος, επισημαίνοντας τη συνάρτηση της φύσης του πολιτεύματος με τη παιδεία¹⁹². Μέσα στο ίδιο κλίμα μερικοί παιδαγωγοί επινόησαν μεθόδους και προγράμματα με στόχο τη βελτίωση της δημόσιας εκπαίδευσης όπως ο Pestalozzi, ο Cooper, ο Franke κ.α¹⁹³.

Στο τομέα της οικονομίας, οι οικονομικές εξελίξεις με την εκδήλωση της Βιομηχανικής Επανάστασης οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό της οικονομικής πολιτικής σ' αυτό συνέβαλε η οικονομική σκέψη του Διαφωτισμού που επιζητούσε την αποδέσμευση από τον μερκαντισμό των προηγούμενων αιώνων 16^{ος}-17^{ος}, δηλαδή τον κρατικό παρεμβατισμό που περιόριζε την ελεύθερη οικονομία.

Οι φυσιοκράτες έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στην παραγωγή, προσπαθώντας να ερμηνεύσουν την προέλευση και το χαρακτήρα του πλούτου καθώς και τη διανομή του στη κοινωνία. Βασική πηγή πλούτου θεωρούσαν τη γεωργία και πίστευαν ότι και στην οικονομία έπρεπε να εφαρμοστούν οι νόμοι της φύσης, ενισχύοντας την ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα¹⁹⁴. Σύμφωνα με τον Καραγιάννη(2003), «η βάση του οικονομικού συστήματος βρίσκεται στην αρχή του ατομικού συμφέροντος, δηλαδή στο γεγονός ότι το άτομο, υπολογίζοντας κόστος και όφελος, είναι το μόνο αρμόδιο για τη λήψη άριστων αποφάσεων που προάγουν τη γενική ευημερία»¹⁹⁵. Κύριος εκπρόσωπος των φυσιοκρατών ήταν ο Φρανσουά Κενέ, ο οποίος πίστευε ότι η εμπειρία και η θεωρία στην επιστημονική έρευνα δεν θα πρέπει να ανταγωνίζονται η μία την άλλη αλλά να αλληλοσυμπληρώνονται¹⁹⁶.

Βασική θέση του ήταν ότι το κράτος πρέπει να στηρίζει την αγροτική παραγωγή και σε δεύτερο χρόνο το εμπόριο. Κατέταξε τις διαδικασίες παραγωγής σε αποδοτικές και μη όπως και τις οικονομικές τάξεις των ανθρώπων. Έτσι, υπάρχουν τρεις κοινωνικές τάξεις: οι καλλιεργητές δηλαδή η παραγωγική τάξη, οι γαιοκτήμονες

---

¹⁹⁰Ι.Τζαβάρας, *Παιδαγωγικά αξιώματα στον "Αιμίλιο" του Rousseau*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1999, σσ.1-3

¹⁹¹Α.Σταινχάουερ, *Δημόσια εκπαίδευση...ό.π.,σ.193*

¹⁹²Α.Σταινχάουερ, *Δημόσια εκπαίδευση...ό.π.,σ.195*

¹⁹³Δ.Πατέλης, *Διαφωτισμός(Πανεπιστημιακές Σημειώσεις)*, Πολυτεχνείο Κρήτης, Τομέας Κοινωνικών Επιστημών 2013, σ.24

¹⁹⁴Σ.Δρακόπουλος & Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης. Μια επισκόπηση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2003, σ.60

¹⁹⁵Σ.Δρακόπουλος & Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης* ό.π, σ.63

¹⁹⁶Α. Καραγιάννης, *Ιστορία οικονομικής σκέψης. Προκλασική περίοδος*, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1998, σ. 226

η τάξη των ιδιοκτητών και οι βιοτέχνες, η στείρα τάξη. Το συνολικό εισόδημα της οικονομίας διανέμεται στις τάξεις αυτές¹⁹⁷. Επίσης, δεν θεωρούσε το χρήμα πραγματικό πλούτο αλλά μέσο που διευκολύνει τις ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των τάξεων¹⁹⁸.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός υποστηρίζει ένα φάσμα οικονομικών πολιτικών που έχει ως θεμελιώδη αρχή τη πίστη στην ατομική ιδιοκτησία και τη στήριξη στην οικονομία της αγοράς. Οι βασικές ιδέες ήταν: η ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας, η αξία και η κατανομή των παραγωγικών πόρων ως αντικείμενο μελέτης, η ελευθερία του εμπορίου με μια μικρή κρατική παρέμβαση και κυρίως η πορεία της οικονομίας στο σύνολο της¹⁹⁹. Κύριος εκπρόσωπος του οικονομικού φιλελευθερισμού θεωρείται ο Άνταμ Σμιθ, ο οποίος τάχθηκε υπέρ της οικονομικής ελευθερίας στο πλαίσιο των θέσεων του Διαφωτισμού²⁰⁰. Σύμφωνα με τον Σμιθ οι θεμελιώδεις αρχές για τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς είναι ότι: α) Η παραγωγική προσπάθεια των ατόμων μπορεί να αυξηθεί με την καθιέρωση των ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και της ατομικής ελευθερίας. Μόνον αν ισχύσουν αυτές οι προϋποθέσεις καθολικά θα αναπτυχθεί η καινοτομική δραστηριότητα των ατόμων β) Το άτομο θα αυξήσει την προσπάθεια εργασίας του, την αποδοτικότητα μόνο αν επιδιώξει την δραστηριοποίηση του με βάση το ατομικό συμφέρον με αποτέλεσμα αυτές οι ενέργειες να τον οδηγήσουν στην ευημερία γ) Η άριστη κατανομή των πόρων μπορεί να ανοίξει το δρόμο της ευημερίας και να επέλθει οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Απαραίτητο στοιχείο η ύπαρξη οικονομικής και πολιτικής ελευθερίας για όλους²⁰¹. Στο μνημειώδες έργο του «Έρευνα για τα αίτια του πλούτου των εθνών» το 1776 συγκέντρωσε όλες τις οικονομικές θεωρίες και ιδέες²⁰².

Η Γαλλία εμφανίζεται ως το κέντρο της πολιτιστικής και πνευματικής ζωής της Ευρώπης όπου οι νέες αυτές μορφές επικοινωνίας βρίσκουν πρόσφορο έδαφος. Το 18^ο αιώνα στην Ευρώπη κάνουν την εμφάνιση τους περιοδικά με περιεχόμενο λογοτεχνικό, επικαιρότητας, επιστήμης, θεολογίας, φιλοσοφίας και πολλά άλλα σύγχρονου ενδιαφέροντος. Παράλληλα κάνουν την εμφάνιση τους τα βιβλία και οι εφημερίδες όπου η πρόσβαση τους ήταν περιορισμένη εξαιτίας του κόστους και της περιορισμένης παιδείας για την κατανόηση των νέων ιδεών²⁰³. Ωστόσο, αποδέκτες της πνευματικής καλλιέργειας κατά κύριο λόγο ήταν οι ευγενείς, οι κληρικοί και κυρίως η αστική τάξη όπου διοργάνωναν δημόσιες διαλέξεις, διαγωνισμούς δοκιμίων, δημόσιες συνεδρίες

---

¹⁹⁷Στ. Δρακόπουλος & Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης...*ό. π., σ. 64

¹⁹⁸Ο.π.

¹⁹⁹Στ. Δρακόπουλος & Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης...*ό. π., σ. 69

²⁰⁰Ν. Προγούλης, *Η πολιτική κυριαρχεί και πάλι επάνω στην οικονομία*, 2018, Epistēmēs Metron Logos Journal no. 1

²⁰¹Α.Καραγιάννης, *Οικονομικός φιλελευθερισμός κατά τον Adam Smith*, Φιλελεύθερα κείμενα 1, 2011, σσ.44-55

²⁰²Στ. Δρακόπουλος & Α. Καραγιάννης, *Ιστορία της οικονομικής σκέψης...*ό. π., σ.70.

²⁰³Stuart Hall & Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*(μτφ. Θ. Τσακίρης),εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003, σσ.71-72

και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις²⁰⁴.

Κατά το 18^ο αι. οι ιδέες του Διαφωτισμού εξαπλώθηκαν σχεδόν σε όλη την Ευρώπη. Οι διαφωτιστές εξέθεσαν τις ιδέες τους και δημιούργησαν ένα κίνημα που προωθούσε την ιδέα της ύπαρξης μιας επιστημονικής και αρχιτεκτονικής γνώσης μέσω της οποίας θα απελευθερωνόταν ο άνθρωπος²⁰⁵. Στη διάδοση των ιδεών συνέβαλε η τεχνολογική ανάπτυξη, η τεχνική πρόοδος της διάδοσης των πληροφοριών μέσω των εφημερίδων και των περιοδικών αλλά και η χρήση της αλληλογραφίας μεταξύ των διανοούμενων που οδήγησαν στην αίσθηση μιας πολιτισμικής ενότητας. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε η Εγκυκλοπαίδεια με επικεφαλής τον Ντιντερό και το φιλοσοφικό λεξικό του Βολτέρου²⁰⁶.

Η Εγκυκλοπαίδεια ή Κριτικό Λεξικό των Επιστημών, των Τεχνών και των Επιτηδευμάτων, επιδίωκε να αποτυπώσει την αυτοπεποίθηση και την αυτοσυνειδησία του Διαφωτισμού²⁰⁷. Πρόκειται για μια διακήρυξη του ορθολογικού και φιλοσοφικού πνεύματος απέναντι στην παραδοσιακρατία και διέθετε την επίγνωση ότι συμμετείχε στη βελτίωση και απελευθέρωση του ανθρώπινου γένους²⁰⁸. Χαρακτηριστικά της Εγκυκλοπαίδειας ήταν η σύνδεση των άρθρων με επίκεντρο τον άνθρωπο και η οικουμενική της προσέγγιση²⁰⁹.

Ο Ντιντερό ανέλαβε την έκδοση του από το 1747 ως το 1772 όπου και αποχώρησε από την αρχισυνταξία. Συνεργάστηκαν τουλάχιστον εκατό εξήντα συγγραφείς όπου κατέθεσαν τις σκέψεις, τις ιδέες τους για μια σειρά από ζητήματα που απασχολούσαν τον άνθρωπο της εποχής του Διαφωτισμού. Ο εγκυκλοπαιδισμός αντιπροσώπευε τον αναβαθμό της ωριμότητας στην ανάδειξη των ιδεών του Διαφωτισμού. Ουσιαστικά, επιδίωκε σύμφωνα με τον Ντιντερό στο λήμμα Εγκυκλοπαίδεια, στο τόμο V του έργου να αλλάξει τον γενικό τρόπο του σκέπτεσθαι²¹⁰. Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού διείσδυσαν στον ελληνικό πολιτισμικό χώρο περίπου στα μέσα του 18^{ου} αιώνα επιφέροντας αναπροσδιορισμούς που συντέλεσαν στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του ελληνικού έθνους. Με αποτέλεσμα να έχει τη μορφή πολιτικού φαινομένου σημαντικού για τη μετέπειτά εξέλιξη του στο ιστορικό γίνεσθαι²¹¹.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ως όρος εμφανίστηκε το 1945 από τον Δημαρά Κ.Θ. σύμφωνα με τον οποίο είναι «...το σύνολο των πνευματικών εκείνων και συνειδησιακών φαινομένων της νέας ελληνικής ιστορίας, όσα συμβαδίζουν με τη γενι-

---

²⁰⁴Stuart Hall & Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας...ό.π.,σ.7*

²⁰⁵<https://eclass.duth.gr/modules/document/file>.

²⁰⁶E.Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία...ό. π., σσ.256-258*

²⁰⁷ΝτΑλαμπέρ, *Προεισαγωγικός Λόγος στην Εγκυκλοπαίδεια* (μτφ. Τ. Δημητρούλια), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2005, σ. 9

²⁰⁸Μ.Χατζηγιάννου, *Η ιστορία των επιχειρήσεων*, Ανάτυπο, Μνήμων 28, Αθήνα 2007, σ. 244

²⁰⁹Stuart Hall & Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας...ό. π., σ. 54*

²¹⁰ΝτΑλαμπέρ, *Προεισαγωγικός Λόγος στην Εγκυκλοπαίδεια...ό. π., σ. 1*

²¹¹Π.Κιτρομηλίδης, *Το όραμα της ελευθερίας στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1992, σ.9

κή προαγωγή του Ελληνισμού, και πριν από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Κainaρτζή, αλλά ιδίως μετά, κατά των οποίων φυσική απόληξη πρέπει να θεωρήσουμε την Ελληνική Επανάσταση...»²¹². Ο Κ.Θ. Δημαράς προσπάθησε να ανασυνθέσει τα χαρακτηριστικά του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στην ελληνική εκδοχή του²¹³. Επίσης, σύμφωνα με τον Φ. Ηλιού, «ο Δημαράς αυτονόμησε το κίνημα και τις εκδηλώσεις που το συγκροτούν και διερεύνησε τα ιδεολογικά και ανθρώπινα συστατικά του»²¹⁴.

Άλλωστε τη περίοδο αυτή η πνευματική ιστορία είχε την αχρονική ονομασία της πνευματικής αναγέννησής του γένους και η έννοια φωτισμός του γένους έχει καταβολές στη χριστιανική γραμματεία²¹⁵. Ο όρος ενσωματώθηκε σε ένα νέο πλαίσιο όπου η δυτική σκέψη πέρασε στη φωτισμένη Ευρώπη και ύστερα στον Νεότερο ελληνισμό, πορεία που καταλήγει στη κοραϊκή μετεκένωση της δυτικής γνώσης και στην επαναφορά της κλασικής παιδείας²¹⁶.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός εμφανίζεται πριν από τα μέσα του 18ου αιώνα, έρχεται να μορφοποιήσει διαθέσεις και ροπές που διαμορφώθηκαν μέσα από τις κοινωνικές αναταράξεις και συνοδευτήκαν με την άνοδο της εμπορικής τάξης και των Φαναριώτων όπου μεταφέρουν το ρεύμα της αλλαγής χωρίς όμως οι ρυθμοί να είναι γρήγοροι και ιδιαίτερα κατά τη πρώτη περίοδο²¹⁷. Χαρακτηριστικά, η περίοδος αυτή συμπίπτει με τη παρακμή του οθωμανικού κράτους, το τέλος των ενετοτουρκικών πολέμων, οι ευνοϊκές ρήτρες των ρωσοτουρκικών πολέμων με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Κainaρτζή, οι παρεμβάσεις της τσαρικής Ρωσίας στο οθωμανικό κράτος, η Γαλλική επανάσταση και οι ναπολεόντιοι πόλεμοι η ανάληψη της εξουσίας των παραδουνάβιων ηγεμονιών από ηγεμόνες Έλληνες²¹⁸.

Οι Έλληνες απέκτησαν αυτοπεποίθηση και άρχισαν να ευελπιστούν ότι μπορούν να κερδίσουν την ελευθερία τους και γι' αυτό έπρεπε με ζήλο να μεταδώσουν μέσω της εκπαίδευσης τους και την ίδρυση σχολείων, τα φώτα του Διαφωτισμού²¹⁹. Οι ιδέες του Διαφωτισμού διαχύθηκαν μέσω της τυπογραφίας και μεταδόθηκαν στις παροικίες και στον υπόδουλο Ελληνισμό²²⁰.

---

²¹²Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός διαφωτισμός*(4^η έκδ) εκδ. Ερμής, Αθήνα 1985, σσ. 327-328

²¹³Στ. Αθήνη & Ι. Ξούριας, *Νεοελληνική Γραμματεία 1671-1830*, εκδ. ΣΕΑΒ Αθήνα 2015, σ.22 πρβ Α. Ταμπάκη, *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ρεύματα ιδεών και δίαυλοι επικοινωνίας με τη δυτική σκέψη*, εκδ. Ergo Αθήνα 2004, σ.288

²¹⁴Φ.Ηλιού, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Η νεωτερική πρόκληση*. Στο: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000)*, τ. Β' (Η οθωμανική κυριαρχία, 1770- 1821. Διαφωτισμός – Ιστορία της Παιδείας – Θεσμοί και Δίκαιο), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ.9

²¹⁵Ο.π.

²¹⁶Α. Ταμπάκη, *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού...*ό. π., σ.288

²¹⁷Φ. Ηλιού, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό. π., σ.9

²¹⁸Ρ.Αργυροπούλου, *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του δέκατου ογδόου αιώνα*, Βιβλιοθήκη Ιστορίας των Ιδεών- 2, Αθήνα 2003,σσ. 23-27

²¹⁹Φ.Βώρος,*Σύντομη Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1984, σ. 85.

²²⁰Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός ...*ό. π., σσ.28-29

Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από την ανάγκη για την αυτοδιάθεση των λαών. Οι Έλληνες της Δύσης αντιλαμβάνονται πως αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από τη πνευματική αναγέννηση και προς την κατεύθυνση αυτή κινήθηκαν πολλοί διανοούμενοι Έλληνες προσαρμόζοντας τις ιδέες του Διαφωτισμού στις ανάγκες του υπόδουλου γένους²²¹. Οι ελληνικές κοινότητες της διασποράς γίνονται δίαυλοι μεταφοράς του πνεύματος της δυτικής σκέψης, με απώτατη φιλοδοξία την δημιουργία πνευματικών εστιών που θα μετακενώσουν τα φώτα της Ευρώπης²²².

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός εμφανίστηκε στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, πρόβαλε το αίτημα για παιδεία, για γλώσσα δημόδη, για ανεξιθρησκεία, για απελευθέρωση εθνική, κοινωνική και πολιτική. Κυρίαρχο σύνθημα του, η παιδεία θα φέρει την ελευθερία και θα βγει κερδισμένη αν καταφέρει να μεταδώσει και να αφομοιώσει τα επιτεύγματα της προόδου της Δύσης²²³. Μερικές από τις ιδέες του ήταν: α) Ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει στην πραγματική ευτυχία και να βελτιωθεί ατομικά και συλλογικά β) Η μάθηση είναι σημαντική προϋπόθεση για να φτάσει στην ευτυχία και να λυτρωθεί μέσα από αυτή από στοιχεία που τον παρεμποδίζουν γ) Ο άνθρωπος πρέπει να αγωνίζεται για τη θρησκεία του, να αγωνίζεται για τη θρησκεία του, να υπερασπίζεται την αξιοπρέπεια του και να μην υποκύπτει σε καταναγκασμούς²²⁴.

Οι ιδέες αυτές οδήγησαν στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του όπως της στροφής προς την νεωτερικότητα, την αποδέσμευση της σκέψης από τη θρησκευτική αυθεντία, της εξιδανίκευσης της προόδου, της επιστήμης και του ορθού λόγου, της διάθεσης της σύσφιξης των σχέσεων με τον ευρωπαϊκό κόσμο, της «φωτισμένης Ευρώπης»²²⁵.

Επίσης, ο Κ. Μαλαφάντης διατυπώνει την άποψη ότι «Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός προβάλλει την ιδέα της εθνικής απελευθέρωσης με τις δυνάμεις του γένους (του «γένους»), το σεβασμό στην αρχαία κληρονομιά, αλλά και το πλησίασμα στη σύγχρονη επιστήμη, την κοινωνική ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη»²²⁶. Ωστόσο αποτέλεσε ένα κίνημα που ενεργοποίησε μόνο τις εγγράμματες ομάδες της

---

²²¹Μ. Μερακλής, *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2007, σσ. 118-119

²²²Π.Κιτρομηλίδης, *Το όραμα της ελευθερίας στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1992, σσ. 23-24, πβ. Ε. Hobsbawm, *Για την ιστορία* (μτφ. Π. Ματαλάς), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ. 84, πβ. Ρ. Αργυροπούλου, - Α. Ταμπάκη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...ό. π.*, σ.45

²²³Φ. Βώρος, *Δοκίμιο Εισαγωγής στη Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία*, εκδ. Νέα Παιδεία, Αθήνα 1983, σσ. 130-167, πβ. Ν.Ψημμένος, *Η ελληνική φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821*. Ανθολογία κειμένων με εισαγωγή και σχόλια, (τ. Α'-Β'), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989, σ.29

²²⁴Α.Γερακίνη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Ανακτήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: http://alexgger.blogspot.gr/2012/11/blog-post_11.htm

²²⁵Στ.Αθήνη, & Ι. Ξούριας, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...ό. π.*, σσ.22-23, πβ. Π.Κιτρομηλίδης, «*Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770 – 2000*. 10τ., (τ. 2^{ος}), Αθήνα, σσ. 27-38

²²⁶Κ.Μαλαφάντης, *Η πολλαπλή συμβολή του Διαφωτισμού στη διαμόρφωση της νεοελληνικής παιδείας*. Πρακτικά Συνεδρίου «Με το βλέμμα στραμμένο στο Μέλλον Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης: Είκοσι χρόνια δημιουργίας και προσφοράς στην Επιστήμη, την Εκπαίδευση και την Κοινωνία», 4-5 Ιουνίου 2004. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή ΠΤΔΕ, σ.158-172

ελληνικής κοινωνίας που ζουν στα αστικά κέντρα όπως οι πρωτεύουσες των παραδουνάβιων ηγεμονιών, οι πόλεις της κεντρικής Ευρώπης που ζουν Έλληνες της διασποράς και η Κωνσταντινούπολη ενώ οι αγροτικοί πληθυσμοί απείχαν από αυτές τις δραστηριότητες αλλά και οι αναλφάβητοι της πόλης και της υπαίθρου²²⁷.

Η κίνηση του Διαφωτισμού δημιούργησε αντιδράσεις. Η επίσημη Εκκλησία εγκατέλειψε τον προγενέστερο ανθρωπισμό της και στράφηκε κατά των νεωτεριστών χρησιμοποιώντας διάφορες πρακτικές όπως τον αφορισμό των λογίων, την απαγόρευση βιβλίων, τον κατατρεγμό των δασκάλων την προσπάθεια επιβολής λογοκρισίας και οτιδήποτε ξέφευγε από τα δικά της συντηρητικά σχήματα. Άλλη κατηγορία ήταν οι κοτζαμπάσηδες και οι Φαναριώτες που προσπάθησαν να περιορίσουν αυτή την ορμή του κινήματος προς όφελος τους, επιδιώκοντας λύσεις που θα εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα τους²²⁸.

Στα χρόνια του Διαφωτισμού υπήρξαν δύο μεγάλες κρίσεις σχετικά με το κίνημα: η πρώτη τη περίοδο 1793-1800 που αφορούσε τη προώθηση των Γάλλων στην Ανατολή και η επίδραση των ιδεών της Γαλλικής επανάστασης γεγονός, που θορόβησε την Ορθοδοξία και δημιούργησε σοβαρές ανησυχίες στο Πατριαρχείο και στους συντηρητικούς λόγιους και η δεύτερη ανάμεσα το 1819-1821 εκδηλώθηκε ως αντίδραση στον κοραιοισμό²²⁹. Παρά τις δυσκολίες, οι ιδέες του διαφωτισμού και η δυτική κουλτούρα δημιούργησαν νέες καταστάσεις που επηρέασαν το τρόπο λειτουργίας της ζωής από το παραδοσιακό σε ατομικό επίπεδο δημιουργώντας συνθήκες που αποτυπώθηκαν σε όλες τις εκφάνσεις του βίου του ανθρώπου²³⁰.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός εξελίσσεται σε τρεις περιόδους οι οποίες αντιστοιχούν στις αντίστοιχες του Γαλλικού Διαφωτισμού.

Κατά την Α΄ περίοδο, η οποία αφορά το χρονικό διάστημα πριν από τη συνθήκη του Καιναρτζή (1774) και εκφράζεται με την εμφάνιση του ονόματος του Βολτέρου που θεωρήθηκε ως σύμβολο της ελευθεροσύνης από τους προοδευτικούς φιλελευθέρους συγγραφείς της εποχής. Επίσης, μιλώντας για αυτή την περίοδο εμφανίζονται ο Ιώσηπος Μοισιόδακας και ο Ευγένιος Βούλγαρης κ.ά.²³¹. Το κείμενο που εκφράζει καλύτερα το πνεύμα της εποχής είναι η Απολογία του Μοισιόδακα το οποίο είναι το πρώτο νεοελληνικό δοκίμιο που αναφέρεται στην αναμόρφωση της νεοελληνικής παιδείας²³².

Η Β΄ περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού επηρεάστηκε από τους Εγκυκλοπαιδιστές όπου με το συλλογικό έργο τους, επικεφαλής του οποίου ήταν ο Ντι-

---

²²⁷Φ. Ηλιού, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*...ό. π., σ.10

²²⁸Π.Μαστροδημήτρης, *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1990, σ. 119

²²⁹Φ. Ηλιού, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*...ό. π., σ. 23

²³⁰Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*...ό. π., σσ.34-36

²³¹Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ΜΙΕΤ,(20η ανατύπωση), Αθήνα 1974, σ.235

²³²Ι. Μοισιόδαξ, (1776), *«Απολογία»*, Ο ερανιστής 13, αρ.76-78, σ.248

ντερό. Εκφραστής αυτής της περιόδου για τα ελληνικά πράγματα ήταν ο Δημ. Καταρτζής. Συνοδοιπόροι του στην προσπάθεια αυτή ήταν ο Ρήγας Βελεστινλής²³³ και οι Δαν. Φιλιππίδης, ο Γρηγ. Κωνσταντάς με το έργο τους *Γεωγραφία Νεωτερική* μέσα από το οποίο καταγράφουν την ελληνική και οικονομική ζωή τη δεδομένη περίοδο²³⁴. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο το κίνημα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη παιδεία και την αγωγή, πιστεύει στη δύναμη της προόδου. Εκπρόσωποι του εμπλέκονται σε εκπαιδευτικά ζητήματα και προωθούν τη γλωσσομάθεια δημιουργώντας το δίαυλο επαφής με τις ευρωπαϊκές γραμματείες δίνοντας ώθηση στη μεταφραστική διαδικασία²³⁵.

Η Γ' περίοδο επηρεάστηκε από τη κίνηση των ιδεολόγων, των Γάλλων διανοούμενων που είχαν στο κέντρο της φιλοσοφίας τους τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, αλλά στρέφονταν σε οποιαδήποτε μορφή βίας²³⁶. Οι ιδέες αυτές βρήκαν πρόσφορο έδαφος και προωθήθηκαν στον ελλαδικό χώρο από τον Αδ. Κοραή που σε όλη τη διάρκεια της ζωής του επικεντρώθηκε στο φωτισμό του Γένους, στην «μετεκένωση» των επιτευγμάτων της Ευρώπης στον υπόδουλο ελληνισμό²³⁷.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Κ.Θ. Δημαράς είχε διακρίνει ως σημείο εκκίνησης του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ένα αρχικό «σχήμα» σύμφωνα με αυτό το κίνημα διαιρείται σε δύο περιόδους, της ωρίμανσης (π.1770-1800) και της κορύφωσης (1800-1821). Ωστόσο, μετά από συστηματική μελέτη και την ανάδειξη νέων στοιχείων προκρίθηκε η διάκριση σε τρεις περιόδους καθώς παρατηρούνται σημάδια πολιτισμικής κινητικότητας αρκετά νωρίτερα. Επίσης, το πνεύμα του Διαφωτισμού ήταν διάχυτο και στα χρόνια της Επανάστασης, δηλαδή μεταξύ του 1821-1830 ενώ συναντάμε πυρήνες του ως το 1850, δηλαδή τη περίοδο ακμής του ελληνικού ρομαντισμού²³⁸.

Το όραμα της φωτισμένης δεσποτείας προβάλλεται πλέον από τους Έλληνες λόγιους ως κατάλληλο πολιτικό καθεστώς και μια δίοδος για την Ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή με πρωταγωνιστή του προγράμματος τον Ιώσηπο Μοισιόδακα ο οποίος πρότεινε αλλαγές με στόχο την ανανέωση της παιδείας και την απελευθέρωση των ατομικών δυνατοτήτων²³⁹. Την περίοδο αυτή η διάδοση των αξιών είχε επιτευχθεί και οι σύγχρονες διδακτικές μέθοδοι έχουν υιοθετηθεί από αρκετές σχολές. Το πνεύμα της ανανέωσης δεν άφησε αδιάφορες τις συντηρητικές σχολές όπως τη Πατριαρχική σχολή

---

²³³Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό.π., σσ. 10-12

²³⁴Δ. Φιλιππίδης – Γρ. Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτερική* (επιμ. Αι. Κουμαριανού), εκδ. Εστία, Αθήνα 2006.

²³⁵Στ. Αθήνη & Ι. Ξουριάς, *Νεοελληνική γραμματεία...*ό.π., σ.23

²³⁶Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό.π., σσ. 10-12

²³⁷Κ.Μαλαφάντης, *Ο Αδαμάντιος Κοραής και η δυτική παιδεία*. Ανακτήθηκε από το στις 25 Οκτωβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο:http://www.pee.gr/wp-content/uploads/praktika_synedrion_files/pr_syn/s_nay/c/3/mer_g_th_en_3/malafantis.htm

²³⁸Στ. Αθήνη & Ι. Ξουριάς, *Νεοελληνική γραμματεία...*ό.π., σ.23

²³⁹Β. Παναγιωτόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 2^{ος}, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σσ. 27-38

της Κωνσταντινούπολης. Η περίοδος συνδέεται και με την εθνική αφύπνιση, την αυτοσυνειδησία και τις ζυμώσεις που οδήγησαν στην εκδήλωση της επανάστασης²⁴⁰.

Η εποχή αυτή της ακμής χαρακτηρίζεται από τάσεις αντιθετικές όπου από τη μια πλευρά συναντάμε τις συντηρητικές, οι αντίθετες προς τον Διαφωτισμό και από την άλλη τις ριζοσπαστικές. Οι μεν πρώτες εκπροσωπούνται από τον Αθ, Πάριο με το έργο του «Αντιφώνησις» ενώ οι ριζοσπαστικές με τέσσερα ανώνυμα έργα: α) μια έντυπη πεζή σάτιρα, με τον τίτλο «Ανώνυμος του 1789» και με περιεχόμενο που στρέφεται κατά της κατεστημένης βίας, β) ο «Ρωσαγγλογάλλος», έργο έμμετρο που συντάχθηκε ανάμεσα από το 1799-1810 και στρέφεται κατά του κλήρου, των Φαναριώτων, των εμπόρων και των προεστών κατηγορώντας τους ότι δεν επιθυμούν την απελευθέρωση της Ελλάδας και προτιμούν τον τουρκικό ζυγό²⁴¹, γ) Η «Ελληνική Νομαρχία» του 1806, όπου πρόκειται για πεζογράφημα και αποτελεί ιστορικό μνημείο του νεοελληνικού λόγου²⁴² δ) Οι «Κρίτωνος στοχασμοί» του 1819, έργο πεζό που στρέφεται κατά του κλήρου²⁴³.

Αποτέλεσμα της σύμπνοιας ανάμεσα σε λόγιους, εμπόρους και τοπικούς ηγεμόνες ήταν η επέκταση του σχολικού δικτύου και η ίδρυση εκπαιδευτικών κέντρων. Οι νέες σχολές ιδρύονται σε περιοχές με οικονομική ανάπτυξη και δίπλα σε παραδοσιακά κέντρα εκκλησιαστικής παιδείας με συνέπεια οι κληρικοί δάσκαλοι, οι οποίοι ακολουθούν τις νέες ιδέες να έρχονται σε αντιπαράθεση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο καθώς υποστήριζε ότι τα μυστήρια της πίστης ξεπερνούσαν την ανθρώπινη νόηση και γίνονται αντιληπτά μόνο εξ αποκαλύψεως²⁴⁴.

Την περίοδο αυτή γίνεται η επαναπροσέγγιση της αρχαίας κλασικής γραμματείας και κυρίως της αρχαίας ιστορίας καταλήγοντας στη διαπίστωση της αντιπαράθεσης μεταξύ της απόλυτης μοναρχίας και του προτύπου της αρχαίας δημοκρατίας. Ο αντίκτυπος των προβληματισμών αυτών θα φέρει στην επιφάνεια το ζήτημα της ιστορικής καταγωγής από ένα ένδοξο παρελθόν σε ένα παρόν, το παρόν της δουλείας και ένα μέλλον αβέβαιο καθώς οι ορθόδοξοι χριστιανοί βρίσκονται κάτω από την οθωμανική κυριαρχία.

Η ανάπτυξη των κλασικών σπουδών έφερε στην επιφάνεια το γλωσσικό πρόβλημα. Η περιπλοκότητα του εντοπίζεται στη διαφορετική χρήση της από τους αρχαϊστές και τους ομιλητές των κατώτερων κοινωνικών θέσεων. Η ιδιαιτεριότητα του προβλήματος εντοπίζεται στη χρήση της, ως επίσημη γλώσσα με τη γλώσσα των πηγών και κατ επέκταση ενίσχυε τη θέση των αρχαϊστών αλλά δημιουργούσε προβλήματα στα κοινωνικά στρώματα που προσπαθούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση στην εκπαίδευση²⁴⁵.

---

²⁴⁰Στ. Αθήνη, Στ. &Ι. Ξούριας, *Νεοελληνική γραμματεία ...ό. π.*, σ.23

²⁴¹Ο.π., σ.10-12

²⁴²Αωνόμου του Έλληνο, *Ελληνική Νομαρχία*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1968, σ.5

²⁴³Ο. π.

²⁴⁴Α. Μπάλτα- Ε. Βόγλη- Χ. Χρηστίδης, *Θέματα Ελληνικής Ιστορίας* (19ος -20ος αι.), σ.18 e-book

²⁴⁵Ο. π., σ. 20

Η σχέση της αγωγής με τον ορθό λόγο παρουσιάζεται συνδεδεμένη με την ελευθερία του πνεύματος και της πολιτικής χειραφέτησης, γεγονός που καθοδήγησε τους λόγιους προς αυτή την κατεύθυνση²⁴⁶.

Ο Κερκυραίος κληρικός Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806), ο πρώτος Έλληνας που έκανε γνωστά τα ονόματα του Βολτέρου και του Λοκ μέσα από τα μεταφραστικά έργα του στην ελληνική γλώσσα²⁴⁷. Η παρουσία του έδωσε πνοή στα ιστορικά δρώμενα θέτοντας τις βάσεις της νεωτερικής επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης²⁴⁸. Σκοπός του είναι η απομάκρυνση της κορυδαλλικής διδασκαλίας και η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού προτύπου που θα συνδυάζει τη δογματική θεολογία με τη φυσική φιλοσοφία. Αναλαμβάνει δύο σημαντικές αποστολές, την οργάνωση της Αθωνιάδας και τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας χωρίς να επιτύχει τις επιδιώξεις του, αποτέλεσμα των διαφορών των κέντρων εξουσίας της εποχής²⁴⁹.

Στόχος του να μεταβάλει την εκκλησία σε φορέα του σύγχρονου πνεύματος²⁵⁰ σύμφωνα με τον Τατάκη «Ο Βούλγαρης παρουσιάζεται τύπος του Νεοέλληνα λόγιου, που πηγαίνει προς τη Δύση, αποδέχεται τη φιλοσοφία και την επιστήμη, αλλά δεν πηγαίνει προς τη Δύση, αποδέχεται τη φιλοσοφία και την επιστήμη, αλλά δεν θυσιάζει τίποτε από την κληρονομιά του Έλληνα ορθοδόξου²⁵¹. Δημοσίευσε το 1766 στη Λειψία το έργο «Λογική εκ παλαιών τε και νεωτέρων συνερανίσθαισα», πρόκειται για ένα φιλοσοφικό επίτευγμα το οποίο διαπνέεται από τις αρχές του Διαφωτισμού²⁵² Επίσης, μετέφρασε έξι κείμενα του Βολτέρου από τα οποία μερικά δημοσιεύτηκαν και άλλα έμειναν σε χειρόγραφη μορφή²⁵³.

Ξεχωριστή θέση κατέχει η πραγματεία «Περί των διχονοιών των εν ταις εκκλησίαις της Πολωνίας. Δοκίμιον ιστορικών και κριτικών» στο συγκεκριμένο επισύναψε και το Σχεδιάσμα ένα προσωπικό κείμενο με το οποίο εισάγεται η βασική έννοια του Διαφωτισμού, η θρησκευτική ανοχή²⁵⁴. Για τον ίδιο η έννοια της θρησκευτικής ανεκτικότητας δεν έχει το ίδιο περιεχόμενο με του Βολτέρου. Ελευθερία της σκέψης είναι δυνατόν να υπάρχει μόνο στην τέχνη και την επιστήμη. Χρησιμοποιεί τον όρο ανεξιθρησκεία για να προασπίσει τα συμφέροντα των ορθοδόξων.

---

²⁴⁶ Ο. π., σ.21-22

²⁴⁷ Α. Μπάλα, Ε. Βόγλη & Χ. Χρηστίδης, *Θέματα...* ό. π., σ. 10

²⁴⁸ <http://www.lib.uoa.gr/katoptron/loadUserPersonBiography.do?personId=2779>

²⁴⁹ St.Batalden, «Ο Ευγένιος Βούλγαρης και το πρόβλημα της ομολογιακής ταυτότητας των Ελλήνων την εποχή του Διαφωτισμού», στο Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη(επιμ), Ευγένιος Βούλγαρης. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006,σ.31

²⁵⁰ Γ.Καραμπελιάς, *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση του Ρήγα Βελεστινλή*, εκδ. Εναλλακτικές, Αθήνα 2011, σς.37-55, 221-228

²⁵¹ Β.Τατάκης, *Σκούφος-Μηνιάτης-Βούλγαρης-Θεοτόκης*, εκδ. Αετός, Αθήνα 1953, σσ. 24-29

²⁵² Π.Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και οι κοινωνικές ιδέες*, εκδ. MIET, Αθήνα 1999, σσ. 53-65

²⁵³ <http://www.lib.uoa.gr/katoptron/loadUserPersonBiography.do?personId=2779>

²⁵⁴ Στ. Αθήνη & Ι. Ξουριάς, *Νεοελληνική Γραμματεία...* ό. π., σ. 10

Όλες οι προσπάθειες του δείχνουν το ενδιαφέρον του να μεταφέρει τις επιστημονικές γνώσεις και τα νέα συγγράμματα στο ελληνικό γένος και να συμβάλει στη διάδοση της νεότερης φιλοσοφίας²⁵⁵. Οι πολιτικές πεποιθήσεις του είχαν την προέλευση τους στην αντίληψη ότι η πολιτική και ηθική ανάπτυξη θα έπρεπε να στηριχθεί στον απολυταρχισμό. Εισήγαγε το πρότυπο της «φωτισμένης απολυταρχίας» στην πολιτική σκέψη, σε μια εποχή που κυριαρχούσε η συγκεντρωτική εξουσία. Ο ίδιος, διαφοροποιήθηκε από τη πολιτική της νομιμοφροσύνης προς το σουλτάνο και πρόβαλε τις ευρωπαϊκές ιδέες ως τη μοναδική λύση για την υπόδουλη Ελλάδα.

Επιδίωξη του Βούλγαρη ήταν να ερευνήσει μορφές της ελευθερίας που επιτυγχάνουν τη συμφιλίωση του ανθρώπου με τον εαυτό και τους συνανθρώπους του. Σε αυτή εναρμονίζεται το Έθνος προς μια υπερεθνική ενότητα, καθώς σημαντικά στοιχεία του γίνονται δεδομένα της ελληνοχριστιανικής παράδοσης της Εκκλησίας. Η πνευματική ενότητα στοχεύει στη αλλαγή της εθναρχίας σε πολιτική φωτισμένης εξουσίας²⁵⁶. Ο Π. Κιτρομηλίδης τον χαρακτηρίζει «πρώτο αναγνωρισμένο ηγέτη του Διαφωτισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη»²⁵⁷, που γνωρίζει συγχρόνως πώς να οριοθετεί τις θέσεις του σε σχέση προς τις προεκτάσεις του Διαφωτισμού που ήταν ασυμβίβαστες με τις θρησκευτικές και πολιτικές του αξίες²⁵⁸.

Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ (περ. 1725-1800) υπήρξε ίσως ο πρώτος λόγιος που ασχολήθηκε με παιδαγωγικά ζητήματα. Οπαδός της αισθησιοκρατίας του Λοκ και του εμπειρισμού, γνώστης φιλοσοφικών ρευμάτων της εποχής, σπούδασε στη Πάδοβα και αργότερα στη Βιέννη, δίδαξε στις παρίστριες ηγεμονίες²⁵⁹. Ασχολήθηκε με τη συγγραφή έργων φιλοσοφικού περιεχομένου, αλλά και παιδαγωγικών και επιστημονικών εγχειριδίων. Πρώτη συγγραφική και εκδοτική προσπάθεια ήταν η Ηθική Φιλοσοφία που αποτελεί μετάφραση του έργου του Αντόνιο Μουρατόρι, Ιταλού φιλοσόφου²⁶⁰.

Στο έργο αυτό περιέγραφε τη ζοφερή εικόνα της ελληνικής παιδείας, επεσήμανε τις αντιφάσεις της ελληνικής κοινωνίας και κυρίως την άκριτη προσήλωση στην αυθεντία της αρχαιότητας και παράλληλα τόνιζε την έλλειψη επαφής με τα κλασικά κείμενα που σπάνιζαν στις ελληνικές βιβλιοθήκες²⁶¹. Η μίμηση της Ευρώπης είναι για τον ίδιο τη μόνη οδό προόδου και η αξία της μετάφρασης έγκειται στο γεγονός του βά-

---

²⁵⁵ Θ.Πελεγρίνης, *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009, σ.738

²⁵⁶ Αθ.Κονταλή, «Ο Ευγένιος Βούλγαρης και η πορεία του Έθνους προς την ελευθερία», Στο Ελένη Αγγελολάτη- Τσουγκαράκη(επιμ).Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006,σ.155 πβ. Κ. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία : Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων (1453-1821)*, εκδ. Κουλτούρα, Αθήνα 1990, σ. 569, πβ. Ε. Παπανούτσος, *Νεοελληνική Φιλοσοφία Α΄*, εκδ. Αετός, Αθήνα 1959, σ. 24

²⁵⁷ Π.Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...* ό. π., σ. 54

²⁵⁸ Π.Κιτρομηλίδης, *Η πολιτική σκέψη του Ευγένιου Βούλγαρη*, Τα Ιστορικά, τευχ. 12-13 Ιουν-Δεκ 1990, σ.175, πβ. Γ.Μεταλληνός, *Φώτα και Φως*, Ιστορικά Μελετήματα, εκδ. Άθως, Αθήνα 2001, σ. 84

²⁵⁹ http://www.pee.gr/wpcontent/uploads/praktika_synedrion_files/e22_3_04/malafantis.htm

²⁶⁰ <http://www.lib.uoa.gr/katoptron/>

²⁶¹ Στ. Αθήνη & Ι. Ξούριας, *Νεοελληνική γραμματεία...* ό. π., σ.26

ρους της μεταφοράς και εκλαΐκευσης των γνώσεων²⁶². Ο ελληνισμός έπρεπε να αντλήσει από δικά της φώτα, τις εμπειρίες και να στραφεί στην Ευρώπη όπου μεταφράζοντας θα έβγαινε από την αμάθεια²⁶³.

Η κοινωνική και η πολιτισμική αναμόρφωση μπορεί να επιτευχθεί με τη καταπολέμηση της προκατάληψης που τάσσεται υπέρ της αρχαίας γραμματείας χωρίς κριτική και με τη στροφή προς την Ευρώπη για έμπνευση και παραδειγματισμό²⁶⁴. Οι φιλοσοφικές απόψεις και παιδαγωγικές αντιλήψεις του τροφοδοτούνται και αλλάζουν μέσα από το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο κινείται και αντιλαμβάνεται τις ανησυχίες και τις πνευματικές ανάγκες της κοινωνίας²⁶⁵. Στη προσπάθεια του να συνδυάσει αρμονικά τις αντιλήψεις αυτές γράφει τη *Παιδαγωγία* του (1779) όπου εκθέτει τις αρχές και τις μεθόδους της ορθής παιδαγωγικής. Οι αλλαγές που προτείνει έχουν κύριο γνώνα τις παιδαγωγικές απόψεις του Λοκ²⁶⁶. Η εξάρτηση του, σύμφωνα με τον Κριαρά είναι βασική και απόλυτη. Δεν προτείνει κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ασκεί κριτική στο ισχύον και στο τρόπο διδασκαλίας αλλά εισηγείται παιδαγωγικές αρχές με σκοπό να βγάλει τη κοινωνία από την αμάθεια²⁶⁷.

Χαρακτηριστικό έργο του είναι η Απολογία (1780) αποτελεί τη προσωπική απολογία ενός πνευματικού ανθρώπου που είχε να αντιμετωπίσει αντιδράσεις και κατηγορίες, επειδή επιθυμούσε την αναμόρφωση της παιδείας με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα²⁶⁸. Μέσα από το έργο αυτό σύμφωνα με τη Λουγγή «θέλησε να καταλύσει την εικόνα του λόγιου- δασκάλου και να διαγράψει τα χαρακτηριστικά που δεν έχει σαν συγγραφέας για την μετεκένωση της γνώσης αλλά για τη μέθεξή της»²⁶⁹. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Κιτρομηλίδη «ο Ιώσηπος Μοισιόδακας είναι το πρώτο συνειδητό άτομο στην ιστορία της νεοελληνικής σκέψης, που ακροβολίζεται με το υπερεγώ της παράδοσης αναζητώντας τη ταυτότητα του»²⁷⁰. Επιπρόσθετα, ο Μοισιόδαξ αποτυπώνει τη κρίση της νομιμότητας της οθωμανική αυτοκρατορίας και των υπόδουλων λαών.

---

²⁶²Α.Ταμπάκη – Ρ. Αργυροπούλου, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό. π., σ.13

²⁶³Στ. Αθήνη & Ι. Ξουρίας, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό. π., σ.34

²⁶⁴Λ.Παπαδάκη, *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 22-24

²⁶⁵<http://www.lib.uoa.gr/katoptron/>

²⁶⁶Π.Παπαχρήστου, *Οι επιδράσεις του παιδαγωγικού δοκιμίου του John Locke στην παιδαγωγία του Ιώσηπου Μοισιόδακα*. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: <http://ojs.lib.uoi.gr/index.php/epetarch/article/view/103/0> σ.299-300

²⁶⁷Π.Κιτρομηλίδης, *Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, εκδ. MIET, Αθήνα 1985, σσ. 126-127 πβ. Ε.Κριαράς, «Η “Παιδαγωγία” του Μοισιόδακος και η σχέση της με το παιδαγωγικό σύγγραμμα του Locke», *Byzantinisch Neugriechische Jahrbücher*, τ. 17, Αθήνα 1943, σσ.135-153

²⁶⁸Κ.Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των έν τοις γράμμασι διαλαμψάντων Έλλήνων* (1453-1821), εκδ. Κορομηλά, Αθήνα 1968, σ.563

²⁶⁹Ρ.Αργυροπούλου- Λουγγή, *Απολογία*, Ο εραμιστής, αρ.13 Αθήνα 1976, σσ. 76-78

²⁷⁰Π.Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης το 18ο αιώνα*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., (εκδ. Β'), Αθήνα 2004, σ.23

Συγκεκριμένα, οραματίστηκε μια μη μοναρχική πολιτεία δικαίου, η οποία θα εξασφάλιζε την ισοτιμία των θεσμών και θα αντιστεκόταν στις διεφθαρμένες ηγεμονίες των Φαναριωτών. Ονειρευόταν τη θεραπεία από τα δεινά της δεσποτείας με τη αρωγή της ακτινοβολίας της παιδείας του Διαφωτισμού και τον εξανθρωπισμό των Οθωμανών κρατούντων. Αν ο Μοισιόδαξ εξέφρασε τη κρίση της οθωμανικής αυτοκρατορίας από τους υπόδουλους λαούς έρχεται ο Ρήγας να εκφράσει τις ανερχόμενες προσδοκίες των χριστιανικών λαών που συνδέονται με τη βελτίωση των συνθηκών²⁷¹.

Κυρίαρχη μορφή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με εθνική δράση και επαναστατικά σχέδια αναδεικνύεται ο Ρήγας Βελεστινλής(1757-1798). Σπουδάζει, κατορθώνει να μπει στο φαναριώτικο περιβάλλον και συμπληρώνει τη μόρφωση του στις Παρίσιες Ηγεμονίες²⁷². Την περίοδο αυτή διαμορφώνεται ο ιδεολογικός προσανατολισμός του υπό την επίδραση του γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού, ο οποίος κατείχε ιδιαίτερη θέση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες. Ο Ρήγας ανέπτυξε σχέσεις με Γάλλους διανοούμενους και κατέστρωσε το πρόγραμμα του μέσω των εκδοτικών δραστηριοτήτων του²⁷³.

Συνέδεσε την κλασική αρχαιότητα με τα ευρωπαϊκά ιδεώδη της εποχής του. Οραμα του ήταν ένα πολυεθνικό, φιλελεύθερο δημοκρατικό ελληνικό κράτος όπου θα ενώσει τους βαλκάνιους λαούς σε μια πολιτική ενότητα²⁷⁴. Στόχος του ήταν η αναγέννηση του λαού μέσω της εκπαίδευσης, της διαφώτισης και της κοινωνικής, πολιτικής συνειδητοποίησης. Η δυναμική της επαναστατικής δραστηριότητας και των ιδεολογικών πεποιθήσεων του έχει ως συνισταμένη εθνικές αναζητήσεις και στηρίζεται στην ενσυνείδητη πρόθεση του να υποστηρίξει την πολιτική, την κοινωνική και τη θρησκευτική ελευθερία των Ελλήνων, η οποία ταυτίζεται με την πατρίδα και το έθνος όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λεοντσίνης²⁷⁵.

Κατά τη πρώτη περίοδο (1790), ο Ρήγας δημοσιεύει μια διασκευή του « Σχολείον των ντελικάτων εραστών»²⁷⁶. Το περιεχόμενο του ήταν τολμηρό για την εποχή του, πρόθεση του ήταν μέσα από αυτό να συνεισφέρει στην αναμόρφωση της κοινωνικής ηθικής²⁷⁷. Την ίδια περίοδο εκδίδει ένα εγχειρίδιο φυσικής το « Φυσικής Απάνθισμα»²⁷⁸.

---

²⁷¹Π.Κιτρομηλίδης, *Από τον Μοισιόδακα στον Ρήγα*, σ. 104-105. Ανακτήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/15586> , πβ. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...ό. π.*, σσ.94-95

²⁷²Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας* (9^ηεκδ.), εκδ. Γνώση, Αθήνα 2000, σσ. 220-221

²⁷³Π.Κιτρομηλίδης, Ρήγας Βελεστινλής. *Θεωρία και πράξη*, Βουλή των Ελλήνων Αθήνα 1998, σσ. 19-21

²⁷⁴Γ.Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης ελληνικής ιστορίας και εκπαίδευσης*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2004, σσ.119-140

²⁷⁵Ο.π.

²⁷⁶Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας...ό. π.* , σ. 221

²⁷⁷Π.Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη...ό. π.*, σσ. 23-28

²⁷⁸Λ.Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας...ό. π.*, σ. 127

Γράφει σε απλή γλώσσα και μεταφέρει με τη μορφή διαλόγου την επιστημονική γνώση της Γαλλικής εγκυκλοπαίδειας²⁷⁹. Με το έργο αυτό εισάγει στη νεοελληνική εκπαίδευση επιστημονικές γνώσεις και μεθόδους. Γενικά, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από ένα ηθικο-φιλοσοφικό και κοινωνικο-πολιτικό προσανατολισμό τον οποίο ο Ρήγας προσπάθησε να μιλήσει για την απελευθέρωση του ανθρώπου από τις προκαταλήψεις και να καταθέσει την άποψη του ότι η βούληση κυριαρχεί του πεπρωμένου και αυτή θα οδηγήσει στην κατάκτηση της ευτυχίας²⁸⁰.

Η δεύτερη περίοδος (1797), περιλαμβάνει στιχουργήματα, ποιητικές μεταφράσεις, πολιτικά και νομικά συγγράμματα, εκτύπωση χαρτών²⁸¹. Χαρακτηριστική είναι η Χάρτα της Ελλάδος, η οποία αποτελεί μια καταγραφή του ένδοξου ελληνικού παρελθόντος. Σκιαγραφεί ένα ελπιδοφόρο όραμα και διαμορφώνει με την αποτύπωση αυτή τους όρους υπέρβασης του όπου περιλάμβανε όλη τη βαλκανική χερσόνησο αποτυπώνοντας το όραμα του για ένα υπερεθνικό παμβαλκανικό κράτος. Θεωρείται μέσο επαναστατικό και συνδέθηκε με την επανάσταση του 1821²⁸².

Η τρίτη περίοδος (1797) περιλαμβάνει πολιτικο- επαναστατικά συγγράμματα όπως τη «Νέαν Πολιτικήν Διοίκησιν των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας», το «Στρατιωτικόν Εγκόλπιον». Στα συγγράμματα αυτά αποτυπώνεται η ανάγκη για την ελευθερία και τη πνευματική αναγέννηση που θα οδηγήσει στην αφύπνιση του ελληνικού έθνους²⁸³. Επιλέγει τη γλώσσα του λαού για να επικοινωνήσει με τα λαϊκά στρώματα, χρησιμοποιεί τις έννοιες ελευθερία-ισότητα, τις οποίες αποτυπώνει στον Θούριο, ένα ποιητικό μανιφέστο που απευθύνεται σε όσους επιθυμούν την ελευθερία²⁸⁴. Μέσα από τους στίχους του Θουρίου αποτύπωσε τα ζητήματα της ελευθερογνωμίας, της ελευθεροτυπίας, της δημόσιας έκφρασης και της ανοχής της διαφορετικότητας²⁸⁵.

Η ενότητα θεωρίας και πράξης στο έργο του κατοπτρίζει την απήχηση που είχε το μήνυμα του και αποτέλεσε ορόσημο και οδόσημο στο μεγάλο ζητούμενο κάθε εποχής που είναι το ήθος κάθε ανθρώπου, η ταύτιση θεωρίας και πράξης και η επιλογή

---

²⁷⁹ Δ.Καραμπερόπουλου, *Η Γαλλική «Encyclopedie» ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα «Φυσικής απάνθισμα»*, Ο Ερανιστής 1997, τομ.21, σσ.95-128

²⁸⁰ Π.Πηλιούρης, *Τα ιδεώδη του διαφωτισμού...ό. π.*, σσ. 2-4

²⁸¹ Γ.Κεχαγιόγλου, *«Ιωάννης Βηλαράς». Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.* (τ. Β'), 15ος αιώνας – 1830, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1999, σσ. 325-326.

²⁸² Π.Πηλιούρης, *Τα ιδεώδη του διαφωτισμού...ό. π.*, σ. 6-7

²⁸³ Ο. π., σ. 8

²⁸⁴ Λ. Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας...ό.π.*, σσ.127-128

²⁸⁵ Λ.Αξελός, *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης, στην Ελλάδα*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 2003, σσ. 439-442 πβ. Π.Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη...ό. π.*, σσ. 95-98

του να αναλάβει το κόστος της δράσης του²⁸⁶.

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς (1743-1833) επονομάζεται «πατριάρχης» του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Διδάχθηκε τα πρώτα γράμματα στην Ευαγγελική σχολή της Σμύρνης και, αφού πρώτα στράφηκε στην εκμάθηση ξένων γλωσσών, βρέθηκε στο Άμστερνταμ²⁸⁷. Η παραμονή του εκεί θα τον βοηθήσει να διευρύνει τις γνώσεις του, στους τομείς της φιλοσοφίας, της αρχαιομάθειας, του θεάτρου και της μουσικής²⁸⁸. Στη Γαλλία θα σπουδάσει ιατρική. Στο Παρίσι, επιδίδεται στην έκδοση αρχαίων κειμένων και γίνεται αυτόπτης μάρτυρας της Γαλλικής Επανάστασης και των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Η σκέψη του ήταν ότι η πνευματική πρόοδος θα οδηγήσει στην πολιτική ανεξαρτησία²⁸⁹. Αφιερώνει τη ζωή του και το έργο του στα εθνικά ιδανικά πραγματοποιώντας ένα συστηματικό εκδοτικό πρόγραμμα αρχαίων συγγραφέων με σκοπό την αναγέννηση²⁹⁰. Οι παραδοσιακές ισορροπίες ανατρέπονται και στη θέση τους προβάλλουν οι νέες αξίες της ελευθέριας, της σκέψης, της γήινης ευδαιμονίας και της ανεξιθρησκείας²⁹¹. Ο ίδιος είχε θεωρήσει πρόωρη την Ελληνική επανάσταση ωστόσο βαθμιαία ενεργοποιήθηκε με μεγάλη φιλελληνική δράση, με λόγους, με επιστολές σε σημαντικά πρόσωπα της εποχής, με μεταφράσεις και εκδόσεις²⁹².

Ιδιαίτερη θέση στο έργο του κατέχει η φράση «μανία παιδείας και αρετής», εστιάζοντας στη παιδεία ως γεννήτρια της αρετής και κυρίως την ηθική παιδεία, την χρηστοθήεια όπως επισημαίνει ο ίδιος²⁹³. Η ιδέα αυτή αποτυπώνεται στην κοσμοθεωρία του δηλαδή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και την αναζωογόνηση της

---

²⁸⁶ Λ. Αξελός, *Ρήγας και Διαφωτισμός: η συμπόρευση της επιστήμης με το επαναστατικό καθήκον*, Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής (48) 2003, σσ. 39-54.

²⁸⁷ Κ. Άμαντος, «Αδαμάντιος Κοραΐς», Άρθρα και Λόγοι (συναγωγή μελετών του ιδίου), Αθήνα 1953, σ. 9

²⁸⁸ Α. Κοραΐς, *Επιστολές προς το Έθνος*, εκδ. Ροές, Αθήνα 2010, σ. 9

²⁸⁹ Α. Κοραΐς, *Βίος Αδαμαντίου Κοραΐ συγγραφείς παρά του ιδίου, εν Παρισίοις, εκ της τυπογραφίας του Εβεράρτου*, 1833, σ. 23

²⁹⁰ Κ. Μαλαφάντης, *Ο Αδαμάντιος Κοραΐς και η δυτική παιδεία*. Δημοσιευμένο στα Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, *Ελληνική Παιδεία και παγκοσμιοποίηση*, Ναύπλιο 8-10 Νοεμβρίου 2001.

²⁹¹ Φ. Ηλιού, «Από την παράδοση στο Διαφωτισμό: η μαρτυρία ενός παραγίου» Σταμάτης Πέτρου, *Γράμματα από το Άμστερνταμ*, (επιμ. Φ. Ηλιού), εκδ. Ερμής, Αθήνα 1976, σσ. κθ' - λα'

²⁹² Γ. Κεχαγιόγλου, «Αδαμάντιος Κοραΐς». Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. (τ. Β'), 15^{ος} αι. -1830, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1999, σ. 82, πβ. Π. Κονδύλης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, (3^η εκδ.), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2008, σσ. 203-205

²⁹³ Α. Κοραΐς, *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς* (τομ. Α'), εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008, σ. 159

από τις θέσεις του Γαλλικού Διαφωτισμού²⁹⁴.

Το πολιτικό όραμα του εστιάζεται στην ενίσχυση του δημοκρατικού χαρακτήρα των θεσμών, στην ανάπτυξη της πολιτικής σκέψης που θα προστατεύει τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών και θα αποτελούν ζητούμενα της ελληνικής πολιτείας. Σε όλο του το έργο διακηρύττει τις αρχές της δικαιοσύνης και της αδελφικής αγάπης πυλώνες για μια ανεξάρτητη νέα Ελλάδα. Μόνον ενωμένοι θα δικαιωθούν, θα αποφύγουν την εξάρτηση τους από τους ξένους και θα θεμελιώσουν ένα δημοκρατικό πολιτειακό πλαίσιο²⁹⁵.

Η πολιτική παιδεία του Κοραή τον κράτησε μακριά από τις ακρότητες και το έμβλημα της σκέψης του ήταν η μεσότητα. Μεσότητα όχι μόνον στη γλώσσα, αλλά και σε κάθε πολιτική σκέψη και κοινωνική συμπεριφορά, καθώς και ανάμεσα στην ανθρωπιά και τη δικαιοσύνη²⁹⁶. Επομένως, η χρήση των μέσων πρέπει να επιλέγονται προσεκτικά και να μην γίνονται κατάχρηση στο όνομα της ελευθερίας. Το όραμα του για την παιδεία ήταν πολύπλευρο. Ο ίδιος, πίστευε ότι για να υπάρξει παιδεία πρωτίστως θα πρέπει να καλλιεργηθεί η χρηστοθήθεια, ο σεβασμός των νόμων Και το κοινό συμφέρον και δευτερεύοντος η εκμάθηση των επιστημών και των γνώσεων που έχουν κατακτήσει τα πολιτισμένα έθνη της Ευρώπης. Ουσιαστικά, συνδύαζε την ηθική με τη παιδεία θεωρώντας ότι αυτός θα πρέπει να είναι ο υπέρτατος σκοπός της²⁹⁷. Σύμφωνα με τον Κοραή αυτή η παιδεία θα έπρεπε να δοθεί από τη παιδική ηλικία²⁹⁸. Ο Κοραής πίστευε ότι η ελληνική κλασική παιδεία αποτελεί την κορωνίδα της παιδείας γι' αυτό αφιέρωσε επί τριάντα χρόνια όλη του τη δραστηριότητα στην έκδοση της Ελληνικής Βιβλιοθήκης όπου περιλάμβανε κείμενα φιλοσοφικά και πολιτικά των αρχαίων συγγραφέων ώστε να αποτελέσουν τη βάση της αναμόρφωσης²⁹⁹. Θεωρούσε ότι ο νέος ελληνισμός έπρεπε να συσφίξει τις σχέσεις με την αρχαιότητα αφού αποτέλεσε το θεμέλιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού³⁰⁰.

Ωστόσο, η μαχητικότητα που επέδειξε σε όλη τη διάρκεια της ζωής του τον κατατάσσουν «στους κατ' εξοχήν φορείς της ελληνικής παλιγγενεσίας»³⁰¹. Επίσης, ο Γληνός εύστοχα αναφέρει για τον Κοραή ότι «υπερέχει και ως άνθρωπος, διότι έζησεν βίον σωκρατικών και έταξεν εαυτόν ως εθνομάρτυς εις την υπηρεσίαν της πατρίδος, εν

---

²⁹⁴Σ. Παπαδόπουλος, *Μανίας Παιδείας: εθνικοπαιδαγωγικό όραμα του Αδαμάντιου Κοραή*. Πρακτικά του ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ., 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10-12 Οκτ 2014.

²⁹⁵Εμμ. Φραγκίσκος, *Ο επιστολογράφος Κοραής*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ένθετο ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, Αφιέρωμα 29/11/1998, σσ. 10-13

²⁹⁶Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας...* ό.π., σ. 261

²⁹⁷Ι. Βρεττός, *Θεωρίες της Αγωγής*, Johann Heinrich Pestalozzi- Αδαμάντιος Κοραής (τομ. Β') εκδ. Διάδραση, Αθήνα 2005, σ. 325

²⁹⁸Α. Κοραής, *Προλεγόμενα* ...ό.π., σσ. 354-395

²⁹⁹Σ. Παπαδόπουλος, *Μανίας Παιδείας: εθνικοπαιδαγωγικό όραμα του Αδαμάντιου Κοραή*. Πρακτικά του ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ., 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10-12 Οκτ 2014

³⁰⁰Στ. Αθήνη & Ι. Ξουριάς, *Νεοελληνική Γραμματεία...* ό.π., σσ. 68-69

³⁰¹Κ.Θ. Δημαράς, *Το σχήμα του Διαφωτισμού, στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ. 356

μέρει δε και της ανθρωπότητος»³⁰². Με τον Κοραή το διαφωτιστικό ρεύμα βρίσκεται στην κορύφωση του, η προτροπή του για μετεκένωση εφαρμόζεται συστηματικότερα και με συνέπεια. Το πυκνό φιλολογικό του έργο αποτελεί αδιάψευστο μάρτυρα της σχέσης που ενώνει τη παιδεία με την ελευθερία και η περίφημη πολιτική και γλωσσική πρόταση περί της μέσης οδού λειτουργεί συνεκτικά προετοιμάζοντας ιδεολογικά τον αγώνα για την απελευθέρωση³⁰³.

---

³⁰²Κ. Άμαντος, «Αδαμάντιος Κοραής» περ. «Ελληνικά», τόμ. 6ος (1933), σ. 35

³⁰³Α. Ταμπάκη.- Ρ. Αργυροπούλου, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός...*ό. π., σ.26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Η επιστολή στη τυπική μορφή της είναι ένα έργο γνωστού προσώπου που μπορεί να είναι πραγματικό ή πλασματικό ή και ανώνυμο³⁰⁴. Η επιστολή είναι ένα ιδιότυπο κείμενο, ένα εργαλείο επικοινωνίας. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ο άμεσος προσωπικός λόγος, που φανερώνει στοιχεία των αλληλογράφων, στοιχεία που μπορεί να αποσιωπούν άλλες πηγές ή αγνοούν³⁰⁵. «Εικόνα ψυχής» χαρακτηρίζει τις επιστολές ο Δημητρίου στο έργο του «Περί Ερμηνείας» που αποτελεί όμως και ένα κείμενο κοινωνικό³⁰⁶. Ο Σπ. Μήλιας επιθυμώντας να τονίσει το κοινωνικό ρόλο της επιστολής αναφέρει ότι «η επιστολή είναι μια σύντομος και βραχεία διάλεξις γραπτή εις άνθρωπον απόντα, είτε προς εχθρόν, είτε προς φίλον». Ουσιαστικά, αφορά κείμενα που αποτελούν τεκμήρια για την ιστορία των ιδεών, των σχέσεων και της γλώσσας της εποχής³⁰⁷. Το επιστολικό είδος φανερώνει τη παρουσία του ανθρώπου και η φροντίδα του επιστολογράφου είναι να εξασφαλίσει την ακρόαση του κοινού του. Απευθύνεται σε κάποιον με σκοπό να συγκρατήσει την προσοχή του³⁰⁸. Το σύνολο του συγκεκριμένου είδους αποτελείται από ποικίλο υλικό που ξεπερνά τα όρια της λογοτεχνίας και η τέχνη σ' αυτή τη περίπτωση είναι σε άνισα επίπεδα³⁰⁹.

Στις επιστολές διακρίνονται δύο όρια: το όριο της ιδιωτικής αλληλογραφίας και της δημόσιας που ανταλλάσσουν οι δημόσιες υπηρεσίες. Ο μελετητής τους είδους θα πρέπει να φροντίσει να ανιχνεύσει το λόγο της αλήθειας που δηλώνει τον άνθρωπο έχοντας κατά νου του τη μεσότητα του λόγου για να μπορεί αντικειμενικά να αξιολογηθεί³¹⁰. Στην ουσία τα πράγματα καμιά φορά περιπλέκονται όταν το ιδιωτικό, χωρίς να παύει να είναι, συμπλέκεται με το δημόσιο και φανερώνει μια πλούσια συλλογικότητα³¹¹. Στη διάκριση αυτή σημαντική τομή αποτέλεσε η Γαλλική Συντακτική Συνέλευση όπου στις 10 Αυγούστου 1790, θεσπίζει το απαραβίαστο των επιστολών και το 1864 με το άρθρο 20, αργότερα το βρίσκουμε και στο δικό μας Σύνταγμα. Η ενέργεια αυτή ανήκει στη αστική τάξη και στην επικράτηση της ατομικότητας θέλοντας να περιφρουρήσει την ιδιωτική ζωή³¹².

---

³⁰⁴Π.Μουλλάς, *Ο λόγος της απουσίας: Δοκίμιο για την επιστολογραφία με σαράντα ανέκδοτα γράμματα του Φώτου Πολίτη (1908-1910)*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992, σ.147

³⁰⁵Γρ. Σταυρόπουλος, *Νεοελληνική Επιστολογραφία 17^{ος}-19^{ος}*. Διδακτορική διατριβή. Σχολή Θεολογική, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (2008), σ. 8

³⁰⁶Κ.Θ.Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία*, αρ. 43, Βασική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1963, σ. θ'

³⁰⁷Σπ. Μήλιας, *Επιστολάριον ήτε Επιστολικός χαρακτήρ. Βενετία 1757*, προλ. Κ. Λάππας, Αθήνα 2003, Ακαδημία Αθηνών- ΚΕΜΕ[φωτογραφική ανατύπωση α' έκδ 1757]

³⁰⁸Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία ...ό. π.*, σσ. θ'-ι'

³⁰⁹Ο. π., σ. ι'

³¹⁰Ο. π., σσ. ια'-ιβ'

³¹¹Π.Μουλλάς, *Ο λόγος...ό. π.*, σ.151

³¹²Π.Μουλλάς, *Ο λόγος...ό. π.*, σ.171

Η πραγματική επιστολογραφία φαίνεται ότι συνδέεται περισσότερο με το χρηστικό λόγο, υπηρετώντας τις ανάγκες πληροφόρησης και επικοινωνίας ωστόσο αυτό δεν την περιορίζει στα πρακτικά της καθήκοντα αλλά παρατηρείται μια άλλη αισθητική αξίωση³¹³. Η αξία του επιστολικού είδους έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για μια ανεξερευνήτη περιοχή όπου συναντάς κείμενα γραμμένα από λόγιους που γειτονεύουν με έργα ανώνυμων ανθρώπων και παρουσιάζουν το δικό τους ενδιαφέρον³¹⁴. Η επιστολογραφία ως είδος του λόγου βρίσκεται σε μια διαρκή συνομιλία με την ιστορία. Σύμφωνα με τον Foucault «καλείται να καταγράψει τη μοναδικότητα των γεγονότων μακριά από κάθε μονότονη τελείωση. Πρέπει να αναζητά τα γεγονότα στο πιο ανέλπιστο σημείο, σε ό,τι τείνουμε να θεωρούμε χωρίς ιστορία, στο συναίσθημα, στον έρωτα, στη συνείδηση, στα ένστικτα. Συμπερασματικά, έχει ως καθήκον να προσδιορίσει ακόμη και εκείνα τα τεκμήρια που είναι απόντα, για εκείνη τη στιγμή που έμειναν ακατανόητα»³¹⁵.

Συγκαταλέγεται στις «γραφές του εγώ», εντάσσεται στα είδη του αυτοβιογραφικού λόγου. Ο χρυσός αιώνας της επιστολογραφίας για την Ευρώπη είναι ο 18^{ος} γιατί καταγράφεται η επιθυμία των επιστολογράφων να αποτυπώσουν τη μοναδικότητά τους. Το βασικό στοιχείο της επιστολής είναι η εναλλαγή των ρόλων και η αποτύπωση της πρόθεσης του συγγραφέα³¹⁶. Ουσιαστικά, πρόκειται για έναν κωδικοποιημένο λόγο που αποτελεί μια αποτύπωση και επικυρώνει τη δεδομένη κοινωνική ιεραρχία μέσα από τις νόρμες που ακολουθεί³¹⁷. Η επιστολή συνδέεται άμεσα με την ιδεολογία και μεταβάλλεται σε πηγή πληροφοριών των ανθρώπινων συμπεριφορών³¹⁸.

Ο Κ. Θ. Δημαράς ορίζει ως αφετηρία της Νεοελληνικής Επιστολογραφίας, την οριακή χρονολογία του 1453. Η οριοθέτηση μπορεί να χαρακτηριστεί συμβατική αν αναλογιστούμε ότι η πρώτη έντυπη κωδικοποίηση του είδους, το 1625 από τον Κορυδαλλέα έχει γίνει στην αρχαΐζουσα³¹⁹. Ο 18^{ος} αι. χαρακτηρίζεται ως περίοδος άνθησης του επιστολικού είδους με πρωταγωνιστές τους Φαναριώτες. Η επιστολογραφία εμφανίζει μεγαλύτερη ποικιλία στα θέματα της, γεγονός που οφείλεται στην αύξηση των μετακινήσεων. Παρατηρείται ταυτόχρονα μια ενίσχυση της επιθυμίας του ταξιδιού τόσο στο υπόδουλο όσο και στον απόδημο ελληνισμό. Έμποροι, λόγιοι, εκδότες βιβλίων βρίσκονται σε μια διαρκή κίνηση αποζητώντας την επικοινωνία³²⁰.

---

³¹³Π.Μουλλάς, *Ο λόγος...*ό. π., σ.157

³¹⁴Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία* ...ό. π., σ. ιγ'

³¹⁵Ε.Ψαρρέα, Π.Σ. Δέλτα: *Αναπαραστάσεις του επιστολικού λόγου*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας (2008), σ.29

³¹⁶<https://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1969/1953>

³¹⁷Π.Μουλλάς, *Ο λόγος...*ό. π., σ.163

³¹⁸Π.Μουλλάς, *Ο λόγος...*ό. π., σ.181

³¹⁹Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία* ...ό. π., σσ. ζ'-η'

³²⁰Κ.Θ.Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία*...ό. π., σ. κγ

Λίγο πριν την Επανάσταση εντοπίζεται αλματώδης ακμή, η οποία συνδυάζεται με την ανάπτυξη των εμπορικών δραστηριοτήτων και τη κινητικότητα των λογίων στο πλαίσιο του Διαφωτισμού. Οι ιδέες συγκρούονται και η επιστολή αποτελεί το μέσο υπεράσπισης και διάδοσης τους. Παράλληλα, εντοπίζεται κάμψη της εκκλησιαστικής επιστολογραφίας και της συνήθως κοινωνικά τυποποιημένης επιστολογραφίας των Φαναριωτών³²¹.

Κορυφαίος εκπρόσωπος της Νεοελληνικής επιστολογραφίας ήταν ο Αδαμάντιος Κοραΐς, λόγιος και έμπορος μαζί. Ο Κοραΐς και ο κύκλος του επιδίδονται σε μια έντονη επιστολική δραστηριότητα όπου κυρίαρχες αξίες είναι η αγάπη για τη πατρίδα, τη φιλία, τη μελέτη. Τα σωζόμενα γράμματα του φθάνουν τα 1306. Η αναλογία των επιστολών του πολύ μεγάλη σε σχέση με άλλους επιστολογράφους³²². Ο ίδιος, ως επιστολογράφος σπάνια χρησιμοποιούσε τυπικό λόγο ή βιαστικό και ιδιαίτερα όταν οι αποδέκτες του βρίσκονταν στο οικείο περιβάλλον του έλεγε χαρακτηριστικά ότι αισθανόταν την «ηδονή των κόπων» στη προσπάθεια του να εντυπωθούν οι σκέψεις του, τα συναισθήματα του είτε για τα καθημερινά ζητήματα είτε για γενικότερες εθνικές καταστάσεις. Ιδιαίτερα τη περίοδο του Αγώνα η αλληλογραφία του πύκνωσε. Τα γράμματα του πλέον απευθύνονταν σε εκείνους που κρατούσαν τη τύχη της επανάστασης και της νέας πολιτείας. Διατηρούσε επικοινωνία με φιλέλληνες για θέματα οικονομικής και ανθρωπιστικής βοήθειας ενώ με τις ξένες προσωπικότητες αντάλλαζε ιδέες για το αναδυόμενο εθνικό κράτος³²³. Η προσφορά και το έργο του, μέσα από τις πληροφορίες που παίρνουμε από τις επιστολές του, αποτυπώνουν τη προσφορά της γαλλικής παιδείας στον νεοελληνικό νου³²⁴. Μέσα στο πλαίσιο της ανανέωσης το 18ο αι. που προκύπτει εντάσσεται και ο προβληματισμός για την ανάπτυξη μιας γλωσσικής συνείδησης και ενός ιδεολογικού προσανατολισμού που θα αφορά ευρύτερα κοινωνικά σύνολα³²⁵.

Οι επιστολές των ιστορικών προσώπων αποτελούν ένα πρωτογενές ιστορικό υλικό με ιδιαίτερη σημασία γιατί άμεσα πληροφορούμαστε για τη προσωπικότητα του σε συγκεκριμένες χρονικές ιστορικές στιγμές. Είναι γεγονός ότι η δημόσια εικόνα διαμορφώνεται με βάση τα εξωτερικά στοιχεία, την οπτική θεώρηση του συγγραφέως. Ωστόσο οι επιστολές και κυρίως οι προσωπικές σου φανερώνουν μια αθέατη πλευρά του ιστορικού προσώπου με τις αδυναμίες του, τις ευαισθησίες του, τις ελπίδες του και γενικότερα το εσωτερικό του κόσμο. Η μελέτη της επιστολογραφίας δίνει μια πληρέστερη εικόνα του ιστορικού προσώπου και δια φωτίζει τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα εφόσον συνδυαστούν με άλλες ιστορικές πηγές.

³²¹Κ.Θ.Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία...*ό.π., σ.κβ, 'π.β.Ι. Ξούριας, *Νεοελληνική Επιστολογραφία. Πρώτη καταγραφή...*ό. π., σ.12

³²²Κ.Θ.Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία...*ό. π., σ. κε'-κζ'

³²³Εμμ.Φραγκίσκος, *Ο επιστολογράφος Κοραΐς. Η σωζόμενη αλληλογραφία του απλώνεται 60 ολόκληρα χρόνια(1773-1833)*, Εφ. Καθημερινή 29 Νοεμβρίου 1998, σσ.11-12

³²⁴Κ.Θ.Δημαράς- Α. Αγγέλου- Αι. Κουμαριανού - Εμμ. Φραγκίσκος, *Αδαμάντιος Κοραΐς, τ.Α' 1790-1799*, Αθήνα 1964, σσ. 169-497, 528-529, 512-527, 'π.β. Κ.Θ.Δημαράς, *Νεοελληνική Επιστολογραφία...*ό. π., σ. λ'

³²⁵Γρ.Σταυρόπουλος, *Νεοελληνική...*ό. π., σ.5, π.β Γ. Ξούριας, *Νεοελληνική Επιστολογραφία. Πρώτη καταγραφή...*ό. π., σ. 23

Η περίπτωση του κυβερνήτη Καποδίστρια προσδίδει εξ αρχής την ανάγκη να αναλυθεί κάθε πλευρά της προσωπικότητας του γιατί η παρουσία του υπήρξε κομβική στην ιστορική πορεία του Ελληνικού κράτους. Απαραίτητα θα πρέπει να εξεταστούν εκτός από τις ιστορικές πηγές και τα κείμενα, οι επιστολές του όπου μέσα από μια προσεκτική και συστηματική μελέτη και σε συσχετισμό πάντα με τις ιστορικές συγκυρίες και τους αποδέκτες τους ώστε να δοθεί μια πληρέστερη εικόνα του ίδιου³²⁶.

Η συλλογή των επιστολών του αποτελεί πηγαίο υλικό και εκδόθηκε σε τέσσερις τόμους σε διάστημα τριών ετών από το 1841-1843, η οποία όμως δεν είναι πλήρης. Καλύπτει μερικώς τη τελευταία περίοδο της ζωής του (1827-1831) και εύλογα συμπεραίνουμε ότι υπάρχει ανέκδοτη και ίσως άγνωστη αλληλογραφία καθώς αναφερόμαστε στο συγκεκριμένο πρόσωπο και αν κρίνουμε από το πλήθος των επιστολών και των παραληπτών καθώς και την ιστορική πορεία του. Η τετράτομη *Corresondance* που εκδόθηκε από τον Ε.Α. Betant το 1839 καταλαμβάνει σημαντική θέση στη αξιοποίηση των πληροφοριών που παρέχει γιατί εκδόθηκε από τον προσωπικό γραμματέα του σε συνεργασία με το οικογενειακό του περιβάλλον οι οποίοι συνέλεξαν τα σχετικά έγγραφα. Η έκδοση τους αποσκοπούσε στη δικαίωση του έργου του Καποδίστρια και περιλάμβανε δημόσια έγγραφα και ιδιωτικές του επιστολές. Η επιλογή των εγγράφων έγινε προσεχτικά και από ορισμένες επιστολές αφαιρέθηκαν τμήματα που μπορεί να έβλαπταν τον Κυβερνήτη³²⁷.

Η *Corresondance* μεταφράστηκε από τον Μιχαήλ Σχινά στα ελληνικά αλλά παρουσιάζει πολλές αποκλίσεις από το πρωτότυπο. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Σχινάς παρουσιάζει τον Καποδίστρια ως προς το ύφος διαφορετικό από ότι ήταν στην πραγματικότητα. Η *Corresondance* λόγω του όγκου των επιστολών αποτέλεσε εμπόδιο για τους ερευνητές στην αναζήτηση των πληροφοριών γι' αυτό έγινε μια προσπάθεια για την αποδελτίωση των επιστολών. Επίσης, αποδελτιώθηκαν η «βιογραφική αφήγησις» του Αλέξανδρου Στούρτζα που βρίσκεται στο Α' τόμο στις σελίδες 1-89, τα έγγραφα που βρίσκονται ως παραρτήματα και αφορούν την εκλογή και παραίτηση του Λεοπόλδου, τη Διάσκεψη του Πόρου στο Δ' τόμο, στις σελίδες 307-426 και έγιναν προσθήκες διάφορων εγγράφων³²⁸. Η καταγραφή των ονομάτων γίνεται στην εθνική γλώσσα και όταν αυτό δεν είναι δυνατό υιοθετείται η γραφή του γαλλικού κειμένου. Τα ξένα τοπωνύμια αποδόθηκαν στα ελληνικά ενώ επιχειρήθηκε η ταύτιση των ονομάτων που εμφανίζονται ελλειπτικά με βάση τις δημοσιευμένες επιστολές και άλλες πηγές³²⁹.

Η εκδοτική ιστορία των επιστολών συνεχίζεται το 1972 από τον Πολυχρόνη Ενεπεκίδη, ιστορικό και καθηγητή του πανεπιστημίου της Βιέννης και τις εκδόσεις Παπαζήση με βάση τη μετάφραση του Νικ. Βαρότση. Πρόκειται για μεταφρασμένες

---

³²⁶ Α. Καραμανίδου, *Παρακαταθήκες Ορθοδοξίας και Ελληνισμού σε επιστολές του Ιωάννου Καποδίστρια προς εκκλησιαστικά πρόσωπα της εποχής του*. Πρακτικά Συνεδρίου «ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΠΑΝΤΑ -η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση», Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 126-135

³²⁷ Χ.Λούκος, & Βγ. Βαρθολομαίου, *Ευρετήριο των επιστολών του Ιω. Καποδίστρια*. Μνήμων 6 (1976-1977), σ.131

³²⁸ Χ.Λούκος, & Βγ. Βαρθολομαίου, *Ευρετήριο...ό. π.*, σ.132

³²⁹ Ο. π., σ.133

επιστολές χωρίς τα ιταλικά πρότυπα και περιλαμβάνει τη περίοδο 1809-1820 και αφορά τις επιστολές του Καποδίστρια προς τον πατέρα του³³⁰. Ακολουθεί η δημοσίευση των επιστολών από τον Κώστα Δαφνή, ιστορικό και δημοσιογράφο, το 1980, ο οποίος ήταν ιδρυτής της Εταιρείας Κερκυραϊκών σπουδών και μάλιστα, σε συνεργασία με τον Παναγιώτη Μιχαηλάρη προχώρησαν στην εκ νέου μετάφραση των επιστολών από την ιταλική γλώσσα. Με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια συλλογή με τον τίτλο «Αρχείο Ιωάννη Καποδίστρια», το οποίο είναι διαθέσιμο σε ψηφιακή μορφή και περιλαμβάνει εννέα τόμους. Το Αρχείο παρουσιάζει επιστολές, έγγραφα και κείμενα που αφορούν τον Καποδίστρια χαρακτηριστικά, μας παρέχει πληροφορίες για τη ζωή του, τη δράση του, τη διπλωματική πορεία του, τη συμμετοχή του στη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών ζητημάτων και της διακυβέρνηση του ως Κυβερνήτη³³¹. Τα έγγραφα παρουσιάζονται με χρονολογικά κριτήρια και μόνη εξαίρεση αποτελεί το υπόμνημα προς τον τσάρο, η γνωστή «Αυτοβιογραφία» του όπου δήλωνε τη παραίτηση του από τη διπλωματική υπηρεσία. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι η καθαρεύουσα καθώς ταιριάζει με τη γλώσσα της εποχής και το ύφος του αλληλογράφου.

Η τετράτομη *Correspondance* περιλαμβάνει διπλωματικές, διοικητικές και ιδιωτικές επιστολές του Καποδίστρια και καλύπτει χρονολογικά τη περίοδο από 8 Απριλίου 1827 μέχρι τις 26 Σεπτεμβρίου του 1831.

Ο Α΄ τόμος περιλαμβάνει τη βιογραφική αφήγηση του Καποδίστρια και συνεχίζει με τη πρώτη επιστολή του Προς τον Ευνάρδο που βρίσκεται στη Γενεύη και ο ίδιος στο Παρίσι στις 8 Απριλίου του 1827. Ολοκληρώνεται ο τόμος με τη τελευταία επιστολή Προς τον στρατάρχη Δ. Υψηλάντη στις 31 Μαρτίου 1828 ενώ ο ίδιος βρισκόταν στην Αίγινα και τέλος ο τόμος συμπληρώνεται με πρόσθετα κομμάτια που αφορά επιστολές προς τον Κυβερνήτη από τους γραμματείς της επικρατείας.

Ο Β΄ τόμος ξεκινάει με τη επιστολή Προς τον Αντιναύαρχο Σαχτούρη στις 31 Μαρτίου 1828 και τον Καποδίστρια στην Αίγινα και τελειώνει με την επιστολή Προς το Κρητικόν συμβούλιον στις 12 Ιανουαρίου 1829 από τον Πόρο βρισκόταν ο Κυβερνήτης.

Ο Γ΄ τόμος συνεχίζει με την επιστολή Προς τον Ευνάρδο που βρίσκεται στη Πίσαν στις 13 Ιανουαρίου 1829 από την Αίγινα και κλείνει με επιστολή Προς τον διδάσκαλον της εν Ναυπλίο αλληλοδιδασκτικής σχολής στις 5 Απριλίου 1830 από το Ναύπλιο που βρισκόταν ο Κυβερνήτης και τέλος περιέχει και πρόσθετα κομμάτια που αφορά επιστολές προς τον Κυβερνήτη από τους γραμματείς της επικρατείας.

Ο Δ΄ τόμος αρχίζει με την επιστολή Προς τοις κυρίοις Προσέδροις των συμμάχων Αυλών στις 4 Απριλίου 1830 και τον Κυβερνήτη να αποστέλλει αυτή την επιστολή από το Ναύπλιο και ολοκληρώνεται με την επιστολή προς τω Κ.Ν.Ν στις 26 Σεπτεμβρίου 1831, ημέρα Παρασκευή στο Ναύπλιο αυτό το ανεπίγραφο γραμμάτιο πάνω στο τραπέζι του Κυβερνήτη γραμμένο το πρωί της ημέρας του θανάτου του³³².

---

³³⁰Π. Ενεπεκίδης, *Ιωάννης Καποδίστριας: 176 ανέκδοτα γράμματα προς τον πατέρα του 1809-1820*, εκδ.Παπαζήση, Αθήνα 1972, σσ. 11-13, 43-46

³³¹Κ.Δαφνής,- Π. Μιχαλάρης, *Αρχείον*,...ό. π., σσ. 505-511

³³²Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ Δ΄...ό.π.,σ.305

Το Αρχείο Ιωάννη Καποδίστρια αποτελείται από επτά τόμους με τα εξής στοιχεία.

Ο Α΄ τόμος εκδόθηκε το 1976 έχει ως θέμα: την Αποστολή εις Κεφαλληνίαν, την Αυτοβιογραφία και τη Εκπαιδευτική Δράσις. Αρχικά περιέχει τους στόχους του Αρχείου και ένα γενικό εισαγωγικό σημείωμα από τον Κ. Δαφνή και στη συνέχεια ένα πρόλογο από τον Κ.Θ. Δημαρά. Επίσης, περιλαμβάνει και έναν χρονολογικό πίνακα.

Ο Β΄ τόμος εκδόθηκε το 1978 συντελεστές του οποίου ήταν ο Κ. Δαφνής και ο Αριστείδης Στεργέλλης και έχει ως θέμα: Αποστολή εις Λευκάδα.

Ο Γ΄ τόμος εκδόθηκε το 1980 με συντελεστές τον Κ. Δαφνή και τον Παναγιώτη Μιχαηλάρη με θέμα : Αλληλογραφία Καποδίστρια (γράμματα προς τον πατέρα του) 1809-1820.

Ο Δ΄ τόμος εκδόθηκε το 1984 με συντελεστή τον Κ. Δαφνή και θέμα: Ο Καποδίστριας στην Ελβετία(1813-1814).

Ο Ε΄ τόμος εκδόθηκε το 1984 με συντελεστές τον Κ. Δαφνή και τον Παύλο Πετρίδη με θέμα: Κείμενα 1815-1818.

Ο ΣΤ΄ τόμος εκδόθηκε το 1984 με συντελεστή τον Κ. Δαφνή και θέμα: Κείμενα 1819-1822.

Ο Ζ΄ τόμος εκδόθηκε το 1986 με συντελεστή τον Κ. Δαφνή και θέμα: Ελληνικά κείμενα του Καποδίστρια, Κατάλογος Καποδιστριακού Αρχείου Κέρκυρας, Ο Καποδίστριας στην Ελλάδα(1811-1828).

Ο Η΄ τόμος εκδόθηκε το 1987 με συντελεστές τον Κ. Δαφνή και τον Κώστα Κωστή με θέμα: Αλληλογραφία Καποδίστρια(επιστολές προς διαφόρους), Στατιστικά παρατηρήσεις (1828-1830).Χρονικό διάστημα 1827-1831.

Ο Ι΄ τόμος εκδόθηκε το 1983 με συντελεστή την Δήμητρα Πικραμένου-Δάρφη με θέμα: Επιστολές προς Ευνάρδο, Λεοπόλδο του Σαξ Κόμπουργκ και Μιχαήλ Σούτσο. Χρονική κάλυψη 1829-1831³³³.

Παρουσίαση των επιστολών

Στόχος της παρουσίασης είναι να δοθούν ενδεικτικά στοιχεία της προσωπικότητας του Καποδίστρια μέσα από τις επιστολές του ώστε να καταδειχθούν τα πρόσωπα με τα οποία βρισκόταν σε στενή επαφή και γνώριζαν τις ενέργειες του. Παράλληλα δίνονται στοιχεία για το πώς αντιλαμβανόταν ο ίδιος τον Διαφωτισμό των συμπατριωτών του με βάση τα ιδεολογικά πιστεύω του. Σύμφωνα με τον Γ. Σκλαβούνο «Ο Καποδίστριας οραματίστηκε μια Ευρώπη στηριγμένη στην Ισότητα, την Αδελφότητα, την Δικαιοσύνη και την ελευθερία μεταξύ των λαών της. Γνώρισε ότι η (δίκαιη) συμπεριφορά, σε ατομικό, σε συλλογικό, σε διεθνές επίπεδο, δεν προκύπτει ως φυσικός καρπός της αποδοχής και της διακήρυξης προοδευτικών ιδεών, αλλά ως καρπός βαθιάς,

---

³³³ *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια*, επιμ. Κ. Δαφνής, εκδ : Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών(1976 - 1983)

σύμμετρης παιδείας και ηθικής δύναμης. Οραματίστηκε την αναγέννηση του λαού με έναν διαφορετικό και αντισυμβατικό τρόπο³³⁴.

Το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί θα αντληθεί από την τετράτομη Correspondance που εκδόθηκε από τον Ε.Α. Betant και το Αρχείο Ιωάννου Καποδίστρια του Κώστα Δαφνή και Παναγιώτη Μιχαηλάρη. Θα μελετηθούν ενδεικτικά, επιστολές και ενέργειες του Κυβερνήτη μέσα από τις οποίες σκιαγραφείται η προσωπικότητα του και οι επιρροές που δέχτηκε από τις ιδέες του Διαφωτισμού.

Υπόμνημα με παρατηρήσεις πάνω στην Εσωτερική κατάσταση των Ιονίων Νήσων (10 /22 Νοεμβρ. 1815).

«Περί της γαλλικής διακυβέρνησης

Η γαλλική επανάσταση προσέγγισε στα Επτάνησα - έγινε δεκτή με απέχθεια. Η αθρησκεία, η ανηθικότητα και ο δεσποτισμός των Γάλλων αντιπροσώπων έκαμαν τους νησιώτες να επιθυμούν, καταρχή, ακόμη τους Βενετούς. Οι δημοκρατικές «φόρμες» ξύπνησαν παρ' όλα αυτά ένα αποκοιμισμένο συναίσθημα, εκείνο της πατρίδας. Άρχισε να μιλιέται η γλώσσα του λαού. Πού μέχρι τότε ήταν αποκηρυγμένη από την καλή κοινωνία. Συζητούσαν στα ελληνικά. Οι πράξεις της κυβέρνησης γράφονταν σ' αυτή τη γλώσσα. Η ρωμαιοκαθολική θρησκεία έγινε ανεκτή. Παρά τις υπερβάσεις της στρατιωτικής εξουσίας και τις τρομερές αντιδράσεις των αντιφρονούντων κομμάτων, ο λαός κατέστη ευτυχής.... Ο λαός συναισθάνθηκε λοιπόν τα πλεονεκτήματα μιας (νέας) μη βενετικής διοίκησης και η νεολαία αποδόθηκε στην ελπίδα της ανεξαρτησίας. Ακολούθησε με τόλμη μια καινούρια πορεία τη μόρφωση της. Το πνεύμα του αιώνα την προσέτρεξε και στο μέσο όλων των υπερβολών αυτής της επαναστατικής εποχής, η Ιταλία και η Γαλλία πρόσφεραν στους νέους της Επτανήσου ένα νέο άθροισμα φωτισμού και γνώσεων από το οποίο επωφεληθήκαν. Επανερχόμενοι δε στην πατρίδα τους αναδείχθηκαν ικανοί να την υπηρεψούν.

Συμπέρασμα: Οι παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν στο υπόμνημα αυτό, είναι προϊόν εμπειρίας και έχουν υπαγορευθεί από ξεκάθαρες προθέσεις καθώς και από την πιο σφοδρή επιθυμία συμβολής στο να ευδοκιμήσει ο εκπολιτισμός των Ιόνιων κρατών»³³⁵.

Εγκύκλια επιστολή με παρατηρήσεις πάνω στα «μέσα» βελτίωσης της μοίρας των Ελλήνων (Κέρκυρα 6/18 Απριλίου 1819)

«Η φιλολογική μόρφωση, παρ' όλα αυτά, δεν είναι η μόνη την οποία έχουμε ανάγκη· η πατρίδα αναζητά και κάποια άλλη. Είναι η ηθική για την οποία τίθεται θέμα. Η ηθική μόρφωση πρέπει να επιδιώκεται ώστε να μπορεί να αναδεικνύει τα άξια του σεβασμού και της εμπιστοσύνης του έθνους άτομα και από την άλλη να συνηθίζει το έθνος βαθμιαία

³³⁴Γ.Σκλαβούνος, *Ανιχνεύοντας την ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα του Ι. Καποδίστρια*. Πρακτικά Συνεδρίου «ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ» 2003,σ 472

³³⁵*Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια...ό. π., τ. Ε', Αρ.33, σσ. 96-102*

να σέβεται, να ακούει, να πιστεύει στα άτομα αυτά»... «Η ελευθερία είναι επιστήμη, γιατί εδράζεται μόνο πάνω σε αρχές· είναι τέχνη... Πρέπει λοιπόν να βρεθούμε ανάμεσα σ' ελεύθερα άτομα για να μάθουμε να είμαστε ελεύθεροι και με τις αρχές και στις πράξεις. Πρέπει να ζήσουμε λίγο χρόνο στο μέσο ενός εξαιρετικά χριστιανικού και θρησκευτικού έθνους που ευδοκιμεί εξ αιτίας αυτού, για να μάθουμε να είμαστε θρήσκοι από συναίσθημα κι όχι από πειθαρχία»... «Απασχολούμενοι ουσιαστικά με την υπηρεσία της πατρίδας μας, οι άνθρωποι που έχουν καλή θέληση μπορούν ν' αποβούν πολύ χρήσιμοι γι' αυτή, είτε ευνοώντας την πολιτική διαπαιδαγώγηση, είτε αξιοποιώντας εκείνους που θα έχουν επωφεληθεί, με δικές τους φροντίδες, κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους στο εξωτερικό. Οι δύο αυτοί κλάδοι της εθνικής προσφοράς προϋποθέτουν ένα σημείο επαφής, ένα κοινό κέντρο εκκίνησης»³³⁶.

Υπόμνημα προς τον τσάρο της Ρωσίας Αλέξανδρο (30 Μαρτίου/11 Απριλίου 1820)

« Όλες οι κυβερνήσεις», έγραφε ο Καποδίστριας, «θεωρούν τις καταστροφές από τις οποίες απειλούνται τα δύο ημισφαίρια ως προϊόν συνωμοσίας οργανωμένης κι αναθρεμμένης στη σχολή της γαλλικής επανάστασης· τα άτομα αυτά αποβλέπουν στον εγκληματικό σκοπό: 1) Να ανατρέψουν τις υπάρχουσες μοναρχίες εγκαθιστώντας στην τωρινή εξουσία των μοναρχών κυρίαρχους άρχοντες, 2) Να καταστρέψουν κατά συνέπεια τους παλιούς θεσμούς, τους βασισμένους στις αρχές της ηθικής και της θρησκείας, υποκαθιστώντας τους με νέους διαποτισμένους από το πνεύμα της δημοκρατίας η του συστήματος των καλουμένων εθνικών αντιπροσωπειών». Πηγή και αφετηρία όλων των παραπάνω, κατά τον Καποδίστρια, ήταν η ανεπάρκεια, η ανικανότητα και η ανυποληψία των (ευρωπαϊκών) κυβερνήσεων και γι' αυτό η τάση των κατώτερων κοινωνικά τάξεων να διεκδικήσουν τη συμμετοχή τους στη δημόσια διοίκηση και στην οργάνωση της νομοθεσίας υπήρξε εύλογη. Θα πρεπε λοιπόν η ένωση των μελών της Ιεράς Συμμαχίας να συνεχίσει την περιφρούρηση της Ευρώπης από τον «επαναστατικό δεσποτισμό». Θα πρεπε να διαμορφωθούν νέες σχέσεις κυβερνώντων και κυβερνόμενων στα εσωτερικά των κρατών. Θα πρεπε να ξεπεραστούν όλες οι δυσχέρειες με πνεύμα ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ των μελών του Διευθυντηρίου»³³⁷.

Υπόμνημα προς τους Έλληνες

Αύγουστος / Σεπτέμβριος 1822

«Το υπόμνημα αυτό βρέθηκε στ' αρχείο του Ι.Β. Θεοτόκη. Αποδίδεται στον Καπ. με τη διευκρίνιση ότι στάλθηκε, κατά πάσα πιθανότητα, στον αδελφό του Βιάρo στην Κέρκυρα, ο οποίος ήταν Έφορος της Φιλικής Εταιρείας και συνέπραττε με τις κυβερνήσεις της επαναστατημένης Ελλάδας. Η μετάφραση από το πρωτότυπο φαίνεται ότι έγινε από τον ίδιο το Βιάρo. Αν κοινοποιήθηκε ευρύτατα, δεν είναι γνωστό. Στο πρώτο μέρος του υπομνήματος του ο Καπ. προσπαθεί να κατατοπίσει τους Έλληνες σχετικά με την

³³⁶ Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια...ό. π., τ. ΣΤ', Αρ.108, σσ. 16-21

³³⁷ Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια...ό. π., τ. ΣΤ', Αρ.126, σσ. 90-95

Ευρωπαϊκή πολιτική. Στη συνέχεια ενισχύει τους Επαναστάτες στη σταθερότητα του αγώνα, υπενθυμίζοντας τις θηριωδίες των Τούρκων εναντίον εκείνων που θα άφηναν τα όπλα. Υποδεικνύει τα μέτρα, που πρέπει να ληφθούν και υπογραμμίζει ό τι ο αγώνας έχει ανάγκη από θυσίες στις οποίες πρέπει να προβούν οι έχοντες. Καταλήγει παραβάλλοντας την προ της Επαναστάσεως κατάσταση, όταν οι Ευρωπαίοι θεωρούσαν νεκρή την Ελλάδα , με τη σημερινή, που η Ευρώπη εξαίρει τα μεγάλα κατορθώματα, που πραγματοποιούν την αναγέννηση της αρχαίας δόξας και απευθύνει παραίνεση για θαρραλέα συνέχιση του αγώνα που θα οδηγήσει σε οριστική και ένδοξη επιτυχία»³³⁸.

Σχολιασμός: Τα προαναφερθέντα υπομνήματα και εγκύκλιοι αποτυπώνουν τις σκέψεις του Κυβερνήτη ο οποίος ενώ μιλούσε και έγραφε στη γαλλική γλώσσα δεν ενστερνιζόταν τις γαλλικές ιδέες. Πίστευε στον εκπολιτισμό των Ιονίων κρατών ως αποτέλεσμα της επαφής των νέων με τις ευρωπαϊκές ιδέες το οποίο δημιούργησε μια καινούρια πορεία προς την επίτευξη του στόχου για ανεξαρτησία³³⁹. Στο απόγειο της πολιτικής δύναμης του ως κορυφαίος διπλωμάτης διατύπωσε τις απόψεις του για τα μέσα βελτίωσης της μοίρας των Ελλήνων δίνοντας έμφαση στη φιλολογική και ηθική μόρφωση και στις αξίες που πρέπει να διακρίνει ένα έθνος. Οι κατευθύνσεις στις οποίες αναφέρεται αφορούν την ηθική διαπαιδαγώγηση και σχετίζονται με τη θρησκεία όπου τη θεωρεί σημαντικό στοιχείο για το έθνος³⁴⁰. Παράλληλα, επισημαίνει την ανάγκη να αφουγκραστούν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις τα αιτήματα των λαών τους για συμμετοχή στα κοινά αν θέλουν να περιφρουρήσουν την ειρήνη. Ταυτίζεται με το διακύβευμα της Ελληνικής Επανάστασης, το «Ελευθερία ή Θάνατος», το οποίο ακολούθησε το γαλλικό πρότυπο όχι όμως το Αμερικάνικο που άφησε το καθεστώς δουλείας των μαύρων άθικτο³⁴¹, ένα αίτημα το οποίο βρίσκει ανταπόκριση στην Ευρώπη και συνδέεται με την αναγέννηση της αρχαίας δόξας. Ο Καποδίστριας στηρίζεται στην ελληνικότητα της αρχαιότητας σύμφωνα όμως με τη διαφωτισμένη Ευρώπη όπου ο διαφωτισμός φωτίζει³⁴². Η συμβολή του Διαφωτισμού υπήρξε καθοριστική στην ανάπτυξη της σκέψης του Καποδίστρια και της νεοελληνικής συνείδησης και ενίσχυσε με καινούριες ιδέες την διαχρονική ενότητα του έθνους³⁴³.

---

³³⁸ *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια...*ό. π., τ. ΣΤ', Αρ.162, σσ. 288

³³⁹ Γ.Μεταλληνός, « *Ιωάννης Καποδίστριας και Γαλλικός Διαφωτισμός*». Στο Δ' Συνέδριο με θέμα "Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός" στις 24/10/2015.Ανακτήθηκε στις 9/5/2021 <https://www.youtube.com/watch?v=R9gmcnOeC8M>

³⁴⁰ *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια...*ό. π., τ. Ε', Αρ.33, σσ. 96-105

³⁴¹ Π.Πιζάνιας, Από ραγιάς Έλληνας πολίτης, Διαφωτισμός και Επανάσταση 1750-1832.Στο Π. Πιζάνιας (επιμ), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821* (13-77), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009,σ.36

³⁴² *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια...*ό. π., τ. ΣΤ', Αρ.126, σ. 95

³⁴³ Κ.Θ.Δημαράς,*Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Νεοελληνικά Μελετήματα 2, εκδ. Ερμής, 4η εκδ, Αθήνα 1985,σσ.143-144

Επιστολές προς τον ιππότη Ευνάρδο

Η αλληλογραφία των δύο ανδρών ήταν τακτική και κυρίως όταν ο Καποδίστριας εκλέχτηκε Κυβερνήτης της Ελλάδος. Μέσα από την επικοινωνία τους φανερώνεται η αγωνιώδης προσπάθεια τους να σώσουν την Ελλάδα και να δημιουργήσουν τις βάσεις του νεοσύστατου κράτους³⁴⁴. Ιδιαίτερη ήταν η συνεισφορά του στη σύναψη των δανείων του αγώνα με τους οικονομικούς κύκλους στο Λονδίνο και το Παρίσι και η οργάνωση εράνων με σκοπό την ενίσχυση της επανάστασης. Ανακηρύχθηκε επίτιμος πολίτης το 1827 της Ελλάδος και σχεδίασε την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Εκτός, από τον Καποδίστρια αλληλογραφούσε και με Έλληνες οπλαρχηγούς και πολιτικούς. Γι' αυτό απέκτησε και το τίτλο του «Πρύτανη των Φιλελλήνων»³⁴⁵.

Τω Κ. Ιππότη Ευνάρδω εις Γενεύην

Παρισίους, 26 Σεπτεμβρίου 1827

...Ζητείς να δώσω εις τους δανειστάς αντί πάσης εγγυήσεως την υπογραφήν μου ως κυβερνήτης της Ελλάδος....αν στήσω σήμερον συμφωνίας και εν ονόματι της Ελλάδος ,και ως αρχηγός της κυβερνήσεως αυτής. Και έπειτα, ποιαν εγγύησιν ήθελε παρέχει εις τους δανειστάς τ'όνομα μου εν τω παρόντι; Εγώ δεν βλέπω ουδεμίαν... Δυνάμεθα δηλαδή να καταθέσωμεν εις χείρας των συμφωνησόντων το δάνειον των δύο εκατομμυρίων μας, ως ενδεχόμενον ενέχυρον της ακριβούς πληρωμής των επιμεριδίων, εάν άρα η Ελλάς δεν δυνηθή να τας πληρώση κατά πρώτον, τα εξής ποσότητας.... και οίτινες άλλοι των πιστών φίλων κριθώσιν αναγκαίοι και άξιοι να διαπράξωσι το έργον μετά των δανειστών, λαμβάνοντες αυτό υπό την σκέπης της προσωπικής πίστεως των... Αν είχα να προσθέσω σε έλεγα τι γνωρίζω τας περί την Ελλάδα ευεργεσίας και του παρισιανού συνδρομητηρίου, και του υμετέρου ,και άλλων... ποιούμενος να εξέλθη το προκείμενον δάνειον... ³⁴⁶

Τω Κ. Ιππότη Ευνάρδω εις Γενεύην.

Άργει, 12 Αυγούστου 1829.

...Πρόκειται δε δανεισθώμεν 60.000.000 φράγκων, των οποίων του τόκου, και χρεωλύτρου ασφαλιζομένων, η τιμή του δανείου έπεται να μη γείνη βαρεία περί ου και σας αφίνομεν πλήρη και ολοσχερή εξουσίαν ναπραγματευθήτε κατά το συμφερότερον.

---

³⁴⁴ Α.Κούκος,Ευνάρδος - Καποδίστριας: Η αλληλογραφία τους, πηγή ιστορικής γνώσης, για το σύγχρονο Ελληνισμό. Ανακτήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 2020 από το διαδικτυακό τόπο:<https://www.albertcohen.gr/images/event-2013-september-28/koukos.pdf>, σ.6

³⁴⁵<https://www.kapodistrias.info/eynardos-ioannis-gavriil>

³⁴⁶Επιστολαί Καποδίστρια τομ. Α', σσ. 177-178

*Όροι δε όμως ιδίαν τους οποίους οι δανεισται αναγκαιότατα πρέπει να δεχθώσιν, είναι οι εφεξής...τόσον κατεπείγουσιν αι χρείαι ημών, ώστε αδυνατούντες να περιμείνωμεν επί μακρόν ...χρήζομεν τ' αχίον αυτής, ίνα μη ίδωμεν στα τήν μεν γενόμενην την διοικητικήν υπηρεσίαν καθ'όλα τα μέρη, αταξίας δε εκρηγνυμένας δεινάς τε και ολεθρίας κατά το παρείκον των περιστάσεων...*³⁴⁷

*.... Συμπεραίνω ότι έχουσι πολλήν διάθεσιν να μας κρατήσωσιν υπό κηδεμονίαν τινά υπέρ το δέον οχληράν, βάλλοντες τα χρήματα του δανείου εις το αποθεματικόν ταμείον του γαλλικού θησαυροφυλακίου, εξ ου θέλει να λαμβάνει η Ελληνική κυβέρνησις... Κατόπι δε ίσως μας είπωσι ότι τα χρήματα ταύτα γίνονται έτι χρησιμώτερα, μεταβαλλόμενα εις τροφάς, εις πράγματα πολέμου και παρασκευής...Η ταχεία συντέλεσις του δανείου είναι πρόβλημα ζωής ή θανάτου δια την Ελλάδα, και τούτο παρεδόθη του λοιπού εις χείρας σου...σε παρακαλώ να αγωνισθής μετά πάσης σου της γνωμοσύνης και της φρονήσεως να απαλλάξης την Ελληνικήν κυβέρνησιν από την τοιαύτην εξάρτησιν, να ενεργήσης δε να λαμβάνη τα χρήματα του δανείου κατ' ευθείαν...*³⁴⁸

Τω Κ. Ιππότη Ευνάρδω εις Γενεύην

Πόρω, 22 Αυγούστου 1829.

*...Την εγγύησιν των Δυνάμεων δια νέον δάνειον εξήτησα, ίνα αποχωρίσω τούτο από τα παλαιά χρέη. Αφ' ου δε το νέον δάνειον συμφωνηθή υπό την βασιλικήν πίστην εκείνων, τ' ότε δύναται η Ελληνική κυβέρνησις να πραγματευθή επί βάσει επιεικεί μετά των φερόντων τα γραμμάτια των δανείων των 1824 και 1825 συνβιβασμόν τινα δίκαιον και ευεκτέλεστον παρά της Ελλάδος...και μη λησμονήσης ότι χωρίς την χρηματικήν βοήθειαν ην ζητώ δια του γράμματος μου...αδύνατον είναι να κρατήσω τον τόπον εύθετον εις ελπίδας περί του μέλλοντος...*³⁴⁹

Τω ιππότη Κ. Ευνάρδω εις Παρισίους.

Ναυπλίω, 31 Οκτωβρίου 1829.

...Αναντιρρήτως το εξωτερικόν της Ελλάδος χρέος είναι εν των ολεθριωτάτων αποτελεσμάτων του οκταετούς πολέμου, καθ' όν οι Έλληνες όχι μόνον κατά των Τούρκων ηγωνίζοντο, αλλά και κατά της αναρχίας, φοβερωτέρου εχθρού...Η εξαγορά των γραμματίων των παλαιών δανείων είναι τω όντι αδύνατος...εύρωμεν άλλους τρόπους, εζών να συμβιβάσωμεν τάτε συμφέροντα των δανειστών και την υπόληψιν της Ελλάδος την λίαν ημίν περισπούδαστον...και τοις πολλάς μεν ατελείας εχούσης πάσης

---

³⁴⁷Επιστολαί Καποδίστρια τομ. Γ', σ. 203

³⁴⁸Επιστολαί Καποδίστρια τομ. Γ', σ. 205

³⁴⁹Επιστολαί Καποδίστρια τομ. Γ', σ.212

νέας οικονομικής διοικήσεως, πολλών δε πραγμάτων αντιπιπτόντων προς την βιομηχανικήν και εμπορικήν του έθνους δραστηριότητα, πως να μην ελπίζωμεν και περισσότεραν αύξησιν και ταχύτεως προβαίνουσιν εις το εξής, εν τω εγγίζει και η έκλειψις των δυσχερειών και η δεξιά εκπεραίωσις των περί της Ελλάδος υψηλών αποφάσεων;...³⁵⁰

Τω Κ. Ιππότη Ευνάρδω εις Γενεύην

Ναυπλίου, 25 δεκεμβρίου 1829.

*Αγνοώ αν αι Δυνάμεις συνεφώνησαν τέλος περί της μελλούσης τύχης ημών, ή αν, και τοι απαυδήσασαι ήδη εκ των περί Ελλάδος δια ζητημάτων, μέλλωσιν επί πολύ έτι να σχολάσωσι περί αυτά. Όπως αν έχη, ουδεμία δύναμις κερδήσει εκ της επαπειλούσης και οάλιν τον τόπον τούτον ανατροπής και αναρχίας, και εις πάσας επίσης συμφέρει να χορηγήσωσιν εις την κυβέρνησιν του τρόπους μεν προφυλακικής του κακού, προπαρασκευής δε τη εκπληρώσεως των βουλών αυτών. Η κατά την Ανατολήν Ευρωπαϊκή εμπορία, πολλά ποθούσα εκ της Ελληνικής επαναστάσεως, δεν ήθελε πάθη και άλλα, εάν, εν ω επαναλαμβάνει τας σχέσεις αυτής με τα ενταύθα μέρη, απαντήσει, πάλιν την ληστεϊαν δια ζηράς και δια θαλάσσης την πειρατείαν. Αλλά τας δύο ταύτας μάστιγας πάντως θέλουσιν υποφέρει πάλιν και η Ελλάς και η Ευρώπη...*³⁵¹

Σχολιασμός: Ο Καποδίστριας εκφράζει τις ανησυχίες του για την εξαιρετικά δεινή θέση στην οποία βρίσκεται η χώρα. Το εξωτερικό χρέος, η σύναψη των δανείων του Αγώνα καθώς και η απουσία κρατικών υπηρεσιών διαχείρισης των οικονομικών έχουν οδηγήσει σε αδιέξοδο³⁵². Ωστόσο, πίστευε στην ελληνική οικονομία και στην σταδιακή οικονομική απεξάρτηση της, την αποκατάσταση του κύρους της χώρας και τη βελτίωση των εμπορικών σχέσεων με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη χορήγηση νέου δανείου που θα αποπλήρωνε και μέρος του εξωτερικού χρέους³⁵³. Η οικονομική σταθερότητα ήταν το ζητούμενο για τον ίδιο γιατί θα εξασφάλιζε ένα αίσθημα ασφάλειας για τη χώρα και την Ευρώπη. Οι κατάλληλες οικονομικές συνθήκες και η αναζήτηση της νομιμοποίησης θα οδηγούσαν στην εδραίωση της κεντρικής εξουσίας, στην κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών και τον περιορισμό της τοπικής αυθαιρεσίας. Ζητούμενα για την εδραίωση ενός κράτους βασισμένο στα φιλελεύθερα ευρωπαϊκά πρότυπα³⁵⁴.

---

³⁵⁰Επιστολαί, Καποδίστρια τόμ. Γ', σ. 285

³⁵¹Επιστολαί, Καποδίστρια τόμ. Γ', σ. 323

³⁵²Α.Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού...*ό.π., σσ.275-276

³⁵³Γ.Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους...*ό.π., σσ.121-122

³⁵⁴Θ.Βερέμης, Κράτος και Έθνος στην Ελλάδα: 1821-1912. Στο Δ.Γ. Τσαούση (επιμ), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*(σσ. 59-69), εκδ. Εστία, 3η εκδ, Αθήνα 1998, σσ.59-60

Η επίδραση του Διαφωτισμού ήταν ορατή στο τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν τη διαχείριση του Ελληνικού ζητήματος όπου σύμφωνα με τις αρχές του κινήματος η οικονομική σταθερότητα ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τη έννοια της εδαφικής κυριαρχίας, των ατομικών δικαιωμάτων και κατ' επέκταση της πολιτικής ανεξαρτησίας. Οι συγκεκριμένοι παράγοντες δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση μιας καινούριας πολιτικής οντότητας, του Εθνικού κράτους όπου η έννοια του έθνους σχηματοποιήθηκε στη διάρκεια του Διαφωτισμού³⁵⁵.

Τω Ιππότη Κ. Ευνάρδω εις Γενεύην.

Γενεύη, 23 οκτωβρίου 1827.

*...τον κατάλογον των εν Γενεύη εκπαιδευομένων νέων Ελλήνων, εφ' ος επέστησα τον κ. Ραδινόν να τους διδάσκη τα ελληνικά, να επισκοπή την διαγωγήν των, και να με πληροφορή τα κατ' αυτούς δι' εκθέσεων ημερησίων... Συ γινώσκεις ότι εν τοις πρωτίστοις των χρεών μου τάττω το να εμβάλω πρώιμον την επαίσθησιν εις τους νέους τούτους ότι πατρίδα έχουσι, και αυτή ανοικτούς κρατεί τους οφθαλμούς επ' αυτούς, και υπέρ της πατρίδος μόνως οφείλουσι ζην...*³⁵⁶

Τω Κ. Ιππότη Ευνάρδω εις Γενεύην

Αιγίνη, 22 μαρτίου 1828

*Ο αδελφός μου έλαβε τα χρήματα όσα του έστειλες διέμέ αλλ' αμφιβάλλω αν ο στρατηγός Τσώρτς μας αφήση μερικά φράγκα δια τας πτωχάς μας γυναίκας και τα δυστυχή μας παιδιά... Έχω ήδη και μερικάς εκατοστώας παιδίων, έως χθές αφειμένων εις την διαφθοράν των στρατοπέδων και την κακοήθειαν της επαιτείας, τα οποία συνάξας καθαρίζω, ενδύω και κατατάσσω, μέλλων να τα κατασκηνώσω εις το εδώ ετοιμαζόμενον ευρύχωρον καλυβοποίημα, όπου συσταθήσεται σχολείον αλληλοδιδασκικόν. Και κατόπιν βλέπομεν τι εμπορούμεν να τα κάμωμεν...*³⁵⁷

Τω Ιππότη Κ. Ευνάρδω εις Γενεύην.

Αιγίνη, 5 Αυγούστου 1828

...Ο Π. Μαυρομιχάλης μοι ζητεί χορηγίας δια την εκπαίδευσιν του εν Παρίσιος υιού του, χορηγουμένου μέχρι τούδε παρά του συνδρομητηρίου. Αγνοώ τι είναι ο νέος ούτος, τι έμαθε, ή τι δύναται να μάθη, αλλά φρονώ ότι πάντως δεν τω συμφέρει η εν Παρίσιος

---

³⁵⁵https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/192-%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%9D158/%CE%A5%CE%9B%CE%97_%CE%91_%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%9F%CE%94%CE%9F%CE%A5_%CE%B5%CE%B5_2018_19.pdf

³⁵⁶Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Β', σσ.203-204

³⁵⁷Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σ. 371

διατριβή...πολλήν χάριν θέλω σε έχει αναλαβόντα τας προς τούτο φροντίδας... πρόθυμος είμαι να δώσω 100 λονδοβίκεια κατ' έτος δια την σπουδήν του, και δύνασαι να διορίσης την πληρωμή των και να με χρεώσης...³⁵⁸

Τω Ιππότη Κ. Ευνάρδω εις Γενεύην.

Μοθώνη, 30 μαρτίου 1829.

..ίνα επιθεμελιώσωμεν την επανόρθωσιν της Ελλάδος εις δύο μεγάλας βάσεις, την εργασίαν, και την στοιχειώδη εκπαίδευσιν...Δια να στήσωμεν αλληλοδιδασκτικά σχολεία εις όλας τας επαρχίας, και ει δυνατόν, εις όλα τα χωρία, πάλιν χρήματα θέλομεν, καν δια την κατασκευήν των τόπων, των καθισμάτων, δι' αγοράν αβακίων, και πληρωμήν διδασκάλων...Δεν είναι άραγε τρόπος και άλλοι κεφαλαιούχοι να μιμηθώσι παράδειγμα σου...εγίνετο το εκ τούτου όφελος...εχορηγούν μέσα να κατασκευάσωμεν εντός ολίγου την στοιχειώδη εκπαίδευσιν εν τη Ελλάδι...³⁵⁹

Τω Ιππότη Κ. Ευνάρδω εις Γενεύην.

Άργει, 9 αυγούστου 1829.

...Ο στρατηγός Κολοκοτρώνης στέλλων τον δεύτερον υιόν του εις Παρισίους, επιθυμεί να τον συστήσω εις σε προ πάντων των άλλων, αγαπητέ μου Ευνάρδε, το οποίον ουδέ δύναμαι να αποποιθώ, και να στερήσω ένα των νέων Ελλήνων της επί ξένης αρίστης προστασίας...Νοείς δε πόσον πρέπει να μεριμνώ όπως, καλώς οδηγηθείς εις τας σπουδάς του, φθάση να γείνη ποτέ παρηγορία μεν της οικογενείας του, παράδειγμα δε φιλοπονίας τε και φιλομαθείας εν τη πατρίδι αυτού...³⁶⁰

Σχολιασμός: Τα εκπαιδευτικά ζητήματα και το ζήτημα των σπουδών ελληνοπαίδων στην Ευρώπη απασχολεί τον Καποδίστρια. Ιδιαίτερη μέριμνα δείχνει για τα ορφανά τα οποία θεωρούσε «ως την ελπίδα του έθνους»³⁶¹. Επίσης, αναφέρεται στους νέους που επιχορηγούνται από το ελληνικό κράτος και αποδίδουν «λόγο προόδου» των σπουδών τους με την υπόσχεση να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο όταν επιστρέψουν. Οι

---

³⁵⁸Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Γ', σ. 76

³⁵⁹Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σσ. 193-195

³⁶⁰Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Γ', σ. 199

³⁶¹Ε.Κούκου, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία*...ό. π., σ.123

ενέργειες αυτές του Καποδίστρια φανερώνουν τη πίστη του στη κοινωνική δικαιοσύνη³⁶². Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ο Καποδίστριας επιδίωξε να ενισχύσει τη παιδεία όπου μοναδικό κριτήριο είναι να αποκτήσουν ποικιλόμορφη εκπαίδευση, τα οφέλη της οποίας θα μεταδώσουν και θα μεταφέρουν στη γενέτειρά τους. Η παρουσία των Ελλήνων φοιτητών στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ήταν δείγμα της δίψας για μάθησης και σε συνδυασμό με τη στήριξη του κινήματος του Φιλελληνισμού ενισχύθηκε η εκπαιδευτική αυτή προσπάθεια γεγονός που οδήγησε στην ευτυχή συγκυρία της παιδαγωγικής προσφοράς των φιλελλήνων προς τα ελληνόπουλα και κατ' επέκταση της προώθησης του αισθήματος αλληλεγγύης³⁶³. Το σχέδιο του Καποδίστρια για τη παιδεία δεν περιοριζόταν μόνο στα στενά όρια του κράτους αλλά ενδιαφερόταν για ένα δημοκρατικό μοντέλο μιας «συλλογικής εκπαίδευσης» το οποίο ήταν αντικείμενο συζητήσεων κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και αποτελούσε μια ευκαιρία για πειραματισμό και διάδοση των νέων μεθόδων εκπαίδευσης³⁶⁴. Εμπνευσμένος από τα ιδεώδη αυτά υιοθετεί την προτεραιότητα της παιδείας, την αποδοχή της επιστημονικής προόδου και όπως χαρακτηριστικά έγραψε σε μία έκθεση του προς τη Γερουσία της Επτανήσου Πολιτείας (1806) «*Η αξία της γραμματικής και επιστημονικής εκπαίδευσως νοείται μόνον υπό των λαών εκείνων, οίτινες, δια της αξίας των γραμμάτων και των επιστημών, είδον να υψούνται εις υψηλήν και φωτοβόλον σφαίραν ο πολίτης, όστις λόγω γεννήσεως και περιουσίας ήτο προωρισμένος δια δουλικά και ακατανόμαστα έργα*»³⁶⁵.

Επιστολές στον Ανδρέα Μουστοξύδη

Ο Ανδρέας Μουστοξύδης (1785-1860) υπήρξε σπουδαίος λόγιος με έντονη συγγραφική δραστηριότητα. Η ίδρυση του Ελληνικού κράτους αποτέλεσε ορόσημο για τη πορεία καθώς αποδέχτηκε τη πρόσκληση του Καποδίστρια ανέλαβε το 1829 τη θέση του Προέδρου του Ορφανοτροφείου και του Κεντρικού σχολείου της Αίγινας καθώς και του Εφόρου του Εθνικού Μουσείου και του Εθνικού τυπογραφείου³⁶⁶.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε σε κάποιες επιστολές που στάλθηκαν από τον Καποδίστρια στο Μουστοξύδη στο πλαίσιο της συνεργασίας τους για την στήριξη και εποπτείας των σχολείων του εξωτερικού και αντικατοπτρίζουν τη φιλοσοφία του για την εκπαίδευση όπου σκοπός της παιδείας είναι να διαμορφώσει ανθρώπους που

---

³⁶²Χ.Μπαμπούνης, *Σπουδές Ελλήνων νέων στην Ευρώπη κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1831)*.Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα, προσωπικές επιλογές και κοινωνική δικαιοσύνη. Πρακτικά 5ου Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου. Πάτρα 2009.

³⁶³Denys Barau, Η παιδαγωγική προσέγγιση του φιλελληνισμού. Στο Π. Πιζάνιας(επιμ.), *Η Ελληνική επανάσταση του 1821*(σσ.171-200), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σ.189

³⁶⁴Ο.π.

³⁶⁵Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σ. 275.

³⁶⁶Κ.Ζάνου, *Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας: Κριτικές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Γιώργης Γ. (επιμ.), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015, σσ.123-126

είναι χρήσιμοι στο κράτος ακολουθώντας την λογική του Διαφωτισμού (La Chalotais, 1763)³⁶⁷.

Τω Κ. Ιππότη Μουστοξείδη εις Ενετίαν

Βερολίνω 27 Ιουλίου 1827.

...Α. Σπούδασον να με προμηθεύσης όσον ένεστι τάχιον, κατάλογον όλων των παιδιών...τα οποία αι περί την Ελλάδα καταστροφαί έρριψαν μετά γονέων κατερραγμένων ή άνευ γονέων εις τους λιμένας του Αδριατικού...ονόματα αυτών, πατρίδας, ηλικίας, διαγωγήν ,και προς ποίαν τινά εκπαίδευσιν πεφύκασιν.

Β...πόσα χρειάζεται εν Ενετία ή Τεργέστη η περιποίησης δώδεκα παιδιών τοποθετούμένων εις σπουδαστήριον τι προσωρινόν...υπό την σκέπη της ελληνικής εκκλησίας...

Γ...δείξει την Ενετίαν ή την Τεργέστην προτιμητέαν πάσης άλλης πόλεως προς εγκατάστασιν του μικρού προσωρινού μας παιδαγωγείου, μένει να μάθωμεν αν η κυβέρνησις δώση την συγκατάθεσιν και την προστασίαν της...

...Ας έλθωμεν ήδη και εις άλλην κατηγορίαν πληροφοριών...περί εκκλησιαστικών, λέγω, βιβλίων.

Α. Πόση η τιμή μιας πλήρους συλλογής βιβλίων αναγκαίων εις πάσαν εκκλησίαν...ώστε να μην της λείπη δια τας ακολουθίας όλου του χρόνου...

Β. Πόσα αντίτυπα δυνάμεθα να εύρωμεν των λόγων του Μηνιάτη, του Θεοτόκου... Πόσου τιμάται το αντίτυπον; Και αν ηθέλαμεν δεδεμένα και επιχρύσεως φυλλοτομημένα, πόση η τιμή;

Γ. ..βιβλιοπωλεία, ή εις καμίαν βιβλιοθήκην εκπωλουμένην, ευκόλως πρέπει να ευρίσκωνται και εν μετρία τιμή τα συγγράμματα των πατέρων της εκκλησίας.... πόσα αντίτυπα αυτών ...και πόση η τιμή ως έγγιστα...Σύναζον...όλας τας περί τούτων πληροφορίας, και εμπεριλαβών εις έκθεσιν μίαν...³⁶⁸

Τω Κ. Ιππότη Μουστοξείδη εις Βονωνίαν.

Βονωνία, 6 νοεμβρίου 1827.

...Κύριε, η έκθεσις σας η περί των εις διαφόρους λιμένας της Ιταλίας ευρισκομένων ορφανοπαίδων Ελλήνων, φέρει τιμήν εις τα υπέρ του συμφέροντος της κοινής ημών πατρίδος αισθήματα σας, ...ίνα προφυλάξω την νεολαίαν ταύτην, την μόνην καλλίστην

---

³⁶⁶ Α. Σταϊνχάουερ, Δημόσια εκπαίδευση και δημοκρατία στη γαλλική διαφωτιστική σκέψη...ό.π. σ.197

³⁶⁷ Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σ.135

της Ελλάδος ελπίδα, εκ των κινδύνων των επαπειλούντων αυτήν επί ξένης γης...Εκ τούτων επικυρούται...όπερ επράξατε...υπό την σκέπη των εκείσε ορθοδόξων εκκλησιών, άσυλον και διδασκαλίαν...να καταδιδάσκονται αεννάως ότι μόνως εις την πατρίδα ανήκουσι, και αυτή επαγρυπνεί εις αυτούς...Και δια να επιτύχωμεν...επιθυμώ των δύο σχολείων Ενετίας και Τεργέστης να εξεύρωσι...προς το παρόν εις μεν το σχολείον της Τεργέστης να δώσωμεν τον διδάσκαλον της γερμανικής, εις δε το της Ενετίας τον της γαλλικής...και ότι τα δύο σχολεία...γίνονται ήδη καταρχή συστήματος ιδιοεθνούς εκπαιδεύσεως επί ξένης...³⁶⁹

...Το πρώτιστον και ουσιωδέστατον των χρεών της ελληνικής κυβερνήσεως είναι προμηθεύση εις το έθνος την διδασκαλίαν της πίστεως...Δια τούτο το τέλος νομίζω οφειλόμενον το να φροντίσω...εις χρήσι όλων των Ελλήνων το βιβλίον των προσευχών το επιγραφόμενον Σύνοψις...ώστε έκαστος, παρακαλών τον Θεόν, να καταλαμβάνη και τι λέγει, και εν ταυτώ να γυμνάζεται να διαβάξη και να λαλή ορθώς την γλώσσαν του... Τα περιεχόμενα του βιβλίου να ήναι, όπως και σήμερα, εις την αρχαίαν ελληνικήν, και αντικρύ να έχωσι την παράφρασιν εις το απλούστερον...

...σας προσκαλώ να καταβάλετε όλην την δραστηριότητα δια να συλλέξετε εν Ενετία παν ότι δύνασθε πληροφορήμα περί της Ελλάδος, όχι της αρχαίας, αλλά της του μεσαιώνος και της Ενετιζούσης, και να με προμηθεύσετε...³⁷⁰

Τω Κ. Ιππότη Μουστοξείδη εις Ενετίαν.

Αγκώνι, 23 νοεμβρίου 1827.

...Εύρηκα εις Αγκώνα υπέρ τα είκοσιπαιδιά, εν οίς είναι και τινα ορφανά και πάμπτωχα...ο προστατεύων αυτά Θεός, τα έφερεν ενταύθα εις εκκλησίαν και εις δύο νέους διδασκάλους...Ευρών το σχολείον εν πολλοίς ελλιπές...ανέλαβον να φέρω εις διδασκάλους και μαθητάς βιβλία ελλείποντα...τρία σώματα χαρτοσκεπή των συγγραμμάτων του Κοραή..δύο σώματα των λόγων του Μηνιάτου...Αν όμως ευρεθή κανέν σώμα του Κυριακοδρομίου του Θεοτόκου...εχρειάζετο ακόμη και τινα καλήν γαλλικήν μετάφρασιν των Πλουταρχείων συγγραμμάτων, και δοκίμια τινα βιβλία ιταλικά...³⁷¹

Τω Κ. Ιππότη Μουστοξείδη εις Ενετίαν.

Αγκώνι, 7 δεκεμβρίου 1827.

...Βλέπε ατενώς προς τούτο...εφ ω χρειάζονται, α. άνθρωποι μεταξύ τριάκοντα και τεσσαράκοντα, ή είκοσιπέντε και τριακονταπέντε ετών, ανεπίληπτοι εις τα ήθη και εις την

---

³⁶⁹Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σσ.208-211

³⁷⁰Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σσ.212-216

³⁷¹Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σσ.231-232

θεοσεβείαν, β. δυνατοί, δυνατότατοι εις την γλώσσαν των, και ικανώς ειδότες μίαν των λαλουμένων ξένων γλωσσών, γ. ἔκδοτοι ὅλως εις τον έρωτα μαθήσεως, και ιδιάζουσιν έχοντες ροπήν προς μίαν τινά των επιστημών. Όταν εύρης Έλληνας συμπεριφέροντας τα τρία ταύτα, ...παραίνεσον αυτούς να με προβάλλωσι ρητώς την υπηρεσίαν των, παρα σημείων τα δέοντα εις την αίτησιν των...αν η πρόνοια ευδοκήση να προστατεύση τα της Ελλάδος...φέροντες μεθ'εαυτών ετοιμούς και πανετοίμους τας βάσεις του διακόσμου της πανδήμου Ελληνικής εκπαιδεύσεως...³⁷²

Σχολιασμός: Το ενδιαφέρον του Κυβερνήτη για τα ορφανά Ελληνόπουλα που βρίσκονται στα λιμάνια της Αδριατικής ήταν έκδηλο. Η μέριμνα του είναι η δημιουργία Ορφανοτροφείου και ένα δεύτερο θέμα που τον απασχολούσε αφορούσε την αναζήτηση εκκλησιαστικών βιβλίων ώστε να γίνεται ομαλά η λειτουργία στις εκκλησίες. Πρόθεση του να εξοπλίσει τους ιεροκήρυκες και να ενισχύσει το ορθόδοξο φρόνημα δίνοντας τη πρωτεύουσα σημασία σε αυτό το γεγονός καθώς το θεωρεί σημαντικό για την αφύπνιση του Γένους³⁷³.

Παράλληλα, ο Καποδίστριας έδειξε έντονο ενδιαφέρον για τη διοργάνωση των ελληνικών σχολείων στην Ιταλία γι' αυτό φρόντισε να εμπλουτίσει τις βιβλιοθήκες των σχολείων με βασικά και ενδιαφέροντα βιβλία, απαραίτητα για τους μαθητές και τους δασκάλους. Σκοπός της προσπάθειας του ήταν να οργανώσει μια συστηματική εκπαίδευση. Ανέθεσε στον Μουστοξύδη, φίλο και συνεργάτη στα εκπαιδευτικά θέματα στη Βενετία, την αποστολή αυτή και ταυτόχρονα οι ελληνικές κοινότητες θα αποκτούσαν μια όργανωση³⁷⁴. Η προσπάθεια του αυτή εντάσσεται στη στήριξη της λαϊκής παιδείας η οποία αποτελεί ευθύνη της κοινωνίας των πολιτών και εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον ακολουθώντας τις διαχρονικές αξίες του Διαφωτισμού³⁷⁵. Σύμφωνα με τον οποίο το πνεύμα της ωφέλειας και το πνεύμα της ισότητας συντελούν στη διαμόρφωση της ιδέας μιας κοινής, δημόσιας και εθνικής παιδείας όπου ο νέος άνθρωπος γίνεται καλύτερος από τον παλαιό, και οι άνθρωποι μπορούν να «καταστούν πολίτες και όχι φατριαστές, πατριώτες και όχι φανατικοί ούτε μεροληπτικοί»³⁷⁶.

Επιστολές προς τον Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο(1766-1828)

Η δημοσιευμένη αλληλογραφία του Μητροπολίτη Ιγνατίου με τον Κυβερνήτη Καποδίστρια αποδεικνύει το ρόλο του στα πρώτα βήματα της οργάνωσης του ελληνικού κράτους. Η γνωριμία του με τον Καποδίστρια τοποθετείται κατά τη διάρκεια επίβλεψης του, της επισκοπής Ναυπάκτου και Άρτης (1794) και ενώ ο ίδιος δραστηριοποιούνταν στα Επτάνησα³⁷⁷.

---

³⁷²Επιστολαί Καποδίστρια τόμ. Α', σσ.257-258

³⁷³Α.Καραμανίδου, *Παρακαταθήκες...*ό.π., σ.129

³⁷⁴Γ.Παπαγεωργίου, *Συμβολή στην Ιστορία της Αγκώνας κατά τον 19^ο αι.*, Δωδώνη(4),1975,σσ.302-319

³⁷⁵Α.Καραμανίδου, *Παρακαταθήκες...*ό.π., σ.190

³⁷⁶Α. Σταϊνχάουερ, *Δημόσια εκπαίδευση...*ό.π.,σ.4

³⁷⁷Denys Barau, *Η παιδαγωγική προσέγγιση του φιλελληνισμού...*ό.π.,σ.190

Καποδίστριας προς Μητροπολίτην Ιγνάτιον εις Βουκουρέστιον

Πετρούπολις 20 Φεβρουαρίου 1811

Πανιερώτατε Δέσποτα!

...Ας παύση η ανταπόκρισίς μας εις Γαλλικήν διάλεκτον. Καιρός μετανοίας ήλθεν. Αυτή δεν θέλει αληθείση ούτε ωφελήση εάν πατριωτικός τις νόμος δεν την επικυρώση. Ιδού Πανιερώτατε η δέησίς μου: Προστάζετε ως νομοθέτης: «ός τις Γραικός προς Γραικόν γράφη εις διάλεκτον αλλογενών, κηρύττεται αλλογενής». Δεν τολμώ μόνος να υποταχθώ εις τοιούτον σφοδρόν νόμον, επειδή η τωρινή δεν είναι εποχή Μαρτύρων, και όταν μετρήσω το βάθος της αμαθείας μου εις την Πατρικήν γλώσσαν, ο τρίβολος της συνειδήσεως ελέγχει και πεδεύει ως επί το πλείστον το πνεύμα μου... Η φιλοσοφία βαστά πάντοτε την ιεράν της χείρα εις την κεφαλήν μου, και ούτως, τα περί του Κόσμου, και ανθρώπων, και δικαιοσύνης, και αδικίας ως φαντάσματα θεατρικά περιτρέχωσι προ οφθαλμών μου. Αυτή δε η θεία δύναμις με εγκαταλείπει όταν βλέπω την αθλείαν Καίρκιραν από παντοτινήν πολιορκείαν πεδευμένην και άμετρα τα όρια της δυστυχίας της. Ως αυτόχθων της οικουμένης έρημος ευρίσκομαι εδώ...³⁷⁸

Γενεύη 12/24 Απριλίου 1823.

...Από αυτή την άποψη θέλω να εκθέσω εδώ το σχέδιο με λίγα λόγια.

Πρόκειται να δειχθή, ότι η σημερινή θέση της Ελλάδος είναι αναγκαία συνέπεια όλων των καταστάσεων, από τας οποίας η Ελλάς διήλθε από της πτώσεως του Κράτους μέχρι σήμερα. Πρόκειται κατά δεύτερο λόγο να γίνη καταληπτή από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αφ' ενός και τους συμπατριώτες μας αφ' ετέρου αυτή η αλήθεια υπό όλες της τις εσώψεις.

...Το πρώτο θα δείξει την κατάσταση του ελληνικού έθνους, διαρκούσης της εποχής της επεκτάσεως της οθωμανικής δυνάμεως στην Ευρώπη και στην Ασία, δηλ. από το 1300 ως το 1574. Το δεύτερο θα δείχνει επίσης την κατάσταση του ελληνικού Έθνους κατά την εποχή της πτώσεως του Οθωμανικού Έθνους δηλ. από το 1574 ως το 1823. Το τρίτο θα περιλάβη τις γενικές σκέψεις επί των δύο προηγουμένων βιβλίων και θα παρουσιάση μια σύντομη θεώρηση των περιστάσεων και των γεγονότων, που προκάλεσαν τη σημερινή κατάσταση της Ελλάδος.

Η ιστορία του Βυζαντινού Κράτους και ιδίως των τελευταίων ετών είναι σκοτεινή και του Οθωμανικού Κράτους ακόμη πιο σκοτεινότερη. Όμως, δείχνοντας καλή θέληση και υπομονή, μπορεί κανένας να μαζέψη αρκετά γεγονότα, και να δώση ζάστερες και

---

³⁷⁸ Αρχείον Καποδίστρια, том Z, σσ. 179-180

ακριβείς πληροφορίες για τη σημερινή κατάσταση του Οθωμανικού Κράτους, όπως και για τη φύση της σημερινής καταστάσεως του ελληνικού Έθνους.

Θά ναι, ελπίζω, εύκολο να δειχθή.

1) Ότι οι Έλληνες δεν έπαυσαν ποτέ ν' αποτελούν Έθνος στην κυρία της λέξεως σημασία. 2) Ότι με τον τίτλο αυτό μπόρεσαν να μετάσχουν των ευεργετημάτων του ευρωπαϊκού πολιτισμού. 3) Ότι αυτά τα ευεργετήματα τους έκαναν να υπερβούν τα όρια της μειονότητός των. Και έτσι θάταν πιο εύκολο να το καταστρέψη κανένας το ελληνικό έθνος παρά να το υποτάξει στο ζυγό το μουσουλμανικό.

Όσο για το Τουρκικό Κράτος, είναι εύκολο να αποδειχθή:

1) Ότι δεν είναι πλέον αυτό που ήταν. 2) Ότι του είναι αδύνατο να επιστρέψη στην πηγή της ισχύος του και να κρατηθή επωφελώς ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις...

Πρώτο ζήτημα

Παρακμή του οθωμανικού Κράτους

Λέγουν ότι η τουρκική κυβέρνηση είναι σε παρακμή, γιατί τα ευρωπαϊκά κράτη, που την περιστοιχίζουν έκαμαν προόδους, ενώ οι Μουσουλμάνοι έμειναν στάσιμοι. Κατά τη γνώμη μου η αιτία αυτή είναι μία αλλά δεν είναι η μόνη. Θα πρέπει να υπάρξη μέσα βαθειά και μια άλλη βασική και βαθύτερη αιτία της παρακμής. Αυτή την αιτία θά ταν ενδιαφέρον να καθορίση κανένας πλήρως... Πριν σας παρακαλέσω Σεβασμιώτατε, να μου εκθέσετε γραπτώς τις ιδέες σας σ' αυτά τα σημεία, θα σας ερωτήσω: νομίζετε, πώς ένα τέτοιο έργο θα μπορούσε νάναι χρήσιμο κάπως για το δίκαιό μας; Θα ήθελα πολύ να το πιστέψω. Το κακό, που η ξένη πολιτική μας έκαμε εκουσίως της, και το καλό που μας κάνει ακουσίως της, δεν είναι παρά το αποτέλεσμα το καθαρό και απλό της βαθειάς αμάθειας, στην οποία βρίσκεται για την αληθινή κατάσταση της Ελλάδος και της Τουρκίας.

Θα προσθέσω ακόμα. Οι κίνδυνοι, που μας περικύκλωσαν και αυτοί, που μας απειλούν ακόμα, και τώρα πιο πολύ παρά ποτέ, δεν είναι επίφοβοι, παρά εφ' όσον οι Έλληνες αγνοούν αυτοί ίδιοι την ευθύνη, που τους βαρύνει από τη στιγμή, που βρέθηκαν με τα όπλα στο χέρι... Η πολιτική, φωτισμένη, δεν θα μπορούσε να μας βλάψη όσο θα έβλαπτε, δημιουργώντας συνεχώς, όπως στο παρελθόν, τους συνδυασμούς της απάνω σε ψευδή δεδομένα. Οι Έλληνες, μαθαίνοντας να σέβωνται τον εαυτό τους, ίσως θα κατώρθωναν να γίνουν σεβαστοί από τους ξένους. Εάν η Σεβασμιότης Σας επιδοκιμάξη το σχέδιό μας, ας έχει την καλωσύνη να μου στείλη το γρηγορότερο τις σημειώσεις, που λαβαίνω το θάρρος να Τής ζητήσω. Μπορούν να γραφθούν σε γενικές γραμμές και κατ' άρθρο χωριστά χωρίς ανάγκη να συνταχθούν, γαλλικά η ελληνικά...³⁷⁹

---

³⁷⁹ Αρχείον Καποδίστρια, τομ Ζ, σσ. 229-231

Τω Μητροπολίτη Κ. Ιγνατίω εις Πίσαν.

Αγκώνι, 30 νοεμβρίου 1827.

*...Θέλω σπουδάση όμως να τους πέμψω και από εδώ μικράν τινά προμήθειαν...και εις τούτο έβαλα τον μόνον τω όντι ικανόν άνθρωπον μεταξύ των ενταύθα ομογενών μας... κρίνων πρόσφορον την παρούσαν ώραν εις το να εύρωμεν κεφάλαια χρηματικών Ελλήνων. Όταν όμως με την βοήθειαν του Θεού κατασταθή εν τη Ελλάδι πραγματικώς έννομος κυβέρνησις και οπωσούν εγνωρισμένη εις τα έξω...*³⁸⁰

Τω Μητροπολίτη κυρίω Ιγνατίω εις Πίσαν.

Πόρω, 10 ιουνίου 1828.

*...Μοί λέγει δε και ο Κ.Τρικούπης ότι παραπονείσθε δια την μακράν σιωπήν μας. Αλλά προς ποίον το λέγετε, δεσπότη μου; και πώς να αρκέσω εις όλα; Τούτο δεν είναι ελπιστόν ειμή όταν παύσωσι μεν αι ανησυχίαι και οι μετατοπισμοί οι εκ της πανώλους, τα δε εσωτερικά μας πράγματα διευθετηθώσι προς το επέκεινα του καθημερινού και ώστε να μη χρήζωσι της αμέσου εφάψεως της κυβερνήσεως...Ο μεν αυτοκράτωρ της Ρωσσίας μας έστειλε τινα χορηγίαν...Οι γενναίοι μας Έλληνες χαίρονται. Μόνον ολίγοι τινές απατώνται...νομίζοντες ότι τα χρήματα ταύτα είναι δι αυτούς, και μέλλουσι να πάθωσιν ότι έπαθον και αι λίραι του δανείου. Ότι μεν κλέπτουσι παντού όπου η διοίκησις υπάρχει, είναι ο αναμφίβολον...Σήμερον όμως δεν είναι πλέον καιρός του κλωπέειν, αλλά του διαφωτίζειν την κοινήν γνώμην περί των της Ελλάδος, ούσης και εσομένης, κατά τας διδασκαλίας της δεδηλωμένης σχολής, εστίας πειρατείας και καρβωναριασμού...*³⁸¹

Σχολιασμός: Οι επιστολές του Καποδίστρια έχουν σκοπό να ενημερώνουν τον Μητροπολίτη για τις αποφάσεις του ώστε να είναι γνώστης των πραγμάτων, θεωρώντας σημαντική τη γνώμη του. Δείχνουν μια πνευματική σύνδεση που σφυρηλατήθηκε τη περίοδο 1814-1815 κατά τη διάρκεια της συνόδου της Βιέννης και έκτοτε ισχυροποιήθηκε. Το 1824 εκθέτει τις απόψεις του για τις ενέργειές που πρέπει να ακολουθηθούν ώστε να τεθούν οι βάσεις για τη συγκρότηση του Ελληνικού κράτους, τη σταθεροποίηση των συνόρων και κυρίως να γίνει αντιληπτό στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις η σημασία αναγνώρισης του Ελληνικού έθνους σύμφωνα με την αρχή των εθνοτήτων. Κατόπιν, ενημερώνει τον Μητροπολίτη για την οικονομική βοήθεια της Ρωσίας αλλά και αυτούς που εποφθαλμιούν αυτά τα χρήματα για να τα υφαρπάξουν όπως συνέβη με τα προηγούμενα δάνεια. Μέλημα του είναι να αξιοποιηθούν σωστά τα χρήματα αυτά και να προστατευθούν προκειμένου να ανορθωθεί η χώρα³⁸².

---

³⁸⁰Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ. Α, σσ. 244-245

³⁸¹Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ. Β, σσ. 133-134

³⁸²Α.Καραμανίδου, *Παρακαταθήκες...*όπ.,σσ.16-21

Ουσιαστικά, μέσα από τις επιστολές του προς τον Ιγνάτιο διαφαίνεται η αγωνία του για το νεοσύστατο κράτος και κυρίως για το πώς θα επιτύχει την αναγνώριση του στο ευρωπαϊκό σύστημα άλλωστε η ιδέα του έθνους-κράτους αναδύθηκε από τη διεργασία της ιδεολογικής αλλαγής των ελληνικών αξιώσεων και οραματισμών κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Σε αυτήν τη διεργασία πολιτικής αλλαγής η Γαλλική Επανάσταση, της οποίας ο αντίκτυπος έγινε αισθητός στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, αποδείχθηκε καθοριστικός στην αλλαγή της πολιτικής σκέψης³⁸³.

Επιστολή προς τον Κοραή

Οι δύο αυτές προσωπικότητες είχαν πολλά κοινά ανάμεσα στα οποία ήταν ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός που αφορούσε τις επαγγελματικές επιδόσεις τους και ο τρόπος αντιμετώπισης του ελληνικού ζητήματος. Κοινό σημείο η μέριμνα για τη διευθέτηση των ζητημάτων που αφορούσαν τη πατρίδα. Υπήρχαν όμως διαφορές και διαφωνίες, άλλωστε ηλικιακά και κοινωνικά διέφεραν. Ο Κοραής, άτομο βαθιά πολιτικοποιημένο με ισχυρές δημοκρατικές πεποιθήσεις και ελεύθερος από συμβιβασμούς και σκοπιμότητες, θεωρεί τη Γαλλία ως τη μόνη προστάτιδα του ελληνισμού. Ο Καποδίστριας, άτομο προσηλωμένο σε παγιωμένα πολιτικά συστήματα, σε πρακτικές προκαθορισμένες από τα κέντρα εξουσίας, έχοντας καλές προθέσεις. Αναμφίβολα και οι δυο ενδιαφέρονταν για τη πατρίδα και οι δυο είχαν δημιουργήσει μια ιδεατή εικόνα. Ο Κοραής από μακριά που όμως δεν επέστρεψε ποτέ, ο Καποδίστριας ωστόσο εκλήθη να τη κυβερνήσει³⁸⁴.

Τω Κ. Κοραή εις Παρισίους.

Ναυπλίου, 4 οκτωβρίου 1829.

...Η δημοσία εκπαιδεύσεις δεν είναι δυνατόν να κατασκευασθή όσον ταχέως και αι χρείαι το απαιτούσι και ημείς το επιθυμούμεν. Δια τα σχολεία χρειάζονται οικήματα εγώ δε φθάσας ενταύθα εύρηκα μόνον καλύβας όπου εσκεπάζοντο πλήθος οικογενειών πειναλέων. Από του ιανουαρίου όμως τούτου του έτους υπάρχει εν Αιγίνη τότε ορφανοτροφείον, περιείχον περί τα 500 παιδιά και παρ αυτό, εν τυπικόν σχολείον αρχόμενον ήδη του έργου. Συνεστήθησαν δε και πολλά αλληλοδιδασκτικά σχολεία, και ήδη περί τα 6000 πτωχά παιδιά αναγινώσκουσι, γράφουσι και αριθμούσι. Θέλω δε οικοδομήση και άλλα τυπικά σχολεία, όταν λάβω τους τρόπους, και νυν καταγίνομαι εις την συλλογήν των περί τούτο αναγκαίων χρημάτων.....Πεποιθήτε δε ότι όσα βιβλία μας στείλετε εις το εξής, δεν θέλουσι πάθη τα των σταλέντων κατά τα 1826 και 27. Όθεν στείλατέ μας όσα δύνασθε, και άμα δεχθήτε να σας προσφέρω 2000 φράγκα, όχι αντί των προ σταλέντων βιβλίων, αλλ' ως πολλοι στημόριον απόδομα των εις υμάς οφλημάτων του

---

³⁸³Π.Κιτρομηλίδης, *Ο Διαφωτισμός...ό.π., σ.10*

³⁸⁴Αι.Κουμαριανού, *Κοραής και Καποδίστριας...ό. π., σσ. 16-21*

*γένους...Θέλει απαριθμηση η Ελληνική εφημερίς τα ονόματα των δωρητών κατά το περιεχόμενον του γράμματος σας, προς εμψύχωσιν της ευεργετικής αυτών διαθέσεων...*³⁸⁵

Σχολιασμός: Ο Καποδίστριας ενημερώνει τον Κοραή για τη παραλαβή των βιβλίων και εξηγεί την κατάσταση της δημόσιας εκπαίδευσης. Επίσης, αναφέρεται στο σχέδιο του για την δημιουργία και άλλων σχολείων καθώς και για την προσπάθεια ανεύρεσης χρήματων για την υλοποίηση του σχεδίου. Άλλωστε γνωρίζει ότι ο Κοραής πιστεύει στην αναγέννηση των Ελλήνων και στην εκπαιδευτική επανάσταση που θα οδηγήσει στην αφύπνιση του. Στόχος του Κοραή είναι να επανακτήσουν οι Έλληνες τη θέση τους στην Ευρώπη των Φώτων, να συμμετέχουν στην πρόοδο του Διαφωτισμού ή του παγκόσμιου πολιτισμού³⁸⁶. Οι απόψεις του είναι γνωστές στον Καποδίστρια ο οποίος αντιλαμβάνεται ότι ο σκοπός είναι κοινός, η εθνική διαπαιδαγώγηση δηλαδή η ενίσχυση της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία³⁸⁷. Το ζήτημα της αγωγής των πολιτών βρίσκεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής του Καποδίστρια που προφανώς επηρεασμένος από τις διαφωτιστικές αντιλήψεις που είχαν κυριαρχήσει στην Ευρώπη θέλησε να τις εφαρμόσει για την αναμόρφωση της κοινωνίας, η οποία θα οδηγήσει στην πολιτική απελευθέρωση.

Οι ιδέες περί παιδείας κυριαρχούν και δίνουν μια κοινωνική διάσταση. Η παιδεία είναι ένα κοινωνικό αγαθό, αποτελεί ένα εργαλείο διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών του ανθρώπου μέσα στη κοινωνία. Ο Ρουσώ, εκφραστής της παιδοκεντρικής κατεύθυνσης της αγωγής είχε αναφερθεί στην σπουδαιότητα αυτής όπου μέσα απ' αυτή προωθείται η δημόσια εκπαίδευση και σφυρηλατείται η εθνική συνείδηση, λέγοντας «Πρόκειται για την εκπαίδευση που οφείλει να δίνει στις ψυχές μια εθνική έκφραση και να κατευθύνει κατά τέτοιο τρόπο τις γνώμες και τις προτιμήσεις τους, ώστε να γίνονται πατριώτες από ροπή, πάθος και αναγκαιότητα. Ένα παιδί, ανοίγοντας τα μάτια του, θα πρέπει να αντικρίζει την πατρίδα και πρέπει μέχρι τον θάνατο να μη βλέπει τίποτε άλλο πέρα από αυτήν»³⁸⁸.

---

³⁸⁵Επιστολαί Καποδίστρια τόμ . Γ', σσ. 247-248

³⁸⁶Denys Barau, *Η παιδαγωγική προσέγγιση του φιλελληνισμού...ό.π.*, σ.195

³⁸⁷Α.Πρασά, *Η εθνική διαπαιδαγώγηση στο σχολείο της καποδιστριακής περιόδου*, Πρακτικά Συμποσίου «Ιωάννης Καποδίστριας; 170 χρόνια μετά, 1827-1997» Ναύπλιο 1998 ,σσ. 75-83

³⁸⁸J.-J. Rousseau, *Σχέδιο Συντάγματος για την Κορσική, Στοχασμοί για τη Διακυβέρνηση της Πολωνίας και τη Σχεδιαζόμενη Μεταρρύθμισή της*, εισ.- επιμ. Α. Α. Χρυσής, μτφρ. Κ. Κέη, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2006, σ.166

Επιστολές προς διαφόρους

Τα αποσπάσματα των επιστολών που θα ακολουθήσουν περιέχουν τις απόψεις του Κυβερνήτη για το έθνος και καταδεικνύουν τη παγίωση της εθνική του συνείδησης. Άλλωστε, ο ίδιος από το 1811 διατυπώνει τη άποψη του για την εθνική του ταυτότητα σε μια επιστολή αναφέροντας τη «γραικική» ταυτότητα. Στην Αυτοβιογραφία του, στο υπόμνημα του προς τον τσάρο Νικόλαο αμφιταλαντεύεται μεταξύ της γενέθλιας γης και το έθνος δηλ. μια κοινότητα με μια ευρεία γεωγραφική έκταση. Η έννοια της πατρίδας για όσους επαναστάτησαν το 1821 δεν σήμαινε τον μικρό τόπο αλλά συνδέθηκε με μια ευρύτερη εδαφική επικράτεια, η οποία έχει μια πολιτική ενότητα εξαιτίας της Επανάστασης. Μετά τη επανάσταση, οι έννοιες τόπος και πατρίδα απέκτησαν μια καινούρια πολιτική συνάφεια στη σκέψη του Καποδίστρια και των Ελλήνων επαναστατών³⁸⁹.

Τω αδελφώ μου Βιάρω εις Κέρκυραν

Πετρούπολει, 25 ιουνίου 1827.

«...Τα νέα όμως οπού εδώ έχομεν, ακόμη πλέον πρόσφατα, αγγέλλουσιν επικειμένην κρίσιν πολλά επικίνδυνον εις τους ομογενείς γείτονες μας. Βλέπω αυτούς μεν πάντη ερήμους τροφών, χρημάτων, και πολεμικών αναγκαίων, τους δε Τούρκους ανεπτρωμένους υπό της νίκης, και αποφασισμένους να διπλασιάσωσι τας ενισχύσεις, δια να κατορθώσωσι να εκφορτωθώσι την ευρωπαϊκήν επέμβασιν...Αναμφιβόλως ο Θεός θέλει οικτειρήσει τόσα αθώα θύματα αλλά και ημείς οφείλομεν να πράζωμεν παν το εφ'ημίν προς βοήθειαν των...»³⁹⁰

Τω Κ.Δημητρίω Ιγγλέση εις Οδησσόν.

Πετρούπολει, 28 ιουνίου 1827.

... Όλοι δε οι φίλοι της εθνικής ενστάσεως, και ιδιαιτέρως οι Επτανήσιοι και το σύμπαν των Ελλήνων, προσκαλούνται να λάβωσι μέρος εις το δάνειον τούτο...Ευθύς αφ' ου τα χρέη μας εκπληρώσωμεν όλοι και ως χριστιανοί, και ως καλοί πατριώται, ας ελπίζωμεν τότε να ίδωμεν αναγεννωμένην την πατρίδα, και την ευνομίαν εν μέσω αυτής...Ας ανασκοπήσωμεν το μέγεθος των χρεών μας...και ας ενθυμηθώμεν, ότι, ευοδουμένων μεν των της πατρίδος πραγμάτων, βοηθούντες αυτήν, μετέχομεν της δόξης της, αποτυχόντες δε, ο μη γένοιτο! Των ελπίδων, οι βοηθήσαντες αποκτώσιν ένδοξον χώραν εις την ιστορίαν, και τα ατυχήματα μας δεν θέλουσιν αποδοθή ούτε εις την ανανδρίαν των πολεμιστών μας, ούτε εις την φιλαργυρίαν των δυνηθέντων να τους συνδράμωσιν...»³⁹¹

---

³⁸⁹Σπ.Πλουμίδης, *Το όραμα...*ό.π.,σσ.70-71

³⁹⁰Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ Α., σσ. 103-104

³⁹¹Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ Α΄., σσ. 105-107

Σχολιασμός: Ο Καποδίστριας χαρακτηρίζει ως ομογενείς γείτονες στην επιστολή προς τον αδελφό του Βιάρο, τους κατοίκους της Κέρκυρας ενώ στην επιστολή του προς τον έμπορο Ιγγλέση τοποθετεί τους Επτανησίους στο σύμπαν των Ελλήνων. Ουσιαστικά, θεωρεί τους Επτανησίους ως οργανικό τμήμα του εθνικού ανθρωποσυνόλου των Ελλήνων όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Σπ. Πλουμίδης³⁹². Η οριοθέτηση των συνόρων αποτέλεσε βασικό παράγοντα της εθνικής πολιτικής του για τη συγκρότηση του νεοσύστατου κράτους όπου σύμφωνα με τον Ροτζώκο «η εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία αποτελούν τη μόνη αποδεκτή μορφή πολιτικής κυριαρχίας στην οποία μπορεί να υπαχθεί ένα έθνος»³⁹³. Ο Καποδίστριας, γνώστης της πολιτικής κατάστασης της Ευρώπης φρόντισε να καταστήσει το ζήτημα της ανεξαρτησίας διεθνή ώστε να επιτύχει τη διεθνή υποστήριξη και να προωθήσει την άποψη ότι δεν πρόκειται για μια κοινωνική επανάσταση αλλά για μια εθνική που επιθυμούσε να ακολουθήσει το διεθνές δίκαιο³⁹⁴.

Βασίστηκε στην αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών που ταυτίζεται με τη θεωρία για την εδραίωση της ειρήνης, και με την έννοια ότι η πιστή εφαρμογή της αυτοδιάθεσης συμβάλλει στη διεθνή ειρήνη, στην εδραίωση μιας δίκαιης και φιλελεύθερης διεθνούς κοινωνίας ενώ η μη εφαρμογή της οδηγεί σε αδικία και καταπίεση. Ουσιαστικά, η συζήτηση για την έννοια του έθνους ήταν γνώριμη ήδη από τους Διαφωτιστές Vico και Montesquieu καθώς και από τους θεωρητικούς του κοινωνικού συμβολαίου τον Rousseau και τον Hume αλλά και τον Kant όπου εστιάζει στην αυτονομία των ανθρώπων και των λαών³⁹⁵.

Ερωτήματα γενόμενα παρά του Κ. Ουίλλμοι Όρτον προς τον Ι. Καποδίστριαν, και τούτου αποκρίσεις.

Παρίσιους, 3 οκτωβρίου 1827.

...Το Ελληνικόν έθνος σύγκειται εκ των ανθρώπων οίτινες από αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως δεν έπαυσαν ομολογούντες την ορθόδοξον πίστιν, και την γλώσσαν των πατέρων αυτών λαλούντες, και διέμειναν υπό την πνευματικήν ή κοσμικήν δικαιοδοσίαν της εκκλησίας των, όπου ποτέ της Τουρκίας και αν κοιτοικώσι...

... Τα όρια της Ελλάδος από τεσσάρωνμεν αιώνων διεγράφησαν υπό δικαιωμάτων, τα οποία ούτε ο χρόνος, ούτε αι πολύμορφοι συμφοραί, ούτε η ιδιοκτησία, ουδέποτε ίσχυσαν να παραγράψωσι, διεγράφησαν δε από του 1821 δια του αίματος του χυθέντος εις τας σφαγάς των Κυδωνιών, της Κύπρου, της Χίου, της Κρήτης, των Ψαρών, του Μεσολογγίου, και εις τας πολυάριθμους ναυμαχίας τε και πεζομαχίας εν αις εδοξάσθη το γενναίον τούτο έθνος ...

---

³⁹²Σπ.Πλουμίδης, *Το όραμα...*ό.π.,σ.71

³⁹³Ν.Ροτζώκος, Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο. Στο Π. Πιζάνιας (επιμ), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*(223-241), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σ.223

³⁹⁴Π.Πιζάνιας, *Από ραγιάς...*ό.π., σ.59

³⁹⁵Ν.Ροτζώκος, *Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο. Η Ελληνική επανάσταση...*ό.π., σσ.238-239

*...Η Ελλάς, εγκοπτομένη δια πολλών κόλπων και ακρωτηρίων, σχηματίζει πέντε χερσονήσους αλληπαλλήλους, εξ ων εκάστη περιέχει την προηγούμενην...*³⁹⁶

Σχολιασμός: Μέσα από τις επιστολές αυτές δίνεται η έμφαση στην επαναστατική πράξη και διατυπώνεται την άποψη ότι το ελληνικό έθνος σφυρηλατήθηκε πολιτικά μέσα από το πόλεμο για χάριν της πολιτικής ελευθερίας του και κυρίως της ανεξαρτησίας του από τους κυρίαρχους Οθωμανούς³⁹⁷. Υπ' αυτήν την έννοια η ιδέα της εθνικής ανεξαρτησίας ταυτίζεται με τη ιδεολογία του εθνικού κινήματος και της βούληση για πολιτική νομιμοποίηση και αυτοδιάθεση. Άλλωστε οι θέσεις των επαναστατημένων Ελλήνων ήταν γνωστές από τη διακήρυξη της Ανεξαρτησίας σύμφωνα με την οποία «...πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία, ενώ την σήμερον όλοι ενονομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρουσιν, από ημάς μόνον η σκληρά και απαραδειγμάτιστος των οθωμανών τυραννία επροσπάθησε με βίαν ν' αφαιρέση...»³⁹⁸. Το συγκεκριμένο πολιτικό πρόταγμα έχει τις ρίζες του στις μεγάλες επαναστατικές διακηρύξεις του 18ου αι, τις διατάξεις του αμερικάνικου και των γαλλικών συνταγμάτων και της διάδοσης των ιδεολογικών αρχών τους στην ευρωπαϊκή περιφέρεια στο πλαίσιο της διευρύνσης και ανάπτυξης των επαναστατικών ιδεών³⁹⁹.

Υπόμνημα διακοινωθέν εις τα τρία ανάκτορα, του αγίου Ιακώβου, των Τουιλεριών, και της Πετρουπόλεως.

Λονδίνω, 31 αυγούστου 1827

*...Η Λονδίνειος συνθήκη της 6 ιουλίου αναγγέλλει εις την Ευρώπην, ότι η χύσις του αίματος και τα δυστυχήματα όσα από του 1821 μαστίζουν τα προς ανατολάς και επικινδυνεύουσι τα μέγιστα συμφέροντα, θέλουσι παύση, και η ευρωπαϊκή ειρήνη θέλει απαλλαχθή από την εκείθεν τάραχον διότι προς τούτον τον σκοπόν η Αγγλία, η Γαλλία, και η Ρωσσία προσφέρουσι δια της μεσιτείας και υπό την εγγύησιν των εις μεν την οθωμανικήν Πόρταν, έντιμον διαλλαγήν μετά της Ελλάδος, εις δε την Ελλάδα, τρόπον να εξέλθη από της δυσμοίρω μονώσεως της, και την τε παρούσαν αυτής κατάστασιν να βελτιώση, και μέλλον έτι ευτυχέστερον να ελπίση...*⁴⁰⁰

---

³⁹⁶Επιστολαί Καποδίστρια τόμ Α., σ. 154

³⁹⁷Α.Ηρακλείδης, *Έθνος,εθνικισμός,αυτοδιάθεση*. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 3/6/2021, https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6154/3/01_chapter_8.pdf;

³⁹⁸Αρχεία Ελληνικής Παλιγεννεσίας,τόμ.3, σ.40

³⁹⁹Ν.Ροτζώκος, *Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο. Η Ελληνική επανάσταση...*ό.π., σσ.238-239

⁴⁰⁰Επιστολαί Καποδίστρια τόμ Α., σ. 154

Σχολιασμός: Στο επιστολικό αυτό υπόμνημα του προς τις εγγυήτριες Δυνάμεις επιμένει να εφαρμοστούν οι όροι της συνθήκης και κυρίως να υπάρξει σαφής διαχωρισμός μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων ώστε να αποφευχθούν μελλοντικές συγκρούσεις. Ο ίδιος τήρησε πιστά τη μέριμνα για τη προστασία μουσουλμανικών πληθυσμών, δεν προχώρησε σε αποπομπή τους από την ελληνική επικράτεια και τον εξαναγκασμό τους σε απομάκρυνση. Το 1830 προχώρησε με εντολή του να δοθούν οι εγγυήσεις προστασίας για όποιον επιθυμούσε να παραμείνει στην Ελλάδα και μπορούσαν να διατηρήσουν τις περιουσίες τους οι οποίες θα βρίσκονταν υπό τη προστασία της κυβέρνησης⁴⁰¹ θέλοντας να τις εντάξει στην εμβέλεια ενός συστήματος πρόληψης σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως πράξη κοινωνικής παροχής και αναγνώρισης των δικαιωμάτων. Η διπλωματική εμπειρία του είναι εμφανής, οι όροι της συνθήκης ξεκάθαροι γι' αυτό οι Μ. Δυνάμεις έπρεπε να αναλάβουν τις ευθύνες τους και να ενεργήσουν με γνώμονα το συμφέρον της Ευρώπης προς όφελος των πολιτών της. Επιπρόσθετα, γνώριζε τη σημασία της κοινωνικής οργάνωσης για την ενοποίηση των τοπικών κοινωνιών όποτε θα εξασφαλιζόνταν η αλληλεγγύη, θα κατοχυρώνονταν τα βασικά δικαιώματά τους, ατομικά και συλλογικά και θα προστατεύονταν από αυθαιρεσίες ακολουθώντας τα δυτικά πρότυπα περί ελευθερίας, ισότητας και προστασίας των δικαιωμάτων⁴⁰².

Επιστολή προς τον Πετρόμπεη

Μέσα από το απόσπασμα της επιστολής θα δειχθεί η σχέση του Καποδίστρια με τα παραδοσιακά κοινωνικά σχήματα και την οργανωμένη αντιπολίτευση. Η υπόθεση του σχηματισμού ανεξάρτητου κράτους αποδείχθηκε σημαντική για διάφορες ομάδες συμφερόντων με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά που επιθυμούσαν τη συμμετοχή στη εξουσία και συνεπώς, επιδίωκαν την αναγνώριση των οικονομικών θυσιών που είχαν υποστεί κατά τη διάρκεια του Αγώνα⁴⁰³. Ο Καποδίστριας ήταν γνώστης των δυσκολιών που θα συναντούσε. Ωστόσο θεωρούσε ότι το πιο σημαντικό πρόβλημα ήταν τα δημόσια οικονομικά. Η θέση αυτή έφερε τη σύγκρουση με τους ηγέτες του Αγώνα γιατί οι πρόσοδοι του νέου κράτους προορίζονταν για το οικογενειακό ταμείο γι' αυτό τέθηκε από τη μεριά τους το ζήτημα των αποζημιώσεων⁴⁰⁴.

---

⁴⁰¹Σπ.Πλουμίδης, *Το όραμα ...ό.π.*, σ. 78-79

⁴⁰²Π.Πιζάνιας, *Από ραγιάς...ό.π.*, σσ.38-41

⁴⁰³Β.Καρδάσης, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας αντιμέτωπος ...ό.π.*, σσ.108-113

⁴⁰⁴Ο.π., σ.113

Πόρω, 13 οκτωβρίου 1828.

...Αλλ' αν έχετε απόφασιν να επιστρέψετε εις τα ίδια , πάσα ανάγκη είναι άλλος τις πολίτης του τόπου σας να λάβη την θέσιν σας εις το Πανελλήνιον. Όθεν δεν εναντιούμαι μεν εις την αναχώρησιν σας, αλλά και μη με δυσχεράνετε αν διορίσω άλλον αντί υμών, μη δυνάμενος να αφήσω άνευ επισήμου τινός παραστάτου παρά 'τη κυβερνήσει μίαν τόσον μεγάλην επαρχίαν, την Σπάρτη..

Περί δε χρημάτων, σας επαναλέγω ότι και δια ζώσης σας είπα. Τα ολίγα ιδικά μου, όσα και είχα μετ' εμού ετελείωσαν. Αι δε εξωτερικαί παραβοήθειαι όσαι μας έρχονται, εξεύρετε ότι έχουσιν ωρισμένην την χρήσιν, και δεν είναι επ' εμοί να τας μεταχειρισθώ εις επάρκειαν αιτήσεων μερικών... ⁴⁰⁵

Σχολιασμός: Η επιστολή του Καποδίστρια είναι αποκαλυπτική των όσων αντιμετώπιζε ο ίδιος από τους κορυφαίους οπλαρχηγούς. Ο Πετρόμπεης χρησιμοποιεί τον εκβιασμό για να αποσπάσει χρήματα και αυτή η πράξη του θα αποτελέσει την αρχή της απειθαρχίας των Μαυριμοχαλαίων, οι οποίοι θα σχηματίσουν την αντικαποδιστριακή αντιπολίτευση⁴⁰⁶. Τελικά, ο Καποδίστριας γνώριζε ότι η ελευθερία προϋπόθετε τη σύγκρουση, συνιστούσε την ανατροπή των παλαιών θεσμών εξουσίας που γέννησαν και αναπαρήγαγαν τα κοινωνικά προβλήματα όπου ο υπόδουλος λαός βίωνε γι' αυτό ήταν επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης νέων πολιτικών όρων και συνθηκών σύμφωνα με το ευρωπαϊκό πολιτικό περιβάλλον το οποίο ήταν αντίθετο σε κάθε αναταραχή που μπορεί να διατάραζε την εύθραυστη ισορροπία και τασσόταν υπέρ της αρχής της νομιμότητας⁴⁰⁷. Ουσιαστικά, η ελευθερία αφορούσε όλους τους Έλληνες και μπορούσε να υλοποιηθεί με τους όρους του ανεξάρτητου εθνικού κράτους, του κράτους του τύπου της Γαλλικής επανάστασης⁴⁰⁸. Ο τρόπος σκέψης του Καποδίστρια φανερώνει επιδράσεις από τη ρουσσική θεωρία και το κοινωνικό συμβόλαιο σύμφωνα με το οποίο η ελευθερία αποτελεί όρο μη διαπραγματεύσιμο και η ελευθερία είναι συνυφασμένη με την ισότητα στις οποίες έχουν βασιστεί οι σύγχρονες συνταγματικές τάξεις⁴⁰⁹.

---

⁴⁰⁵Επιστολαί Καποδίστρια τόμ Β' ...ό. π., σ. 271

⁴⁰⁶Β.Καρδάσης, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας αντιμετώπος* ...ό. π., σσ. 113-114

⁴⁰⁷Γ.Θεοδωρίδης, Ο «κύκλος» του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και η πολιτική στρατηγική του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Στο Π. Πιζάνιας(επιμ), *Η Ελληνική επανάσταση του 1821*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σσ.264-265

⁴⁰⁸Π.Πιζάνιας, *Από ραγιάς*...ό.π., σ.52

⁴⁰⁹Ζ.Ζ.Ρουσσώ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές Πολιτικού Δικαίου* (μτφ. Β.Γρηγοροπούλου &Α. Σταινχάουερ), επιμ.Β. Γρηγοροπούλου, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σσ.247-248

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ιστορική έρευνα και η μελέτη των πηγών της πολιτικής προσωπικότητας του Καποδίστρια μας προσφέρει στοιχεία σημαντικά για τη προσωπικότητα του σίγουρα όμως, υπάρχουν και άλλα μέσα από την πλούσια βιβλιογραφία τα οποία δεν έχουν ερευνηθεί. Ωστόσο, ο Καποδίστριας υπήρξε ένα σύμβολο ακραίων και αντιφατικών τοποθετήσεων τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο⁴¹⁰. Ο ίδιος, οπαδός της πεφωτισμένης δεσποτείας με ιδεολογικές και πολιτικές επιλογές που ακολούθησε μετά το 1789 αντιλαμβάνεται ότι η Γαλλική Επανάσταση διαμόρφωσε νέες συνθήκες μέσα από τις οποίες το νεωτερικό κράτος έπρεπε να τις ακολουθήσει ώστε να διασφαλιστεί η αναγκαία κοινωνική ισορροπία. Αν και ήταν συντηρητικός ως προς την ιδεολογία του εντούτοις το κυβερνητικό του έργο παρουσίασε στοιχεία κοινωνικού εκσυγχρονισμού⁴¹¹. Η καινούργια τάξη πραγμάτων, που οραματιζόταν για την Ευρώπη, προέβλεπε τη παραχώρηση συντάγματος και συνταγματικών ελευθεριών. Σύμφωνα με την κοσμοθεωρία του που φάνηκαν από τα πρώτα πολιτικά βήματα του στη νεοσύστατη Ιόνιο Δημοκρατία προχώρησε σε παραχωρήσεις που αφορούσαν τη τρίτη τάξη βελτιώνοντας τη θέση της ήταν ενέργειες προχωρημένων αντιλήψεων επηρεασμένων από τις αρχές του Διαφωτισμού.

Τα Δοκίμια του Montaigne και το έργο του Montesquieu το «Πνεύμα των νόμων» ήταν αυτά που τον καθόρισαν περισσότερο φιλοσοφικά παρά πολιτικά⁴¹². Από τον Montesquieu διδάχτηκε το συμβιβαστικό πνεύμα που τον διέκρινε και από τους άλλους Ευρωπαίους φιλοσόφους τη πίστη του στη δύναμη του νου και στην ηθική εκπαίδευση των ανθρώπων ως απαραίτητη προϋπόθεση μετασχηματισμού της κοινωνίας⁴¹³. Αξιοσημείωτο στο σημείο αυτό είναι να επισημάνουμε την επιρροή των Διαφωτιστών στον νεαρό Καποδίστρια, ο οποίος σπούδαζε τη χρονική εκείνη στιγμή στη Πάδοβα, μέσα από τα γραφόμενα στη «Βιογραφική Αφήγησις» του Σπηλιάδη σύμφωνα με τα οποία «...ο νέος Καποδίστριας, κατά την ηλικίαν του ενθουσιασμού και της απειρίας ευρέθη λοιπόν ερριμμένος μέσα εις τούτον των νέων ιδεών τον στρόβιλον αλλά τόσον μόνον τας υπεδέχθη, καθ' όσον προσέφερον εις την γενναίαν ψυχήν του το περί κοινωνικής ευδαιμονίας και τελειοποιήσεως των πολιτευμάτων στιλπνόν γοήτευμα...»⁴¹⁴.

---

⁴¹⁰Σπ.Πλουμίδης, *Το όραμα...*ό. π., σ. 68

⁴¹¹Ο. π., σ. 69

⁴¹²Ε.Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας: ο άνθρωπος- ο Ευρωπαίος διπλωμάτης* (1800-1828), εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2005, σσ. 113-114

⁴¹³Π.Χριστόπουλου, *Η θέση του Ι. Καποδίστρια και του Ν. Σπηλιάδη μέσα στην κίνηση του Φωτισμού των Ελλήνων*. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο 19/6/2021: https://www.eens.org/eens-congress/success/?main__page=1&main__lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=117

⁴¹⁴Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ Α, ό.π.,σ.6

Ο Καποδίστριας, πίστευε ότι η μορφωτική, η πολιτιστική άνοδος των ανθρώπων ήταν η βασική προϋπόθεση της αλλαγής των λαών σε κοινωνικό επίπεδο των μικρών κρατών. Οι κοινωνικές αναταραχές και οι πολιτικές αναστατώσεις του 18^{ου} αιώνα αποτέλεσαν πεδίο προβληματισμού για τον ίδιον. Η επανάσταση στη Γαλλία ήταν ένα γεγονός πραγματικό που επέφερε βαθιές κοινωνικές μεταβολές και θα ήταν λάθος να τις αγνοούν ή να τις ανατρέψουν⁴¹⁵. Η Ελληνική Επανάσταση, με το σύνθημα «Ελευθερία ή Θάνατος» κατά το γαλλικό πρότυπο είχε στόχο την θεμελίωση πολιτικά της ελευθερίας στο πλαίσιο ενός ανεξάρτητου κράτους εθνικού τύπου και ο χαρακτηρισμός της ως ανατρεπτική είναι προφανής. Ενεργούσε υπέρ της εμπέδωση των φυσικών δικαιωμάτων και τοποθέτησε τις κοινωνικές ομάδες που ηγήθηκαν της επανάστασης στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής διαφωτιστικής και φιλελεύθερης πολιτικής ιδεολογίας. Τα βασικά κίνητρα της έστρεψαν τις ευρωπαϊκές ομάδες αλληλεγγύης να ενισχύσουν το έργο της μέχρι την επίτευξη του τελικού στόχου που ήταν η δημιουργία ενός κράτους⁴¹⁶.

Σύμφωνα με τον Σπ. Πλουμίδα «Ο Καποδίστριας ανδρώθηκε πολιτικά (μετά το 1809) μέσα στο τσαρικό περιβάλλον της Πεφωτισμένης Δεσποτείας και δεν ασπαζόταν χωρίς προϋποθέσεις τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και την προοδευτική δημοκρατική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, που είχε θεσπίσει νωρίτερα το Σύνταγμα της Τροιζήνας (άρθρο 5: *Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το έθνος· πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού*)»⁴¹⁷. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ο Καποδίστριας οραματίστηκε μια νέα Ευρώπη εδραιωμένη σε συνταγματικές κυβερνήσεις και εθνικά κράτη με βάση ένα δημοκρατικό σύστημα. Ιδεολογικά τοποθετούνταν κατά των βίαιων ανατροπών. Υποστήριζε την παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων με ειρηνικό τρόπο και σταδιακά⁴¹⁸. Πίστευε σε ένα σύνταγμα εναντίον του δεσποτισμού όπου θα παρείχε στο λαό πολιτική σταθερότητα, θα καθόριζε τα κοινωνικά δικαιώματα και θα απέτρεπε με αυτό το τρόπο την επανάσταση. Αναφέροντας «φιλελεύθερο» καθεστώς εννοούσε τη δημιουργία ενός συμβουλευτικού και νομοθετικού σώματος, αντιπροσωπευτικού του πληθυσμού, που θα είχε υπόψη του τα προβλήματα του λαού και θα κυβερνούσε με γνώμονα το συμφέρον του και τη γενική ευημερία. Οι αρχές της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση με το βαθμό της διαφώτισης και του πνευματικού υπόβαθρου του πληθυσμού. Ο πόθος του για τη παρείχε στο λαό πολιτική σταθερότητα, θα καθόριζε τα κοινωνικά δικαιώματα.

---

⁴¹⁵Ε.Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας: ο άνθρωπος...*ό. π., σ.115

⁴¹⁶Π.Πιζάνιας, *Από ραγιάς Έλληνας πολίτης*. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821(Π. Πιζάνιας), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σσ.36-39

⁴¹⁷Σ.Πλουμίδης, *Το έργο εσωτερικής συγκρότησης του Καποδίστρια*. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 5/6/2021, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH267/Kapodistrias.doc>

⁴¹⁸Ι. Σακκάς, *Η ανατολική Μεσόγειος ως παράγων των συγχρόνων γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών ισορροπιών -από τον Καποδίστρια στην σύγχρονη περίοδο*. Ανακτήθηκε στις 18 Δεκεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο:

http://www.academy.edu.gr/index.php/gr/conferences/fourth_symposium/acta_of_symposium, σ. 441

Ο προσανατολισμός του για τη μόρφωση, η πίστη του στην πρόοδο ξεκινάει από αυτές τις αρχές που κληρονόμησε από τις διακηρύξεις του Διαφωτισμού όπου ο άνθρωπος είναι μέρος της φύσης, υπόκειται στους νόμους της. Η γνώση του ανθρώπου είναι μέρος της γνώσης του για τη φύση⁴¹⁹.

Οι ανθρωπιστικές ιδέες του για την προστασία των μικρών λαών ήταν γνωστές από το 1818 με τα υπομνήματα του που είχε διατυπώσει εκ μέρους του τσάρου στο συνέδριο του Άαχεν. Μέσα από τα οποία εξέφραζε τη πίστη του στη συνένωση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, στη δημιουργία μιας ειρηνικής ομοσπονδίας η οποία θα ενισχύσει το ανθρώπινο δίκαιο και τη δημόσια ηθική⁴²⁰. Για τους Βαλκάνιους λαούς πίστευε ότι θα οδηγηθούν στην απελευθέρωση μέσα από σταδιακούς πολιτικούς μετασχηματισμούς και η αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με τη βοήθεια των Μεγάλων Δυνάμεων⁴²¹. Η πολιτική που ακολούθησε ήταν η «δια βαθμών προχωρεί» σύμφωνα με την οποία συνίστατο να μην παρουσιάζει εξαρχής όλες τις διεκδικήσεις και τις απόψεις εξετάζοντας πάντα τις υπάρχουσες δυνατότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της στρατηγικής του ήταν όταν του τέθηκαν ερωτήματα από τον ‘Όρτον, υπουργού πολέμου και των αποικιών της Αγγλίας σχετικά με τη κατάσταση της Ελλάδας⁴²², το 1827 και απάντησε με απaráμιλλο θάρρος, δίνοντας με αυτό το τρόπο και μια απάντηση στους επικριτές του για τη θέση του στο ελληνικό πρόβλημα, για το ποια ήταν τα όρια του Ελληνισμού, ποια μέρη της ελληνικής χώρας είναι ελεύθερα από το οθωμανικό ζυγό, ποια είναι η ελληνική κυβέρνηση, ποιοι είναι οι εθνικοί πόροι και γενικότερα ποια είναι η γενική κατάσταση της χώρας, δίχως να υπολογίζει τις συνέπειες. Ο ίδιος, καταδίκασε την αρχή των επεμβάσεων στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών και ήταν αντίθετος στις πρακτικές παρέμβασης και επιβολής με τη βία. Κατά τη γνώμη του η εδραίωση της ειρήνης μπορεί να επιτευχθεί μόνο με μια ευρύτερη συμμαχία και τη συμμετοχή όλων των κρατών. Η φιλελεύθερη ευρωπαϊκή πολιτική του και οι θέσεις του για την αυτοδιάθεση των λαών τον οδήγησαν σε σύγκρουση με τους σύγχρονους του ξένους διπλωμάτες και έγινε στόχος επικρίσεων⁴²³.

Οι προσπάθειες του, για τη δυνατότητα να δοθεί στους λαούς δικαίωμα κατάθεσης των προβλημάτων τους και προσπάθεια επίλυσης τους αποτελούσε ένα βαθύτερο στόχο που αφορούσε το πρόβλημα του υπόδουλου ελληνισμού⁴²⁴.

---

⁴¹⁹Ε.Κούκου, *Ιωάννης...ό. π.*, σ. 115

⁴²⁰Ο π., σ.116-117

⁴²¹Ι. Σακκάς, *Η ανατολική Μεσόγειος...ό. π.*, σ. 441

⁴²²Α.Κούκος, *Η διπλωματική στρατηγική του Ιωάννη Καποδίστρια*. Στο Γ. Γεωργής (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας* (σσ.230-250), εκδ. Καστανιώτης Αθήνα 2015, σ.234

⁴²³Ε.Κούκου, *Ιωάννης...ό. π.*, σ. 148

⁴²⁴Μ.Λάσκαρι, *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδίστρια*, εκδ. Γαλαξία, Αθήνα 1968, σ. 31

Αγωνίστηκε για ένα Κράτος χωρίς κηδεμόνες⁴²⁵ και χωρίς την επέμβαση των ξένων στα εσωτερικά ζητήματα και στην κρατική διαχείριση, χαρακτηριστική είναι η απάντηση του προς τον Συνταγματάρχη Εϊδέκω το 1829, όταν οι συμμαχικές δυνάμεις καθυστερούσαν να στείλουν τρόφιμα στην Ελλάδα: «...Πλὴν ἂν τοῦτο ποιοῦντες φρονῶσι νὰ μᾶς κάμωσι νὰ ἀλλάζωμεν δρόμον, λάθος ἔχουσι, διότι μέχρι τῆς 15 Φεβρουαρίου ἔχομεν νὰ ζήσωμεν, καὶ δυνάμεθα νὰ προσμείνωμεν ἂν δὲ ἕως τότε οὐδεμίαν βοήθειαν λάβωμεν, βλέπομεν τί ἔχομεν νὰ γείνομεν τώρα ὅμως κάθημαι ἄσειστος...»⁴²⁶. Γι' αυτό συγκρούστηκε με τις δυνάμεις οι οποίες αντιμετώπιζαν την Ελλάδα με ένα κακώς εννοούμενο εξευρωπαϊσμό. Το όραμα του ήταν η ανασύσταση του Ελληνικού κράτους, σύμφωνα με το πνεύμα του Ελβετικού πολιτειακού μοντέλου, την πατρότητα του οποίου φέρει ο ίδιος⁴²⁷. Η ανόρθωση του ευρωπαϊκού συστήματος με βάση το σεβασμό των δικαιών και των θεσμών κάθε έθνους όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στην «Προς την Α.Μ. τον Αυτοκράτορα: Επισκόπησης της πολιτικής μου σταδιοδρομίας από του 1798 μέχρι του 1822» η οποία στάλθηκε από τη Γενεύη το Δεκέμβριο του 1826 «... Να αποδοθῇ εἰς ἕκαστον ἔθνος ἡ πλήρης καὶ ἀπόλυτος χρήσις των δικαίων καὶ θεσμών αὐτοῦ, νὰ τεθούν πάντα καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν γενικῆς συμμαχίας, νὰ εξασφαλίσουμε εαυτοὺς καὶ νὰ προφυλάζωμεν τὰ ἔθνη ἀπὸ τῆς φιλοδοξίας των κατακτητῶν, ἰδοὺ αἱ βάσεις ἐξ' ὧν ἐλπίζομεν μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ νὰ στηρίζωμεν τὸ νέον τοῦτο σύστημα...»⁴²⁸.

Ο Καποδίστριας θα υποστηρίξει την ελληνική αξίωση, όπως αυτή επαγωγικά προέκυπτε από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, στην αρχή των εθνοτήτων η οποία τεκμηριώθηκε από την επαναστατική προδιάθεση των ελληνικών πληθυσμών και σύμφωνα με τον ίδιο «*Ἡ ἐνεστώσα προσωρινὴ Κυβέρνησις, χρεωστεῖ νὰ θεωρήσῃ ὡς συγκροτοῦσας τὴν Ἑλλάδα, ὅλας τὰς ἐπαρχίας, αἵτινες ἦσαν, ἢ καὶ εἶναι εἰσέτι ὑπὸ τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἐκίνησαν δὲ τὰ ὅπλα κατὰ τὸ 1821, ἢ μετὰ ταύτας, καὶ ἔχουσι τὸ πλείστον μέρος των κατοίκων ἐπαγγελλόμενον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ λαλοῦν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν... Ὅσον δὲ περὶ των οροθεσιῶν κατὰ τὰς Νήσους, αὐτὰ φαίνονται προσδιορισμένα ἐξ αὐτῶν των ἔργων...*». Στόχος του η σύγκληση των συμφερόντων της χώρας με εκείνα των Μ. Δυνάμεων που θα διαμόρφωναν τον γεωπολιτικό χάρτη της περιοχής όπου το πολιτικό σύστημα θα προωθούσε τα συμφέροντα του έθνους⁴²⁹. Η ανατολική πολιτική του Καποδίστρια στηρίχθηκε σε δύο άξονες στην εμπέδωση της ειρήνης και τη αναγνώριση και τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας⁴³⁰.

---

⁴²⁵ Δ. Δαμιανίδου, *Ιωάννης Καποδίστριας*. Ζητιάνος γιά τήν Ἑλλάδα, εκδ. «Χριστιανική Ἑλπίς» Ὁρθόδοξη Ἀδελφότητα, Θεσσαλονίκη 2009. σ. 156.

⁴²⁶ Ι. Καποδίστριας, *Τῷ Συνταγματάρχῃ κ. Εἰδέκω*, στο Ιωάννης Σ. Κορνιλάκης, Ι. Α. Καποδίστριας. Ο Άγιος της Πολιτικής, Ελαία, Αθήνα 2011, σ. 381.

⁴²⁷ Γ. Κοντογιώργης, «Τὸ Κράτος τοῦ Καποδίστρια», Ἑρῶ 18/2 (2014), σ. 48,

⁴²⁸ Ἀρχεῖον Καποδίστρια, Αυτοβιογραφία, τομ Α', σ. 13

⁴²⁹ Γ. Γεωργής, *Ἡ ανατολικὴ πολιτικὴ τοῦ Κυβερνήτῃ Ιωάννῃ Καποδίστρια*. Στο Γ. Γεωργής (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας* (σσ. 230-250), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015, σ. 178

⁴³⁰ Γ. Γεωργής, *Ἡ ανατολικὴ πολιτικὴ...ό. π.*, σ. 196

Προς αυτή την κατεύθυνση εργάστηκε αθόρυβα γιατί γνώριζε ότι έπρεπε να υπερβεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις μέσα στο ελλαδικό χώρο και φυσικά τους Οθωμανούς για τις προθέσεις του. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας που αποτελεί και την αρχή διπλωματικών σχέσεων εντάσσεται η εποικοδομητική αλληλογραφία του με τις οθωμανικές αρχές εγκαινιάζοντας μια συγκροτημένη προσπάθεια για την εγκαθίδρυση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Ωστόσο, φανερώνει τη διορατικότητα του ως διπλωμάτη χαρίζοντας του ένα ρεαλιστικό προσανατολισμό για το ποια θα έπρεπε να είναι η εξωτερική πολιτική του νεοσύστατου κράτους⁴³¹.

Η ελληνική εθνική ιδεολογία διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, του ριζοσπαστισμού της Γαλλικής Επανάστασης, του κινήματος του ρομαντισμού και της εθνικιστικής ιδεολογίας του 19^{ου} αι. που διακήρυττε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών και την ανεξαρτησία⁴³². Η βασική αντίληψη των Ελλήνων Διαφωτιστών αφορούσε την ελληνική εθνική ιδεολογία που απασχολούσε κοσμικούς και προοδευτικούς κληρικούς, η οποία ήταν πολύ τολμηρή για τα δεδομένα πολιτική ιδεολογία⁴³³. Ο Διαφωτισμός στην Ελλάδα έχει ως αφετηρία τη στιγμή της συνειδητοποίησης της έννοιας έθνος και την εξεύρεση μέσων οικοδόμησης του. Πυρήνας της ιδεολογίας αυτής είναι η ενεργός αλληλεγγύη μιας ομάδας όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται ο Π. Λέκκας, η οποία διακηρύττει ότι αποτελεί έθνος και στόχο έχει να καταστεί κράτος⁴³⁴. Η έννοια του έθνους-κράτους καλλιεργήθηκε προκειμένου να εισαχθεί το νέο ιδεολογικό πλαίσιο που από τη μια πλευρά θα εξασφάλιζε μορφές συμμετοχής στη κοινωνία και από την άλλη θα εξασφάλιζε την ίδια τη συνοχή της κοινωνίας⁴³⁵. Ο Καποδίστριας μέσα από την επιστολή του προς τον Μητροπολίτη Ιγνάτιο, τον Απριλίου 1823 είχε αναφερθεί στην ιστορική συνέχεια του έθνους και καταδεικνύει την διαχρονική ύπαρξη των Ελλήνων « 1) Ότι οι Έλληνες δεν έπαυσαν ποτέ ν' αποτελούν Έθνος στην κυρία της λέξεως σημασία. 2) Ότι με τον τίτλο αυτό μπόρεσαν να μετάσχουν των ευεργετημάτων του ευρωπαϊκού πολιτισμού. 3) Ότι αυτά τα ευεργετήματα τους έκαναν να υπερβούν τα όρια της μειονότητός των. Και έτσι θα ταν πιο εύκολο να το καταστρέψει κανένας το ελληνικό έθνος παρά να το υποτάξει στο ζυγό το μουσουλμανικό»⁴³⁶. Στη περίπτωση της Ελλάδας, ο εθνικισμός αξιοποίησε τις προυπάρχουσες μορφές αλληλεγγύης όπως το ομόγλωσσο, το ομόθρησκο και τη θρησκευτική αντιπαλότητα των μουσουλμάνων.

---

⁴³¹ Β. Φύλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1985, σσ. 88-89

⁴³² Δ. Π. Σωτηρόπουλος, «Ελληνική Νομαρχία: ήτοι λόγος περί του ριζοσπαστικού διαφωτισμού. Η γέννηση της νεοελληνικής πολιτικής σκέψης στις απαρχές του 19ου αιώνα» σε Π. Πιζάνιας (επιμ.) *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα Ευρωπαϊκό Γεγονός*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σελ. 104

⁴³³ Π. Πιζάνιας, «Επανάσταση και Έθνος. Μια ιστορική – κοινωνιολογική προσέγγιση του '21», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Γ', *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832*, Αθήνα 2003, σ. 35

⁴³⁴ Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2011, σ. 115

⁴³⁵ Δημ. Δασκαλάκης, *Εισαγωγή στη σύγχρονη κοινωνιολογία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2014, σ. 316

⁴³⁶ Αρχαίον Καποδίστρια, *Ελληνικά Κείμενα του Καποδίστρια*, τόμ. Ζ', σ. 230

Για τη συγκρότηση και τη διεθνή αναγνώριση του σημαντικού ρόλο διαδραμάτισε η συγκέντρωση επαναστατημένων Ελλήνων σε συγκεκριμένο χώρο με αποτέλεσμα, ο πόθος για απελευθέρωση προϋπόθετε τη ρήξη με την οθωμανική τυραννία κατά το πρότυπο της Γαλλικής επανάστασης και γι' αυτό το εθνικό κίνημα απέκτησε μαζικό χαρακτήρα⁴³⁷. Όπως ενδεικτικά αναφέρεται μέσα από την επιστολή του Προς την προσωρινήν διοίκειν της Ελλάδος, το 1825 «... εζητήσατε βεβαίως σωτηριώδεις οδηγίας εις την ιστορίαν των παρελθόντων αιώνων και όλων των εθνών, προ πάντων δε εις εκείνην της πατρίδος σας, και ηξεύρετε, ότι κανέν έθνος δεν απόσεισε τον ζυγόν της δουλείας, διά ν' αναλάβη την ελευθερίαν και ανεξαρτησίαν του, χωρίς ν' απαντήση τα δεινά της διαφωνίας, και ότι η Ελλάς καταβάλλουσα ήδη την Οθωμανικήν τυραννίαν έπρεπε να τα υποφέρει αναμφιβόλως, αλλ' ότι θέλει τα υποφέρει με ολιγώτερον κίνδυνον από παν άλλο έθνος, ότε διαμένουσα αυτή κα θ' ε αυτήν θεμελιώση όλας τας ελπίδας της εις τας ιδίας δυνάμεις της και εις την συνδρομήν του χρόνου. Συμβουλευόμενοι δε τας οικειοκάς παραδόσεις σας και τας συνειδήσεις σας θέλετε διακρίνει καθαρώτερα το συμφέρον της αληθείας αυτής...»⁴³⁸. Η εθνική αλληλεγγύη θα στηριζόταν στο κοινό παρελθόν, στη γεωγραφική αποτύπωση όπως εμφανίστηκε στη Χάρτα του Ρήγα⁴³⁹, με αποτέλεσμα το γένος των Ρωμαίων θα έπρεπε να μετασχηματιστεί σε έθνος Γραικικόν⁴⁴⁰. Επομένως, το «Γένος των Ρωμαίων» μετασχηματίζεται σε «Έθνος Γραικικόν», το οποίο συμπίπτει με το «Ελληνικό Έθνος» που επιδιώκει τη πολιτική ελευθερία του με αυτόβουλη δράση και όχι με την συνδρομή εξωγενών παραγόντων⁴⁴¹. Άλλωστε το Σύνταγμα της Τροιζήνας, στο άρθρο 6 αναφέρεται στην αρχή της κυριαρχίας του έθνους όπου ενδεικτικά αναφέρει «Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος. Πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού». Η συγκεκριμένη αναφορά εστιάζει στην αρχή της δημοκρατικής και λαϊκής κυριαρχίας και κυρίως στον αλτρωτικό χαρακτήρα του Αγώνα⁴⁴².

Ο Καποδίστριας, θέλοντας να προσδιορίσει τα κριτήρια της εθνότητας παρέκκλινε από τις αντιλήψεις των κλασσικών Ευρωπαίων συντηρητικών και εισήγαγε μια τάση που είχε επιλέξει συνειδητά, συνδυάζοντας τη προσήλωση στο συντηρητικό δόγμα με την υιοθέτηση της εθνικής ιδέας⁴⁴³.

---

⁴³⁷Σπ.Πλουμίδης, *Η έννοια...ό.π.,σ.63*

⁴³⁸Π.Κονδύλης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988, σσ.201-204

⁴³⁹Αρχείον Καποδίστρια, Αρ.2 , τομ Ζ, σ.250

⁴⁴⁰Λ.Βρανούσης, *Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΑ', Αθήνα 1975 ,σσ.442-444

⁴⁴¹Σπ.Πλουμίδης, «*Η έννοια του 'θανάτου' στην Ελληνική Επανάσταση(1821-1832). Ιδεολογικές προσλήψεις και πολιτική πρακτική*», Μνήμων 32, (2011-2012), σελ. 59

⁴⁴²Ευ.Βενιζέλος (2001), *Το πρώτο κύμα του ελληνικού συνταγματισμού (1822-1827)*, διαθέσιμο στο <http://www.evenizelos.gr/30-programm-proposals/state/constitutionalpolitics/700-1822-1827.html>, 15 Μαΐου 2021.

⁴⁴³Κ.Σβολόπουλος, *Ο Ιω. Καποδίστριας μεταξύ απολυταρχίας...* Στο Γ. Γεωργής (επιμ.),Ιωάννης Καποδίστριας(σ.29-245),εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015, σ. 45

Ο ίδιος δεν έχει καμιά αμφιβολία για την εθνική του ταυτότητα, άλλωστε χρησιμοποιεί στις επιστολές του τη γραμμική ταυτότητα του λέγοντας ανάμεσα σε άλλες, σε μια επιστολή του προς τον Μητροπολίτη Ιγνάτιο ότι «οι Έλληνες δεν έπαυσαν ποτέ ν' αποτελούν Έθνος στην κύρια της λέξεως σημασία». Σύμφωνα με τον Αντ. Μανιτάκη «Η έννοια του Έθνους, ως συνώνυμη εκείνης του Λαού, αποτελεί προϊόν της Γαλλικής Επανάστασης και του γαλλικού Διαφωτισμού και συνιστά τον θεμέλιο λίθο της δημοκρατίας και ένα από τα σταθερά συστατικά στοιχεία του εθνικού κράτους»⁴⁴⁴.

Σχετικά με τον αυτοπροσδιορισμό Γραικός αξίζει να αναφερθούμε και στην επιστολή του προς τον πρόεδρο της Γραικοδακτικής Εταιρείας, το 1811, λέγοντας «...το ιερόν της Πατρίδος όνομα δια της Γραικοδακτικής φήμης κηρυττόμενον, αντηχεί έως τα ενδόμυχα των καρδιών όλων των Γραικών, και εις μεν τας των απαίδευστων διεγείρει ανδρώα αισθήματα, αναζωπυρεί δε χρηστάς τας των πεπαιδευμένων ελπίδας, εμπνέον αυτοίς εννοίας τε λαμπράς και υψηλά φρονήματα προς την του γένους βελτίωσιν. – Γραικός γεμίν καγώ ων και τούτα συναισθανόμενος εμακάριζον τους μετέχοντας των πόνων της νεοσυστάτου Γραικοδακτικής εταιρείας...»⁴⁴⁵.

Μάλιστα, σε μια άλλη επιστολή του, που στάλθηκε το 1825 προς την Προσωρινήν Διοίκησιν της Ελλάδος παρουσιάζει τις συνιστώσες της εθνικής ταυτότητας ορίζοντας τες ως α) η θρησκεία, β) η «γενική καταγωγή», γ) η εκκλησιαστική υπαγωγή δ) «αι αρχαί και τα ήθη» όπως επίσης και στο υπόμνημα του αναφέρεται πως «... Ο γενικός χαρακτήρας του ελληνικού λαού Ο ελληνικός λαός διατηρεί παντού - σε σχέση με τους Τούρκους - τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, τη θρησκεία του, τη γλώσσα του, τα ήθη του, καθώς και την ηθική του ανωτερότητα, που του χαρίζει η ιδιοφυία του»⁴⁴⁶. Γενικότερα οι δημόσιες αναφορές του στο έθνος των Ελλήνων είχε σαν στόχο την υπενθύμιση ότι οι Έλληνες αισθάνονται άξιοι ενός καλύτερου πολιτικού μέλλοντος⁴⁴⁷ και καταδεικνύει την προϋπαρξη του ελληνισμού ως έθνους με ιστορική συνέχεια, η οποία επιβεβαιώνεται μέσα από τη διάκριση της εθνικής ταυτότητας και ετερότητας έναντι των αλλοεθνών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην επιστολή του «... ισχυρά η Ελλάς δι' εκείνης της απείρου δυνάμεως, διήλθε τέσσαρας αιώνας διαφθοράς και παντοίων άλλων δυστυχημάτων, χωρίς να παύση ποτέ του να σχηματισθή έθνος, και να υποτάσσεται εις τους ιερούς νόμους του θείου νομοθέτη μας... σχηματίζουσα δε έθνος, είχεν άνδρας γενναίους εις τα όρη της, διά να την υπερασπίζωνται, ομοίους εις τας νήσους της, διά να την αναδείξουν, εις τον εξευγενισμένον κόσμον πεπαιδευμένους, διά να τη διατηρώσι τας αναφοράς της με την παλαιάν εκείνην Ελλάδα, της οποίας το πνεύμα έφερε το φως τω ν επιστημών εις την Ευρώπην...»⁴⁴⁸.

---

⁴⁴⁴ Αντ. Μανιτάκης, *Ο Ελληνικός Συνταγματισμός 200 χρόνια μετά*, εκδ. ΕΑΠ, Αθήνα 2020, σ.19

⁴⁴⁵ Αρχείο Ιωάννου Καποδίστρια, Αρ. 3, τομ. Ζ', σ. 182

⁴⁴⁶ Αρχείο Ιωάννη Καποδίστρια, τόμ Ζ,σ.210

⁴⁴⁷ Σπ.Πλουμίδης, *Η έννοια...*ό. π., σσ. 73-75

⁴⁴⁸ Αρχείο Ιωάννη Καποδίστρια, Αρ.2,τομ. Ζ' σ. 251

Τα κριτήρια της γλώσσας και της θρησκείας θεωρούνται παράμετροι στην κατανόηση του όρου Ελλάδα ωστόσο εξίσου σημαντικά για την αποκρυστάλλωση του όρου ελληνικού έθνους. Ο Καποδίστριας αναφέρει στην επιστολή του προς τον Όρτον, το 1827 «...το Ελληνικόν έθνος σύγκειται εκ των ανθρώπων οίτινες από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως δεν έπαυσαν ομολογούντες την ορθόδοξον πίστην, και την γλώσσαν των πατέρων αυτών λαλούντες, και διέμειναν υπό την πνευματικήν ή κοσμικήν δικαιοδοσίαν της εκκλησίας των, όπου ποτέ της Τουρκίας και αν κατοικώσι...»⁴⁴⁹. Ο Καποδίστριας καταδεικνύει την έννοια της εθνικής συνείδησης, αποτέλεσμα της ετερότητας του ελληνισμού έναντι των οθωμανικών στοιχείων⁴⁵⁰.

Το έθνος προϋποθέτει την ανάπτυξη της εθνικής, κοινωνικής συνείδησης μέσα από το προσδιορισμό της θέσης του στο κόσμο υπό την έννοια αυτή καταγράφει τη κατάσταση των Ελλήνων αναφέροντας στο Υπόμνημα επί της σημερινής καταστάσεως των Ελλήνων ότι «...ο ελληνικός λαός διατηρεί παντού- σε σχέση με τους Τούρκους- τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, τη θρησκεία του, τη γλώσσα του, τα ήθη του, καθώς και την ηθική του ανωτερότητα, που του χαρίζει η ιδιοφυία του...»⁴⁵¹. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας έγκειται στο διαμορφωτικό στοιχείο της ετερότητας του δηλαδή στη ιστορική δομή παραδόσεων που αποτελεί ένα από τα προαπαιτούμενα της συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους⁴⁵². Άλλωστε το έθνος συντίθεται από τα πολιτισμικά στοιχεία ενός λαού, τον τρόπο διαβίωσης, τα ήθη και έθιμα, τις παραδόσεις, τις συνήθειες και γενικότερα ό,τι περιλαμβάνει μια κοινή πολιτισμική κληρονομιά η οποία συνθέτει την πολιτισμική ταυτότητα του. Τα στοιχεία της ελληνικής γλώσσας και της ιστορικής συνέχειας είναι στοιχεία που ανέδειξε ο Διαφωτισμός⁴⁵³. Αναφέρει προς την προσωρινή διοίκηση της Ελλάδος, το 1825 «...η Ελλάς καταβάλλουσα ήδη την Οθωμανικήν τυραννίαν έπρεπε να τα υποφέρει αναμφιβόλως, αλλ' ότι θέλει τα υποφέρει με ολιγότερον κίνδυνον από παν άλλο έθνος, ότε διαμένουσα αυτή καθ' εαυτήν θεμελιώση όλας τας ελπίδας της εις τας ιδίας δυνάμεις της και εις την συνδρομήν του χρόνου. Συμβουλευόμενοι δε τας οικειακάς παραδόσεις σας, και τας συνειδήσεις σας θέλετε διακρίνει καθαρωτέρα το συμφέρον της αληθείας αυτής. Τω όντι κανέν άλλο πράγμα δεν αποδεικνύει παρηγορητικώτεραν αυτήν την αλήθειαν, ειμή παν ότι εξέφυγε την δολίαν πολιτικήν, την οποίαν μετεχειρίσθησαν οι

---

⁴⁴⁹Αρχείον Ιωάννη Καποδίστρια, Επιστολή 12, τομ. Ζ' σ. 286

⁴⁵⁰Δ.Τσιριγώτης, *Η διάστιξη μεταξύ του Κράτους του Έθνους και του Έθνους του Κράτους στο πολιτικό πρόταγμα του Ι. Καποδίστρια*. Μια περιπτωσιολογική ανάλυση της κοσμοθεωρητικής αντίληψης του Ι. Καποδίστρια για την συγκρότηση του ελληνικού έθνους. Διεθνές Συνέδριο: Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος. Αρχαία Ολυμπία, (28-31 Αυγούστου 2016), σ. 121

⁴⁵¹Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια, τομ Ζ' σ. 210

⁴⁵²Γρ.Δαφνής, *Ιωάννης Α. Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού κράτους*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1976, σ.

⁴⁵³Αντ..Μανιτάκης, *Ο Ελληνικός...*,ό. π., σ.20

Τούρκοι, δια να δουλώσισι τους πατέρας σας, και όλα τα θαύματα, άτινα έκαμεν ο Θεός δια να τους σώση...»⁴⁵⁴. Η διασφάλιση της επιβίωσης του ελληνισμού επιτυγχάνεται με τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας η οποία θα οδηγήσει και θα αποτελέσει το θεμελιακό υπόβαθρο για το υπέρτατο σκοπό της ανεξαρτησίας⁴⁵⁵. Άλλωστε η εθνική ταυτότητα τρέφεται κυρίως από το παρελθόν⁴⁵⁶ το οποίο έρχεται να τροφοδοτήσει τη θεωρία της συνέχειας και να στηρίζει την πολιτική της Μεγάλης Ιδέας που θα οδηγήσει στην συγκρότηση ελληνικού κράτους⁴⁵⁷. Η ιδέα της εθνικής και πολιτικής αυτονομίας και της δημιουργίας μιας ανεξάρτητης πολιτικής με ελεύθερους και ίσους πολίτες, που οραματίστηκε ο Διαφωτισμός, είναι αυτή που οδήγησε στη διαμόρφωση εθνικοπολιτικής συλλογικότητας και της έδωσε την ταυτότητά της. Γι' αυτό και η ιδεολογία του Έθνους, εμπνευσμένη από τη Γαλλική Επανάσταση, συντέλεσε στη δημιουργία μιας ανεξάρτητης πολιτείας⁴⁵⁸. Ενδεικτικά, αναφέρει στην ίδια επιστολή «...Οι Τούρκοι υπεδούλωσαν και διέφθειραν το θνητόν μέρος της Ελλάδος, διά να είπω ούτω· αλλ' η ψυχή της, και δι' εκείνης το πνεύμα του έθνους έμεινε πάντοτε ελεύθερον και ανεξάρτητον καθότι οι ειρημένοι, αφ' ενός μέρους, παίζοντες αδιακόπως τα υλικά συμφέροντα και όλα τα πάθη, άτινα συνακολουθούσαν εκείνα, διήρεσαν, εμόνωσαν, και ώπλισαν τους πατέρας σας, τον ένα κατά του άλλου· αλλ' ούτοι αφ' ετέρου, ηνωμένοι διά της εις Χριστόν και εις την Αγίαν του Εκκλησίαν σταθεράς πίστεώς των, αντέτειναν εις την ολεθρίαν μάστιγα εκείνων, φυλάττοντες αγνάς τας αρχάς και τα ήθη, άτινα μόνα συνιστώσιν εν έθνος διά της ενώσεως ανθρώπων τινών, λέγω την θρησκείαν και δι' εκείνης την γενικήν καταγωγήν του και την εκουσίαν υποταγήν του εις μίαν και την αυτήν πνευματικήν κυριότητα...»⁴⁵⁹. Η εθνική ανεξαρτησία συνεπάγεται με την εθνική ολοκλήρωση όπου σύμφωνα με τον Π. Κονδύλη «συγκεκριμένα σύνολα έχουν την ανάγκη και τη διάθεση, έστω και επιστρατεύοντας μύθους, να ορίσουν τον εαυτό τους ως έθνος»⁴⁶⁰. Ο Καποδίστριας αναφέρει προς την Δ' Εθνική Συνέλευση το 1829 «...ούτω δε το Έθνος θέλει αποδείξει και αυθές εις τους Σεβαστούς Συμμάχους Βασιλείς και εις την Οικουμένην, ότι θέλει, και ηξέυρει, να επιμένη εις την έντιμον επιχείρησιν του ν' αποτελέση δι' ιδίων αγώνων την εθνικήν και πολιτικήν του επανόρθωσιν»⁴⁶¹. Εν συνεχεία αναφέρετε στη σημασία της πρόνοιας των συμμάχων Βασιλέων προς τους

⁴⁵⁴Επιστολαί Ι.Α. Καποδίστρια, τομ. Δ', σ. 429

⁴⁵⁵Δ.Τσιριγώτης, *Η διάστιξη...*ό. π., σ. 122

⁴⁵⁶Θ. Βέικος, *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σ. 26

⁴⁵⁷Ρ.Κακάμπουρα, *Λαογραφικά αρχεία και εθνική ταυτότητα: Μια σχέση αλληλεπίδρασης*. Κριτική Διεπιστημονικότητα, τόμ. 2^{ος}, Έθνος και Ταυτότητα. Πολιτισμικές Αντιστάσεις, επιμ. Σ. Δημητρίου, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2006, σ.110

⁴⁵⁸Α.Μανιτάκης, *Ο Ελληνικός...*ό.π., σ.23

⁴⁵⁹Αρχείον Ιωάννου Α. Καποδίστρια, Αρ. 2, τομ. Ζ σσ. 430-431

⁴⁶⁰Π.Κονδύλης, *Από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ.95

⁴⁶¹Επιστολαί Καποδίστρια, τομ. Γ' ό.π., σ. 62

Έλληνες «...απολαμβάνουσιν αγαθά, χάρις εις την θείαν πρόνοιαν και εις την ευμενή και γενναίαν συμπάθειαν...το μέγιστον των αγαθών τούτων είναι η επι το μονιμότερον ήδη καθισταμένη ευταξία...και τέλος το να ημπορεί έκαστος να ενεργή εις τρόπον ωφέλιμον και δι'εαυτόν και δια το έθνος τα δίκαια, όσα χαρακτηρίζουσι τον ελεύθερον και ανεξάρτητον πολίτην...»⁴⁶². Το πολιτικό πρόταγμα του Καποδίστρια εμπεριείχε όλα αυτά τα στοιχεία και στο πλαίσιο αυτό, υπακούοντας την εντολή του έθνους ανέλαβε το έργο της ανασυγκρότησης και της εθνικής ανασύνταξης με τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών στο πρόσωπο του. Η ενέργεια του αιτιολογεί την προσπάθεια του να περιορισθεί η ηγεμονία των κοτζαμπάσηδων γι' αυτό θα προβεί στη πρόταση του περί του δικαιώματος καθολικής ψηφοφορίας, με την επιστολή του προς τη Γερουσία, το 1830 χωρίς να μεταλλάξει τη μορφή της πολιτικής οργάνωσης όπου η εξέγερση για την ανεξαρτησία δικαιώνει τους εθνικούς στόχους για επέκταση των συνόρων και τη μετατρέπει σε κοινωνική πολιτική⁴⁶³.

Γενική πρόθεση του Καποδίστρια ήταν το κοινωνικό σύστημα να στηριχθεί σε δύο πρωταρχικές ηθικές βάσεις: την εργασία και την εκπαίδευση. Η βούληση του αποτυπώνονται στην επιστολή προς τω Κ. Ναυάρχω Κοδριγγτώνι, το 1828 αναφέροντας «...Καί τοι δε απεριορίστου ούσης της εις εμέ εμπιστοσύνης του έθνους, τα δοκίμιά μου ούτε να εκτελεσθώσιν ούτε να ωφελήσωσι δύνανται, ειμή όταν ημπορέσω να πληρώσω ευτάκτως και εννόμως τον στρατόν και τον στόλον, να περιθάλλω οπωσούν τον ανέστιον γενόμενον λαόν, και ούτω να τον επικολλήσω πάλιν εις την γην του και εις τας εργασίας επί των οποίων μόνων δύναται να στηριχθή η αληθής κοινωνική διακόσμησις...»⁴⁶⁴. Για την παιδεία αναφέρει σε υπόμνημα του «...Στα σχολεία αυτά διδάσκουν την ελληνική γλώσσα (αρχαία και νεότερη), στοιχεία της ιταλικής και της γαλλικής γλώσσας, ελληνική φιλολογία, γεωγραφία, ιστορία, μαθηματικά, λογική και - σ' ορισμένες περιπτώσεις - μεταφυσική και φυσική... Οι καθηγητές όλων αυτών των σχολών είναι Έλληνες, όλοι σχεδόν σπουδασμένοι στα πανεπιστήμια και τις ακαδημίες της Ευρώπης. Όλοι οι Έλληνες που έχουν μεγάλη περιουσία, ενισχύουν τα σχολεία και τους μαθητές. Οι Ζωσιμάδες, που είναι εγκατεστημένοι στη Ρωσία, ανατύπωσαν με δικά τους έξοδα όλους τους κλασσικούς και τους διένειμαν δωρεάν σ' όλα αυτά τα ιδρύματα. Αυτό το παράδειγμα πατριωτισμού και γενναιοδωρίας προκάλεσε άμιλλα...»⁴⁶⁵. Η εργασία θα αποτελούσε το μοχλό της αναγέννησης και η εκπαίδευση της «προαγωγής»⁴⁶⁶. Όραμα του ήταν μια χρηστή γεωργία κατάλληλη για καλλιέργεια εφόσον το 70% του οικονομι-

---

⁴⁶² Γ.Κοντογώργης, *Κοινοτική αυτοδιοίκηση και καποδιστριακό πολιτειακό σύστημα*, στο Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831.Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος, εις. Π. Πετρίδης, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1992, σ. 234

⁴⁶³ Α.Φραγκουδάκη, *Η εθνική ταυτότητα, το έθνος και ο πατριωτισμός*. ΥΠΕΠΘ. Πανεπιστήμιο Αθηνών 2007.σ.22 π.β.Σπ.Πλουμίδης, *Η έννοια...ό.π.,σ.σ.76-77*

⁴⁶⁴ Αρχείον Καποδίστρια, αρ.27, τόμ. Ζ', σ.318

⁴⁶⁵ Αρχείον Καποδίστρια, τόμ. Ζ', σ.214

⁴⁶⁶ Α.Ιδρωμένος, *Ιωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης της Ελλάδος*, εν Αθήναις 1900, ανατ. Διον. Καραβία 1986, σ. 129 π.β. Αρχείον Καποδίστρια, αρ.13,τόμ Η'σ.43

κού ενεργού πληθυσμού των κατοίκων ήταν αγροτικός. Το σχέδιο του απαιτούσε αγροτικές μεταρρυθμίσεις και κυρίως, το διαμοιρασμό των εθνικών γαιών που όμως είχαν υποθηκευτεί ως εγγύηση των εξωτερικών δανείων του Αγώνα με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσκολία στην υλοποίηση του. Στη σκέψη του συνδύαζε τη διανομή στους ακτήμονες με την πνευματική τους βελτίωση μέσω της εκπαίδευσης, γεγονός που θα τους απομάκρυνε από την εξάρτησή τους από τους ισχυρούς τοπικούς παράγοντες και στη δημιουργία μιας νέας τάξης που θα αντιπροσώπευε τα πλατιά λαϊκά στρώματα⁴⁶⁷. Το φυσικό δικαίωμα της ισότητας ήταν ένα δικαίωμα που αναδύθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση και συνδέθηκε με την αναδιανομή και την κοινωνική πολιτική στο πλαίσιο της ευημερίας ενός κράτους μέσω της χρήσης παροχών και διάθεσης πόρων στα μέλη της κοινωνίας όπου σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών(άρθρο 17) και των ιδεών του Λοκ «η ιδιοκτησία ήταν απαραβίαστη και ιερή»⁴⁶⁸. Η πολιτική του, επομένως αφορούσε μια δημόσια εκπαίδευση σύμφωνα με την οποία θα έχει ως αντικείμενο την πατριδογνωσία και ως στόχο τη σφυρηλάτηση του εθνικού συναισθήματος όπως χαρακτηριστικά διατύπωνε και ο Ρουσό⁴⁶⁹. Η εξουσία των παραδοσιακών δυνάμεων μπορούσε να συνυπάρξει σε ένα σύστημα εκπροσώπησης μέσω των εκλογών και συγχρόνως να αποτελέσει συνέχεια του παλαιού αντιπροσωπευτικού συστήματος δίνοντας τους την ευκαιρία για διεύρυνση της εξουσίας τους. Αποδέχονταν το κεντρικό διακύβευμα της δημιουργίας του ανεξάρτητου κράτους και αναγνώριζαν τις βασικές αρχές που έπρεπε να διέπει το νεοσύστατο κράτος χωρίς να παραμερίζονται οι δικές τους επιδιώξεις εξουσίας⁴⁷⁰. Με αποτέλεσμα η νέα κατάσταση, που προέκυψε μετά την επανάσταση, εδραίωσε και επέκτεινε τη θέση των τοπικών αρχόντων. Η δύναμη τους αποτέλεσε παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής ζωής του νεοσύστατου κράτους⁴⁷¹. Άλλωστε ο Καποδίστριας μέσα από την επιστολή του διατυπώνει την αξία της συνεργασίας και ομόνοιας με τις παραδοσιακές δυνάμεις του τόπου όπως χαρακτηριστικά γράφει «...ότι κανέν έθνος δεν απόσεισε τον ζυγόν της δουλείας, διά ν' αναλάβη την ελευθερίαν και ανεξαρτησίαν του, χωρίς ν' απαντήση τα δεινά της διαφωνίας, και ότι η Ελλάς καταβάλλουσα ήδη την Οθωμανικήν τυραννίαν έπρεπε να τα υποφέρει αναμφιβόλως, αλλ' ότι θέλει τα υποφέρει με ολιγώτερον κίνδυνον από παν άλλο έθνος, ότε διαμένουσα αυτή κα θ' εαυτήν θεμελιώση όλας τας ελπίδας της εις τας ιδίας δυνάμεις της και εις την

---

⁴⁶⁷Σ.Π.Ασδραχάς, «1821: Μια εθνική επανάσταση που ενέχει την ταξική διάσταση, αλλά δεν είναι ταξική», Συνέντευξη αναδημοσιευμένη σε Αρχείο Ενθεμάτων 2010, 8-5-2016

⁴⁶⁸S. Bernstein, , P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης...*ό.π., σ.487 π.β. Δ. Βενιέρης, *Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και κοινωνικά δικαιώματα. Το τέλος των ύμνων*, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2013

⁴⁶⁹J.-J Rousseau, *Σχέδιο Συντάγματος...*ό.π.,σ.200

⁴⁷⁰Απ.Παπατόλιας, «Η συνταγματική ιδεολογία του 1821». Παράδοση και νεωτερικότητα. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 26/5/2021: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2018/06/%CE%A0%CE%91%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%A3_teliko.pdf σ.3

⁴⁷¹Β.Φίλιας, *Κοινωνία και εξουσία...*ό., π., σ. 91

συνδρομήν του χρόνου. Συμβουλευόμενοι δε τας οικειακάς παραδόσεις σας και τας συνειδήσεις σας θέλετε διακρίνει καθαρώτερα το συμφέρον της αληθείας αυτής»⁴⁷². Οι απόψεις του ταυτίζονται με αυτές του Ρουσώ ο οποίος οραματιζόταν την ενεργητική συμμετοχή των πολιτών στη δημιουργία των νόμων όπου ο ρόλος του πολίτη είναι ο ανώτερος καθώς οδηγεί στη συνετή άσκηση της εξουσίας και κατ' επέκταση στη διατήρηση της ελευθερίας ενισχύοντας την αντίληψη περί πολιτικής ισότητας⁴⁷³.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό υπήρξε η φροντίδα της Γ' Εθνοσυνέλευσης για την κατοχύρωση των πολιτικών ελευθεριών με το «Πολιτικόν Σύνταγμα» του 1827, το οποίο ήταν το πιο ριζοσπαστικό, φιλελεύθερο κείμενο της εποχής του σε διεθνές επίπεδο, συνδυάζοντας τα δημοκρατικά στοιχεία τόσο από τα γαλλικά Συντάγματα του 1793 και του 1795, όσο και από το αμερικάνικο Θεμελιώδη Νόμο του 1787, περί της ελευθερίας του λόγου, του τύπου και της έκφρασης. Διέφερε από τα προηγούμενα γιατί πέραν της επίσημης αναγνώρισης της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας περιλαμβάνονταν όλα τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα όπως επίσης και τη διάκριση των εξουσιών⁴⁷⁴. Ως προς τις πρόνοιες που υιοθετεί προς τον Καποδίστρια παρέχοντας του αρμοδιότητες αναγκαίες που υπαγορεύονται από τη πολιτική πραγματικότητα και μπροστά στην πρόκληση ανοικοδόμησης του νεοσύστατου κράτους καθιστώντας τον σημαντικότερο παράγοντα του πολιτεύματος⁴⁷⁵. Ο Καποδίστριας επιχείρησε, βασιζόμενος σε ευρωπαϊκά πολιτικά και πολιτιστικά πρότυπα, να οικοδομήσει μια ενιαία συγκεντρωτική διοίκηση όπου θα ανεχόταν τοπικισμούς μόνο στο βαθμό που δεν θα αναιρούσαν την επιβολή του κεντρικού κράτους⁴⁷⁶. Επιδίωξε να μετατρέψει το πολίτευμα του 1827 σ' ένα προσωρινό, συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης προτάσσοντας ως εθνικούς στόχους τη σωτηρία της πατρίδας⁴⁷⁷ και τη δόμηση ενός «δυτικού τύπου κράτους»⁴⁷⁸ δεσμευόμενος ότι σε διάστημα λίγων μηνών θα αποκατασταθεί η συνταγματική τάξη. Επιζητώντας αρμοδιότητες, οι οποίες δεν θα συναντούσαν αντιδράσεις από έτερα πολιτικά όργανα χαρακτηριστική είναι η επιστολή του προς τη Βουλή τον Ιανουάριο του 1828 αναφέροντας τα εξής «...Γενόμενοι μέτοχοι, ως ελπίζω, της κατά τούτο πεποιθήσεως μου, θέλετε συμμεθέξει και της θλίψεως,

---

⁴⁷² Αρχείον Καποδίστρια, Αρ. 2, τόμ Ζ', σ.250

⁴⁷³ D. Held, *Μοντέλα Δημοκρατίας*, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2007, σ.230-235

⁴⁷⁴ Α.Σβώλος, *Τα Ελληνικά Συντάγματα. 1822-1952*, εκδ. Στοχαστής (β' έκδ), Αθήνα 1972, σσ.26-27

⁴⁷⁵ Π.Κιτρομηλίδης, *Οι Καταβολές του Ελληνικού Συνταγματισμού (1797-1827)*, στο «30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975», εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2004, σ.2

⁴⁷⁶ Ν.Αλιβιζάτος, παρέμβαση στο Επιστημονικό Συμπόσιο Ι. Καποδίστριας: 170 χρόνια μετά 1827/1997. Ναύπλιο 27/9/1997, στο Μπαμπούνης Χ., *Τοπική αυτοδιοίκηση...ό. π.*, σσ.39-40

⁴⁷⁷ Α.Δασκαλάκης, *Κοραής και Καποδίστριας. Οι κατά του Κυβερνήτου λίβελλοι*, εκδ. Λαβύρινθος (ανατ. 2018) Αθήνα 1958, σ.24

⁴⁷⁸ Ν.Αλιβιζάτος, Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι. *Πολιτικοί, διανοούμενοι και η πρόκληση της εξουσίας*, εκδ. Πόλις (β' έκδ.) Αθήνα 2015, σ. 33

την οποίαν αισθάνομαι, διότι η εν Τροιζήνι Συνέλευσις δεν σας εφωδίασε με τας αποχρώσας δυνάμεις, δια να έχετε την εξουσίαν να κυρώσετε την κατάστασιν της προσωρινής Κυβερνήσεως, ήτις μόνη με φαίνεται, ότι δύναται να προφυλάξη την πατρίδα μας από τους επικείμενους κινδύνους, με τους οποίους η ενεστώσα κρίσις την επαπειλεί... Η θλίψις μου, εν τωσούτω, θέλει μετριάσθῃ, εάν υμείς, ως πολίται τιμηθέντες με την εμπιστοσύνην των συμπολιτών σας, κρίνετε, ως εγώ, ότι είν' αδύνατον ν' αποφασίσω αλλέως, χωρίς να λείψω απ' όλα μου τα χρέη και συγχρόνως να καταστήσω εις κίνδυνον τα ουσιωδέστατα συμφέροντα της Ελλάδος. Εάν έχετε τοιαύτην πεποίθησιν, δεν θέλετε αρνηθή την ψήφον σας εις την διακοίνωσιν, την οποίαν σας διευθύνω- και θέλετε με το αποδείξει, εάν δειχθήτε ευδιάθετοι να μεθέξετε των έργων και του υπευθύνου της νέας προσωρινής Κυβερνήσεως. Αι υποθέσεις επισωρεύονται· αι στιγμαί είναι πολύτιμοι· σας παρακαλώ, διά τούτο, να σκεφθήτε περί της παρούσης επιστολής, χωρίς καμμίαν αναβολήν, και να με γνωστοποιήσετε την γνώμην σας, όσον τάχος...»⁴⁷⁹ σύμφωνα με την οποία ζητούσε την επικύρωση της συγκέντρωσης της πολιτικής εξουσίας στα χέρια του προτάσσοντας το βασικό αίτημα της προστασίας του έθνους ως φυσικό δικαίωμα που απορρέει από το δικαίωμα της ελευθερίας και σύμφωνα με το άρθρο 3 της Διακήρυξης «κάθε κυριαρχία πηγάζει ρητά από το έθνος. Κανένα άτομο, κανένα σώμα δεν μπορεί να ασκήσει εξουσία που δεν πηγάζει ρητά απ' αυτό»⁴⁸⁰. Το αίτημα του έγινε αποδεκτό από τους αντιπροσώπους αναγνωρίζοντας τη κρισιμότητα της κατάστασης.

Ο προσανατολισμός του ήταν η σταθεροποίηση της συνταγματικής μοναρχίας γι' αυτό προέτρεπε το Λεοπόλδο να αναλάβει το θρόνο ώστε ο δικός του ρόλος θα ήταν πιο συγκεκριμένος, αυτός του πρωθυπουργού και παράλληλα θα περιοριζόταν ο κίνδυνος επέκτασης της αναστολής του Συντάγματος της Τροιζήνας όπου μέσα από τα άρθρα του απέδιδε αρμοδιότητες που αφορούν μια Προεδρική Δημοκρατία⁴⁸¹. Η πολιτική που ακολουθεί είναι η ανατροπή του συστήματος αυτού και η καθιέρωση της άμεσης επαφής του λαού, προωθώντας την ιδέα της κεντρικής, ενοποιητικής και εθνικής εξουσίας. Γνώριζε καλά ότι δημοκρατία ερήμην του λαού δεν υφίσταται, όπως επίσης και το Σύνταγμα μπορεί να καταστεί ανενεργό, όταν δεν έχουν αλλάξει οι βάσεις του ολιγαρχικού ελέγχου μέσα στην κοινωνική συγκρότηση. Το δημοκρατικό πολίτευμα δεν θα μπορούσε να σταθεί, χωρίς την κατάργηση των προνομίων των φεουδαρχών και τη πολιτική χειραγωγήση των λαϊκών μαζών από τους τοπικούς άρχοντες. Ουσιαστικά, πίστευε στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας η οποία πηγάζει από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης και εκφράστηκε από τον Ρουσσώ και τη θεωρία του για τη γενική βούληση, σύμφωνα με την οποία η Κυβέρνηση εκλέγεται από όλους

---

⁴⁷⁹ Αρχεῖον Καποδίστρια, τομ. Ζ, σ. 309

⁴⁸⁰ S. Bernstein, , P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης...*ό. π., σ.487

⁴⁸¹ Β.Καρδάσης, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας αντιμέτωπος...*ό. π., σ. 112

και εκφράζει όλον τον λαό⁴⁸². Ο Καποδίστριας διατύπωσε την άποψη του στο υπόμνημα του για τον χαρακτήρα μικροϊδιοκτητών λέγοντας χαρακτηριστικά «...Έτσι γενικά οι Έλληνες παραμένουν στη γενέθλια γη, με την ελπίδα να την κατακτήσουν μια ημέρα και να την εξουσιάζουν με την ασπίδα του νόμου. Μισούν τους Τούρκους που τους εμποδίζουν. Κι επειδή δεν παίρνουν μεγάλο μέρος στη διοίκηση της χώρας, περιφρονούν τους τίτλους και τα προνόμια της αριστοκρατίας. Και το μόνο που ελπίζουν είναι να έρθει ευτυχισμένη στιγμή που θα μπορέσουν τίμια να την ξαναποκτήσουν...»⁴⁸³. Ο Καποδίστριας όμως, δεν αντιλήφθηκε την αναγκαιότητα μιας ριζοσπαστικής λύσης των προβλημάτων του αγροτικού πληθυσμού ώστε να αποτελέσει ένα δυναμικό πολιτικό φορέα αλλά κυρίως πριν να δημιουργήσει τις βάσεις του νέου οικονομικού, κοινωνικού οικοδομήματος προχώρησε στην ανατροπή της μονοπώλησης της γης⁴⁸⁴. Ενδεικτικό παράδειγμα, οι Ιακωβίνοι στη Γαλλική Επανάσταση είχαν προσπαθήσει να δημιουργήσουν ένα αστικό κράτος αφού πρώτα είχαν πάρει μέτρα απελευθέρωσης της, δεν θα είχαν επιτύχει τη συμμαχία των αγροτικών μαζών, που ουσιαστικά έκρινε την επανάσταση.

Ο Καποδίστριας είχε τη συμπάθεια του λαού, όχι όμως και τη πολιτική του συμπαράσταση. Δεν προχώρησε δραστικά σε ριζοσπαστικές αλλαγές γιατί γνώριζε τη σοβαρότητα της κατάστασης και δεν θα έβαζε σε κίνδυνο τη κατοχύρωση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Επιπρόσθετα, γνώριζε καλά ότι δεν είχε μια συμπαγή αστική τάξη που θα μπορούσε να τον στηρίξει στις αλλαγές που προωθούσε αλλά ούτε και έναν στρατό όπου πλέον δεν ήταν ο λαϊκός στρατός της επανάστασης αλλά είναι τώρα ένας στρατός που έχει μπει σε μια διαδικασία επαγγελματοποίησης. Επίσης, είχε και τις εθνικές γαίες όπου η διανομή τους δεν μπορούσε να προχωρήσει επειδή είχαν δεσμευτεί ως εγγύηση για τα εξωτερικά δάνεια⁴⁸⁵. Το αποτέλεσμα των προσπαθειών του θα ήταν ορατό με τη πάροδο του χρόνου, χρόνο όμως δεν είχε γι' αυτό υιοθέτησε μια αυταρχική πολιτική. Υποχρεώθηκε να σταθεί στο ένα σκέλος της ιακωβινικής εμπειρίας και δεν προχώρησε στην ανάπτυξη της λαϊκής συμμετοχής ως όπλου κατά των οπισθοδρομικών δυνάμεων. Άλλωστε το σημείο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και η χαμηλή στάθμη αστικής συνειδητοποίησης αποτέλεσαν εμπόδια για τη δημιουργία ενός αστικού κόμματος που θα είχε συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους και θα εξέφραζε μια πλατιά κοινωνική τάξη που θα επιδίωκε την πολιτική κυριαρχία. Η απουσία ισχυρής αστικής τάξης δεν προσέφερε τα κατάλληλα ιδεολογικά επιχειρήματα όπως συνέβη κατά τη Γαλλική Επανάσταση όπου «η αστική τάξη του 1789 εγγυήθηκε στον λόγοι την ελευθερία της έρευνας και στον παραγωγό την ελεύθερη επιχείρηση, ενώ παραλλήλως αποπειράθηκε να εξορθολογήσει την πολιτική

---

⁴⁸²Χ.Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο...*ό. π., σ. 227

⁴⁸³Αρχείον Καποδίστρια, τομ Ζ', σ.211

⁴⁸⁴Β.Φύλιας, *Κοινωνία και εξουσία...*ό. π., σ.94

⁴⁸⁵Ο. π., σ.95

και κοινωνική οργάνωση»⁴⁸⁶. Τα στοιχεία αυτά έλειψαν στη πολιτική του Καποδίστρια, όμως εργάστηκε ως χαρισματικός ηγέτης με τη βοήθεια μιας ομάδας προσωπικών «ακολουθών» που αναγνώριζαν τις προθέσεις του αλλά αυτό δεν ήταν αρκετό. Αν και ο ίδιος προσπάθησε να προωθήσει την αρχή ενός αδιαίρετου κράτους δεν κατάφερε να περιβάλλει αυτή την αρχή με αποτελεσματικούς και σταθερούς θεσμούς που θα φανέρωναν τις κοινωνικές μεταβολές και τις αλλαγές των συσχετισμών δυνάμεων στο πολιτικό επίπεδο. Αποτέλεσμα της πολιτικής του, οι αλλαγές που εισήγαγε έμειναν μετέωρες και σαρώθηκαν από τους επιγόνους του⁴⁸⁷. Ωστόσο, η πολιτική του μπορεί να χαρακτηριστεί ως συντηρητική και αυταρχική είχε όμως στοιχεία εκσυγχρονισμού και πραγματικού ενδιαφέροντος για την οικονομική και πολιτική χειραφέτηση των αγροτικών μαζών και τον περιορισμό της δύναμης των προκρίτων και οπλαρχηγών. Σύμφωνα με τον Αλιβιζάτο υλοποιούσε στην πραγματικότητα το εξισωτικό πρόταγμα των ελληνικών Συνταγμάτων, στα οποία «η "προνομιακή"... μεταχείριση της ισότητας έναντι των άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων... εξέφραζε την αδιαμφισβήτητη υπεροχή της ισότητας έναντι της ελευθερίας στις πολιτικές προτιμήσεις ενός λαού, στον οποίο ο εξισωτικός λόγος του Ρουσσώ είχε ευθύς εξ αρχής πολύ μεγαλύτερη απήχηση από τον φιλελεύθερο λόγο του Βολταίρου»⁴⁸⁸.

Βασικός στόχος της πολιτικής του ήταν η μόρφωση του απλού λαού ώστε να επιτευχθεί η πολιτική ωρίμανση και χειραφέτηση του. Πολιτική που αντανάκλα τις διαφωτιστικές απόψεις του Condorcet σύμφωνα με τον οποίο «Όσο περισσότερο οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι χάρη στην παιδεία τους να συλλογίζονται ορθά, να συλλαμβάνουν τις αλήθειες που τους παρουσιάζονται, να απορρίπτουν τα σφάλματα στα οποία κάποιοι θέλουν να τους εμπλέξουν, τόσο περισσότερο ένα έθνος που θα έβλεπε έτσι τα φώτα να αυξάνονται ολοένα και περισσότερο και να εξαπλώνονται σε ένα μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, θα πρέπει να ελπίζει ότι θα αποκτήσει και θα διατηρήσει καλούς νόμους, μια σοφή διοίκηση και ένα πραγματικά ελεύθερο σύνταγμα»⁴⁸⁹. Αναγνωρίζει λοιπόν στην εκπαίδευση τη δυνατότητα να δημιουργηθούν αφοσιωμένα μέλη του έθνους κράτους και μ' αυτό τον τρόπο να διασφαλιστεί η συνοχή⁴⁹⁰. Επηρεασμένος, από τις παιδαγωγικές αντιλήψεις των Fellenberg και Pestalozzi, προσπάθησε να οργανώσει τη στοιχειώδη και επαγγελματική εκπαίδευση.

---

⁴⁸⁶G. Lefevre, *Η Γαλλική Επανάσταση*, (μτφ. Σπ. Μαρκέτος), εκδ. MIET, Αθήνα 2003, σ.13

⁴⁸⁷Ο. π., σ.96

⁴⁸⁸N.Αλιβιζάτου, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στην νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 201, σ.122

⁴⁸⁹A. Σταινχάουερ, *Δημόσια εκπαίδευση και δημοκρατία στη γαλλική διαφωτιστική σκέψη*. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/457/454>

⁴⁹⁰X.Κουλούρη, *Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19οι αι* (Ανάπτυξη από το αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό δάσκαλο Β.Σφυρόερα από τους μαθητές του), εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1992, σ.333

Οι Fellenberg και Pestalozzi ήταν υπέρμαχοι του συνδυασμού της πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, της διάδοσης της στοιχειώδους μόρφωσης στα λαϊκά στρώματα, της προώθησης επαγγελματικής εκπαίδευσης με στόχο την κοινωνική ειρήνη. Ο προορισμός του ανθρώπου σύμφωνα με τον Pestalozzi, βρίσκεται στην ανέλιξη κυρίως της εσωτερικής φύσης του γι' αυτό πρέπει να γίνει αντικείμενο μελέτης και ανθρωπιστικής αγωγής. Η μέθοδος που προτάσσει αφορά τη θεώρηση και εποπτεία των πραγμάτων στις κατ' αίσθηση αντιλήψεις που αποτελούν τη βάση για κάθε γνώση⁴⁹¹. Η σημασία που απέδιδε στη εκπαίδευση διαπιστώνεται από το υπόμνημα του, το 1811 ότι «... Με τον καιρό, και όσο ο αριθμός των μορφωμένων ανθρώπων μεγαλώνει, αναπόφευκτα θα δημιουργηθούν σε κάθε περιοχή της Ελλάδας, αναγνώστηρια, φιλολογικοί σύλλογοι και τελικά και ακαδημίες. Τα ιδρύματα αυτά διαμορφώνουν σιγά - σιγά, το δημόσιο πνεύμα και γίνονται οι εστίες απ' όπου ξεκινάει αυτή η ηθική επίδραση πάνω στο λαό, η οποία είναι γνωστή με τον όρο «αυτοκρατορία της κοινής γνώμης...»⁴⁹².

Η διάδοση της στοιχειώδους εκπαίδευση είχε σαν στόχο τη γεφύρωση της απόστασης μεταξύ των λογίων και των και λαϊκών τάξεων, επιδιώκοντας τη πρόσβαση σε αυτό το μορφωτικό αγαθό περισσότερων στρωμάτων, φανερώνοντας το φιλελεύθερο πνεύμα του και της επιρροής των παιδαγωγικών αρχών των Fellenberg και Pestalozzi⁴⁹³. Η επέκταση του εκπαιδευτικού συστήματος σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης κάτω από την επίδραση της διάδοσης των ιδεών⁴⁹⁴. Το σχολείο αποτελεί ένα κοινωνικο-ιδεολογικό θεσμό που εκτός από τη μετάδοση των γνώσεων καλλιεργεί τη εθνική ταυτότητα. Άλλωστε η λειτουργία του σχολικού θεσμού εξαρτάται από τη εκάστοτε κεντρική εξουσία και απηχεί την κυρίαρχη εθνική ιδεολογία⁴⁹⁵. Οι σκέψεις του αυτές αποτυπώνονται στις επιστολές του μέσα από αυτές αποτύπωνε την αγωνία του για εθνική ομοιογένεια και επεσήμαινε τους κινδύνους πολιτισμικής αλλοτρίωσης. Έδειξε ενδιαφέρον για τα Ελληνόπουλα που σπούδαζαν στο εξωτερικό και γι' αυτό βρισκόταν σε συχνή επικοινωνία με τους δασκάλους τους, επισημαίνοντας τους τη προσοχή που πρέπει να δείχνουν λέγοντας χαρακτηριστικά «...πρώιμον την συναίσθησιν ότι πατρίδα έχουν και αυτή ανοικτούς κρατεί τους οφθαλμούς και υπέρ της πατρίδος οφείλουσι ζην...». Σε μια επιστολή του προς τον Μουστοξείδη, το 1827, αναφερόταν ότι τα παιδιά «...μακράν της πατρίδος κινδυνεύουσι να εκτραφώσι της οικείας φύσεως, χάνοντα βαθμηδόν...και την χρήσιν της γλώσσης των και την μνήμην των εφεστίων και ιδιογενών ηθών...ανάγκη να

---

⁴⁹¹ Σπ.Πλουμίδης, *Η έννοια...* ό.π., σσ.80-85

⁴⁹² Αρχεΐον Καποδίστρια, τόμ. Ζ, σ.216

⁴⁹³ Α. Πρασά, *Οι επιρροές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στη διαμόρφωση της ελληνικής εκπαίδευσης στο α' μισό του 9ου αιώνα*, περ. Μνημοσύνη τομ.12 1991-1993, Ανάτυπον, Αθήνα 1955, σσ. 297-298

⁴⁹⁴ Δ.Δασκαλάκης, *Κοινωνιολογία...* ό. π., σ.62

⁴⁹⁵ Α.Πρασά, *Οι επιρροές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού...* ό. π., σ. 201

διδάσκονται από όλους τους γύρω των συνεχώς ότι μόνον εις την πατρίδα ανήκουσιν και αυτή επαγρυπνεί επ' αυτών και παρά ταύτης λαμβάνουσι το της παιδείας ευεργέτημα και και αυτήν υπηρετούντες ποτέ, αποδώσουσι τα χαρίστηρια...»⁴⁹⁶.

Οι απόψεις του αντανακλούν το αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης, στοιχείο διαφωτιστικό που πρέπει να διέπει ένα κράτος όπου οι θεσμοί του στηρίζουν και προωθούν τα ατομικά συμφέροντα και τις ελευθερίες παρέχοντας ίσες ευκαιρίες σε όλες τις κοινωνικές ομάδες γι' αυτό η διαδικασία κοινωνικής ένταξης είναι σημαντική και επιτυγχάνεται μέσα από τους εκπαιδευτικούς θεσμούς παρέχοντας δυνατότητες εξέλιξης όπου σκοπός είναι η διασφάλιση του συλλογικού οφέλους και ο συντονισμός της κοινωνικής ζωής⁴⁹⁷. Το εκπαιδευτικό σύστημα βασίστηκε στο δίπτυχο Ελληνισμός-Ορθοδοξία σε συνδυασμό με τη πίστη. Σύμφωνα με τον ίδιο «μέγιστον πάντων είναι και η φροντίς περί της θρησκευτικής διδασκαλίας». Στο τομέα αυτό περίμενε τη βοήθεια των φωτισμένων κληρικών και των λογίων, υποστηρίζοντας τον εκσυγχρονισμό του ανωτέρου κλήρου με σπουδές στα πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης⁴⁹⁸. Οι Έλληνες διέθεταν ως ενοποιητική δύναμη την ορθόδοξη θρησκεία προσφέροντας τους μια ιδιαίτερη υπόσταση σε σχέση με τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς γι' αυτό άλλωστε υπήρχε ο συγκερασμός του ελληνικού με του χριστιανικού στοιχείου και η προβολή του όρου ελληνοχριστιανισμός⁴⁹⁹. Η επίκληση της χριστιανικής ιδιότητας είχε και αυτή πολιτική σημασία: ήθελε να δείξει την αντίθεσή της προς την οθωμανική – μουσουλμανική– αυτοκρατορική εξουσία. Έτσι συνέδεσε τη κληρονομιά ενός αρχαίου πολιτισμού, τη κοινή γλώσσα, τη παράδοση, τη θρησκεία ως προσδιοριστικά στοιχεία του ελληνικού Έθνους⁵⁰⁰. Το όραμα του για ηθική και πολιτισμική αναγέννηση συνδεόταν με την προσπάθεια ανοικοδόμησης του έθνους. Το αίτημα για καθολική εκπαίδευση ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής και έχει άμεση σχέση με την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη όπου σύμφωνα με το Κοινωνικό Συμβόλαιο το κράτος πρέπει να αναλάβει το ρόλο του παιδαγωγού και φέρει την ευθύνη να δώσει τη δυνατότητα στους πολίτες της να διαμορφώσουν την προσωπικότητά τους μέσα από

---

⁴⁹⁶ Χ.Μπαμπούνης, *Σπουδές Ελλήνων στην Ευρώπη κατά την Καποδιστριακή περίοδο (1828-1832)*. Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα, προσωπικές επιλογές και κοινωνική δικαιοσύνη. Ανακτήθηκε στις 21/5/2021 από το διαδικτυακό ιστότοπο: [http://eriande.elemedu.upatras.gr/?section=985&language=el&page706=2&tmpvars\[0\]\[action\]=getFile&tmpvars\[0\]\[file\]=file-1114-1030&tmpvars\[0\]\[moduleid\]=kernel&tmpvars\[0\]\[modidforfile\]=693&tmpvars\[0\]\[realfilename\]=%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf](http://eriande.elemedu.upatras.gr/?section=985&language=el&page706=2&tmpvars[0][action]=getFile&tmpvars[0][file]=file-1114-1030&tmpvars[0][moduleid]=kernel&tmpvars[0][modidforfile]=693&tmpvars[0][realfilename]=%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf)

⁴⁹⁷ Θ. Λιανός, *Κοινωνική Δικαιοσύνη, Θεωρία, Ιδέες, Εμπειρίες, Προτάσεις*, εκδ., Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σ.56

⁴⁹⁸ Α.Πρασά, *Οι επιρροές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού...*ό. π., σσ. 204- 210

⁴⁹⁹ Α. Γλυκοφρύδη -Λεοντσίνη, *Όψεις της εθνικής ταυτότητας στον νεοελληνικό στοχασμό του 19ου*, Πρακτικά συμποσίου «Ελληνικότητα και ετερότητα: Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας στον 19ο αιώνα»,τόμ. Α', Αθήνα 2016, σ.345

⁵⁰⁰ Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση...*, σ. 121

την εκπαίδευση⁵⁰¹.

Ο Καποδίστριας έδωσε στην εκπαίδευση μια θρησκευτική, χριστιανική χροιά και αυτό φάνηκε με τη δημιουργία του υπουργείου, της «επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματείας» όπως είχε διατυπώσει με ειδική εγκύκλιο στις 8 Οκτωβρίου 1829 προς τους αρχιερείς και τους εκκλησιαστικούς τοποτηρητές ότι «...θεωρούντες τας δύο ταύτας υπηρεσίας αχωρίστους, ως μίαν εχούσας αρχήν, τον Πατέρα των φώτων, και προς έναν συντρεχούσας σκοπόν, την ηθικήν των πολιτών διαμόρφωσιν, ήτις είναι η βάση της κοινωνικής και πολιτικής του έθνους επανορθώσεως... Προσκαλείσθε και υμείς, σεβάσμιοι ιεράρχαι, να διευθύνησθε προς την Κυβέρνησιν δια της Υπηρεσίας ταύτης, καθ' όσον ανάγεται εις την σφαίραν των καθηκόντων της, χορηγούντες όλας τας πληροφορίες, δι' ων θέλει δυνηθή να συντελέση εις τον σκοπόν του έθνους και της Κυβερνήσεως...»⁵⁰². Η προσπάθεια ενοποίησης των τομέων της παιδείας και των εκκλησιαστικών απέβλεπε στην εξάλειψη του ανταγωνισμού, που εμφανίστηκε κατά την Επανάσταση, σχετικά με την κατεύθυνση της αγωγής των νέων και της βάσης για ανάπτυξη της εκπαίδευσης⁵⁰³. Οι απόψεις του αποτυπώνονται στην αλληλογραφία του, ενδεικτικά αναφέρουμε την επιστολή του προς τον επίτροπο των Σποράδων Αντ. Λόντο, δίνοντας του οδηγίες για την ηθικοθρησκευτική αγωγή λέγοντας «...μια πρέπει να είναι η αποστολή σας, η εξασφάλις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η δια της παιδείας μόρφωσις των ηθώντου, δια της οποίας θα αναδειχθή εις τον λοιπόν πεφωτισμένον κόσμον άξιος της ελευθερίας...»⁵⁰⁴. Άλλωστε και οι περισσότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αποσκοπούσαν στη θεμελίωση μιας εκπαίδευσης που θα έδινε έμφαση στη διδασκαλία της νεωτερικής φιλοσοφίας και των επιστημών, θα συνέδεε την Ελλάδα με την Ευρώπη και θα συνέβαλλε στην πνευματική αναγέννηση. Έτσι, η παιδεία κατευθύνει τα άτομα και την πολιτική κοινωνία στην επίγεια ευδαιμονία και είναι η παιδεία που έχει ως περιεχόμενο την Ηθική, την Πολιτική φιλοσοφία σε συνδυασμό με τη χριστιανική αγωγή⁵⁰⁵. Σύμφωνα και με τον Βαρδαλάχο, φίλο του Καποδίστρια «η παιδεία θα πρέπει να είναι ηθική, κοινωνικοποιητική και πολιτική. Μέσω της παιδείας που κατέχει και τις τέσσερις αυτές λειτουργίες είναι δυνατή η κατάκτηση τόσο της ατομικής όσο και της κοινωνικής συλλογικής ευδαιμονίας»⁵⁰⁶.

---

⁵⁰¹ Αντ.Μανιτάκης, Ο Ελληνικός...ό π., σσ.22-23

⁵⁰² Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ. Γ. σ.248

⁵⁰³ Εμμ. Κωνσταντινίδης, *Η εν Ελλάδι Εκκλησία κατά την επαναστατικήν και την μέχρι της αφίξεως του Όθωνος μεταβατικήν εποχήν: 1821-1833*, εκδ. Εν Αθήναις,[χ. ο.]1970, σσ. 78-81

⁵⁰⁴ Αριστείδης Στεργέλλης, «Τα “φώτα” και η διοικητική διαχείριση των υποθέσεων της εκπαίδευσης κατά την Επανάσταση», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Όμιλος Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού, Αθήνα 1995, σσ.141-144

⁵⁰⁵ Ο.Χριστοδούλιδου, *Η Ευδαιμονία ως σκοπός της παιδείας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών 2019, σσ.177-184

⁵⁰⁶ Ο.Χριστοδούλιδου, *Η Ευδαιμονία...ό. π.*, σ.246

Οι επιλογές του Καποδίστρια που αφορούν τη γενίκευση της εκπαίδευσης και τη δημιουργία σχολικού δικτύου αντανakλούν τη κρατική αντίληψη η οποία απηχούν την ευρωπαϊκή πραγματικότητα. Ο Μοντεσκιέ στο έργο του το Πνεύμα των Νόμων είχε ήδη προτείνει την ανάγκη θέσπισης καθολικής δημόσιας εκπαίδευσης με πρωταρχικό σκοπό της παιδείας τη διαμόρφωση συνειδητού, ενάρετου και υπεύθυνου συμμετοχικού πολίτη⁵⁰⁷. Επομένως, η ιδεολογική θωράκιση του νέου κράτους θεωρείται απαραίτητη, προστατεύοντας το με την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας αλλά και χωρίς να το απομονώνει από την Ευρώπη. Η χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου φανερώνει τις προθέσεις της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής να ακολουθήσει ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πρακτικές και παράλληλα να στηρίζει τις παραδοσιακές αξίες οι οποίες θα προωθούσαν την εθνική αγωγή⁵⁰⁸. Σύμφωνα με τον Γ. Λεοντσίνη «Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, ως γενικότερο ευρωπαϊκό φαινόμενο, προώθησε γενικά τον κόσμο της νεωτερικότητας όπου στηρίχθηκε στη δυναμική του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, βασίστηκε στο φιλελευθερισμό του 19ου αιώνα και διαμόρφωσε τις βάσεις μιας δημόσιας σχολικής και πανεπιστημιακής εκπαίδευσης⁵⁰⁹.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος προτιμήθηκε έναντι της συνδιδασκτικής, ο Καποδίστριας πίστευε στην ωφελιμότητα της μεθόδου, που είχε εισαχθεί ήδη από το 1820 στην Ιόνιο Εκπαίδευση, φανερώνοντας τη τάση για την ανανέωση, τον εκσυγχρονισμό και την υιοθέτηση των ευρωπαϊκών ιδεών. Η συγκεκριμένη μέθοδος είχε γίνει αποδεκτή από τους νεοελληνικούς διαφωτιστικούς κύκλους, ενεργοποιώντας το ενδιαφέρον τους για το νέο⁵¹⁰. Οι ελληνικοί πληθυσμοί υποδέχτηκαν τη νέα μέθοδο επειδή τη θεώρησαν αναγκαία για τη διαπαιδαγώγηση των Ελλήνων στην ελευθερία και αναγκαία για τη διαμόρφωση ηθικών συνειδήσεων άξιων να κυβερνήσουν το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Ενδεικτική είναι η επιστολή του Καποδίστρια προς τους διδασκάλους των εν τη Ελλάδι αλληλοδιδασκτικών Σχολείων αναφέροντας «..Όσα εκ των ήδη υπάρχοντων αλληλοδιδασκτικών σχολείων επισκέφθημεν προσωπικώς, μας επροξένησαν ευχαρίστησιν κατά πάντα επιθυμώμεν να εκφράσωμεν όσον το δυνατόν ταχύτερον την ευγνωμοσύνην μας προς τους αξιόλογους πολίτας, οίτινες συνετέλεσαν εις τον διοργανισμόν των. Προς τους διδασκάλους, οι οποίοι, καίτοι σχεδόν πάντων στερούμενοι, κατώρθωσαν να προοδεύσουν τα καταστήματα ταύτα, και προς τους μαθητάς, οι οποίοι δεικνύουν ήδη τι εμπορεί να ελπίση παρ αυτών η πατρίς...»⁵¹¹.

---

⁵⁰⁷Μοντεσκιέ, *Το Πνεύμα...*ό. π., σ. 142-152.

⁵⁰⁸Κ.Δαφνής, *Ι.Καποδίστριας*, Κείμενα, Ανθολόγηση, εκδ Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1976,σ. 52

⁵⁰⁹Γ.Λεοντσίνης, *Συνθήκες υποδοχής του αλληλοδιδασκτικού συστήματος εκπαίδευσης στον ελληνικό χώρο και στις παροικίες*, Δοκίμιο Γ', σ.39

⁵¹⁰Χ.Μπαμπούνης, *Η εκπαίδευση...*ό.π.,σ.121-123 π.β. Α.Αβδάλη, *Ο Καποδίστριας και η επιτροπή της προπαίδειας*, Δωδώνη, τευχ α, τομ. 23, Ιωάννινα 1994,σ.6

⁵¹¹Επιστολαί Καποδίστρια, τομ. Γ. σ.90

Η θετική ανταπόκριση οφειλόταν στην ανάγκη θεσμοθέτησης απαραίτητων καινοτομιών για να λειτουργήσει εκσυγχρονιστικά το κράτος και να υποστηριχθεί ένα σύστημα εκπαίδευσης που θα αποτελούσε ένα κοινό αγαθό που θα ανέσυρε «όλους τους πολίτες από το σκότος και θα τους οδηγούσε στο φως», σύμφωνα με τις ιδέες του Διαφωτισμού και ταυτιζόμενη με τα οράματα του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού⁵¹². Η μέριμνα του πήγαζε από τις επιρροές που δέχτηκε τόσο κατά το διάστημα παραμονής του στη Ρωσία όσο και με τις επαφές του με τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα. Οι δυσκολίες ήταν πολλές, ενδεικτικά αναφέρουμε τις μικρές οικονομικές δυνατότητες, την ανεπάρκεια της υλικοτεχνικής δομής, το χαμηλό επίπεδο διαβίωσης την έλλειψη διδακτικού προσωπικού. Κάτω από τις συνθήκες αυτές ο Καποδίστριας προώθησε την ορφανοτροφική πρόνοια, τα σχολεία λαϊκής παιδείας και τη τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση, ενδεχομένως επηρεασμένος από την επίσκεψη του στα εκπαιδευτήρια του Fellenberg το 1814⁵¹³.

Το ζήτημα της οργάνωσης της εκπαίδευσης τον απασχολούσε ιδιαίτερα και αυτό φάνηκε στην Εθνική Συνέλευση του Άργους το 1829 κατά τη διάρκεια της συζήτησης για τα πεπραγμένα του κυβερνητικού έργου τονίζοντας την αναγκαιότητα στήριξης της στοιχειώδους εκπαίδευσης για όλους τους μαθητές ανεξαρτήτου φύλου αναφέροντας χαρακτηριστικά «..Όταν η βάση αυτή τεθή επάνω εις σταθερά θεμέλια, τότε χρέος της Κυβερνήσεως θέλει είσθαι το να συστήση χωρίς αναβολήν κεντρικά Σχολεία εις διαφόρους επαρχίας της Επικρατείας, όπου οι κατά την Αλληλοδιδασκικήν τελειοποιηθέντες μαθηταί θέλουν κατασταθῇ επιδεικτικοί διδασκαλίας ανωτέρας εις την φιλοσοφίαν, και εις τας επιστήμας και εις τας τέχνας...την κοινήν των αρσενικών προπαιδείαν...» και «...κορασίων την δημοσίαν ανατροφὴν και διδασκαλία ...»⁵¹⁴.

Διατήρησε για τον ίδιο σημαντικό μέρος του σχεδιασμού και της επιστασίας των εκπαιδευτικών ζητημάτων αυτό προκύπτει και από την επιστολή του προς τον Νικητόπουλο, διευθυντή του αλληλοδιδασκικού σχολείου Ναυπλίου, στην οποία έγραφε «...ευφράνθην χθες ευρεθείς εν μέσω των μαθητῶν σας και ιδὼν την μελέτην αουτῶν. Σας ευχαριστεῖ η Κυβέρνηση δια τον ζήλον καθ'ον διδάσκετε και εις είδοσιν προάγονται 250 μαθητές μη χλιανόμενος την προαίρεσιν μηδέ καταργῶν την φιλόπατρη υμῶν προαίρεσιν υπό τας παντελείς στερήσεις των αναγκαίων...»⁵¹⁵. Αποτέλεσμα της βούλησης του και ο διακριτικός χειρισμός στα θέματα της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Σε όλη αυτή την προσπάθεια του είχε σημαντικούς ανθρώπους δίπλα του όπως ήταν ο Ανδρέας Μουστοξύδης και ο Νικόλαος Χρυσόγελος⁵¹⁶. Η εκπαιδευτική πολιτική του

---

⁵¹²Γ.Λεοντσίνης, *Συνθήκες υποδοχής...*ό. π., σ.21

⁵¹³Ο. π., σσ.123-126

⁵¹⁴Σπ.Ευαγγελόπουλος, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης*, Αθήνα 1984, τεύχ. Α', σ. 53, π.β Ε. Κούκου, ό.π...,σ. 11 π.β. Επιστολαί Καποδίστρια, τομ.Γ', σσ.188-189

⁵¹⁵Επιστολαί Καποδίστρια, τομ Β', σ.40

⁵¹⁶<https://www.kapodistrias.info/paideia>

ήταν εναρμονισμένη με τη γενικότερη πολιτική, που αφορούσε στην ανόρθωση, ανάπτυξη και αναμόρφωση της Ελλάδας σύμφωνα με τον ίδιο η ορθή πολιτική και κοινωνική αγωγή εξαρτώνται από «την ίδια ευτυχία εκάστου πολίτου και τη κοινή ευδαιμονία όλης της Πολιτείας»⁵¹⁷. Σε αυτό το σημείο, ας επισημάνουμε την άποψη του Ρουσσώ σύμφωνα με την οποία η «δημόσια εκπαίδευση υπό τους νόμους που καθορίζει η κυβέρνηση και υπό τους άρχοντες που ορίζει ο κυρίαρχος είναι λοιπόν μία από τις θεμελιώδεις αρχές της λαϊκής ή νομιμοποιημένης κυβέρνησης»⁵¹⁸.

Η διαρκή και επίμονη μέριμνα του Καποδίστρια για εθνική ανατροφή των νέων και εθνική διαπαιδαγώγηση είναι διάχυτη σε όλη την αλληλογραφία του⁵¹⁹ όπου αποτυπώνει το ενδιαφέρον του για την ανάγκη εθνικής ομοιογένειας και επισημαίνει τους κινδύνους που ελλοχεύουν και μπορούν να οδηγήσουν σε πολιτισμική αλλοτρίωση. Η ανησυχία του ήταν δικαιολογημένη εξαιτίας της μακραίωνης δοκιμασίας μέσα από την οποία είχε εξέλθει το έθνος. Επομένως, θεωρούσε ότι η εκπαίδευση έπρεπε να στηριχθεί στα εξής τη «σπουδή και άσκησις της εθνικής γλώσσης και τη διατήρησι ηθών απλών και χριστιανικών»⁵²⁰. Ήταν πεπεισμένος πως με τον τρόπο αυτό το ανθρώπινο δυναμικό θα συνέβαλε στην ανάπτυξη και εξέλιξη της πατρίδας. Τις αξίες αυτές τις θεωρούσε ως «...πρώτιστον και σπουδαιότερον των καθηκόντων της Ελληνικής Κυβερνήσεως». Στην ουσία, στόχευε στη «δημιουργία ενός νέου ελληνικού πολιτισμού περιέχοντος τα καλύτερα στοιχεία του ελληνικού και χριστιανικού παρελθόντος του έθνους και συγχωνεύοντος ιδιορρυθμώς κάθε αγαθόν του νεωτέρου ευρωπαϊκού πολιτισμού»⁵²¹. Οι προσπάθειες του Κυβερνήτη είχαν στόχο τη δημιουργία προϋποθέσεων για την πνευματική ανόρθωση με τη παροχή ίσων ευκαιριών μόρφωσης, επιδιώκοντας την πολιτική ωριμότητα. Η εκπαιδευτική πολιτική του αντανάκλα τη νέα κοινωνική δομή που επιδίωκε να αποκτήσει η Ελλάδα, όπου όλοι οι πολίτες θα είχαν ίσα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα κάτω από μία συγκεντρωτική εξουσία δεχόμενοι⁵²². Οι πολιτικές θέσεις του Καποδίστρια τις οποίες διατήρησε μέχρι το τέλος της ζωής, αποτέλεσαν παράδειγμα συμπεριφοράς για το πολιτικό κόσμο κα-

---

⁵¹⁷ Δ. Διαμαντής, *Η εκπαίδευση κατά τον Καποδίστρια*, Επιστημονικό Βήμα, τευχ.6, Ιούνιος 2006

⁵¹⁸ J. J. Rousseau, Λόγος περί Πολιτικής Οικονομίας-Discours sur l' Economie politique, εισαγωγή, επιμ. Θ. Γκούρας & Δ. Γράβαρης, μτφ. Κ. Γεωργοπούλου, εκδ.Σαββάλας Αθήνα 2001, σ.101.

⁵¹⁹ Αρχείον Καποδίστρια, том Α' (αρ. 1,2,3,4,6,7,8,9,10,13,144,16,18,20), том .Δ' (αρ. 39), том. ΣΤ' (αρ. 31,33, 108,123), том. Η' (αρ. 13,18,35), том Ι' (αρ. 5, 18)

⁵²⁰ Α.Πρασά, *Η εθνική διαπαιδαγώγηση στο σχολείο της Καποδιστριακής περιόδου*, Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου «Ιωάννης Καποδίστριας: 170 χρόνια μετά 1827-1997» Ναύπλιο 26-28 Σεπτεμβρίου 1997, εκδ. Τρουφάκος & Σια Ε.Ε., Ναύπλιο 1998, σ. 79

⁵²¹ Εμμ. Πρωτοψάλτης, *Ιωάννης Καποδίστριας*, εκδ. Μορφωτικάί , αρ. 7, Αθήνα 1977 σσ.56-59

⁵²² Α.Πρασά, *Κατευθύνσεις και προοπτικές...ό.π.*, σ.214

θώς ο ίδιος έθεσε τον εαυτό του στην υπηρεσία του Κράτους⁵²³.

Πίστευε στην αξία της πράξης μέσα από την οποία αναδεικνύονται οι πνευματικές αξίες «*Η ελευθερία είναι μια επιστήμη, καθότι θεμελιωτά επάνω εις τας αρχάς είναι και τέχνη καθότι η πλέον υψηλή ευφυής διδασκαλία δεν εξισούται με μιαν αγαθήν πράξιν, και καθότι το παν εις την διοίκησιν είναι πράξις*»⁵²⁴.

Το πολιτικό πρόταγμα του Καποδίστρια είχε θεμελιακό υπόβαθρο την ανθρωποκεντρική ελευθερία η οποία πήγαζε από την ελληνική κοινοτική παράδοση και είχε στόχο την οικονομικοπολιτική ανασυγκρότηση και εθνική ανασύνταξη⁵²⁵ όπως αναφέρεται στην επιστολή του προς τον αντισυνταγματάρχη Κ. Ρόικω, Φρούραρχο Πατρών στις 20 Μαρτίου 1829 «... *Ούδ' ήλθον εις την Ελλάδα μόνο ίνα ζητήσω θέσιν, και μάλιστα την πρώτην, αλλ' υπήκουσα εις την εκλογήν και πρόσκλησιν του έθνους, μόνον ίνα συντελέσω εξ όλης μου την ισχύς εις την πολιτικήν αυτού επανόρθωσιν. Τοιούτος και ήτον και μένει ο σκοπός μου...*»⁵²⁶.

---

⁵²³Β.Χαραμής, *Καποδίστριας ως ενσαρκωτής του πολιτικού πολιτισμού*, Διεθνείς σχέσεις, Ιστορία και Εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στην εποχή του Κυβερνήτη Καποδίστρια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2011, σ.21

⁵²⁴Helene E. Koukou, *Le texte grec inédit de la circulaire de Ioannis Capodistrias, du 6/18 avril 1819* (Το ανέκδοτο ελληνικό κείμενο της εγκυκλίου επιστολής του Ιωάννη Καποδίστρια της 6/18 Απριλίου 1819 υπό την Ελ. Κούκου δια τον ακαδημαϊκόν κ. Ευάγγελον Μουτσόπουλον)

⁵²⁵Δ.Τσιριγώτης, *Η διάστιξη...*ό. π., σσ.123-124

⁵²⁶Επιστολαί Καποδίστρια, τόμ. Γ', σ. 378

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη αυτή είχε ως αντικείμενο την σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Κυβερνήτη της Ελλάδας, Ιωάννη Καποδίστρια μέσα στο χρόνο και το χώρο από την οπτική του διαφωτιστικού ρεύματος. Η αποτύπωση του ιστορικού πλαισίου, η επεξεργασία του επιστολικού αρχείου καθώς και η αξιοποίηση της ελληνόγλωσσας και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας συντέλεσαν στην αποκωδικοποίηση της φυσιογνωμίας του σε αυτό το πλαίσιο όπου η ζωή και το έργο του ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τις ελληνικές διεκδικήσεις για την ανεξαρτησία και τα πρώτα βήματα του ελληνικού κράτους.

Η περιγραφή της πορείας του Καποδίστρια στηρίχθηκε σε βασικούς σταθμούς της ζωής του με αναφορές στα σημαντικότερα γεγονότα της. Ο Καποδίστριας έκανε τα πρώτα βήματα του στη Κέρκυρα, καταγόταν από οικογένεια ευγενών με πολιτική δράση, γεγονός που ίσως σε κάποιο βαθμό εξηγεί τη μετέπειτα πολιτική πορεία του. Οι σπουδές του στη Πάδοβα τον φέρνουν σε επαφή με τα κηρύγματα του Διαφωτισμού και τον καθορίζουν ως επιστήμονα και διανοούμενο. Τα χρόνια που ακολουθούν αναλαμβάνει σημαντικές θέσεις στην Ιόνιο Πολιτεία ως Γραμματέας της Επικράτειας και δίνει δείγματα πολιτικής αρετής και διπλωματικής ικανότητας. Η περίοδος αυτή είναι ιδιαίτερα κρίσιμη καθώς οι ευρωπαϊκές συγκρούσεις μεταβάλλουν συνεχώς τις πολιτικές συνθήκες δίνοντας όμως την ευκαιρία να αναδειχθεί η πολύπλευρη προσωπικότητα του. Μετά την κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους εντάχθηκε στη ρωσική διπλωματία αναλαμβάνοντας σημαντικές θέσεις. Η άνοδος του στη ρωσική αυλή ταυτίστηκε με τις προθέσεις της ρωσικής διπλωματίας να αναλάβει ενεργό μέρος στα ζητήματα της Ελβετίας με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου πολιτειακού μοντέλου της ομοσπονδιακής κυβέρνησης της Ελβετίας και η συμμετοχή του στο συνέδριο της Βιέννης με κύριο μέλημα του η προώθηση των ρωσικών συμφερόντων. Οι διπλωματικοί χειρισμοί στα θέματα αυτά τον οδήγησαν στην ανάληψη του υπουργείου των Εξωτερικών της Ρωσίας και στην επιβεβαίωση της εμπιστοσύνης του τσάρου Αλέξανδρου στο πρόσωπο του. Ο Καποδίστριας, ποτέ δεν ξέχασε τη γενέτειρά του και τα Επτάνησα, η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης τον οδήγησε να εγκαταλείψει τα αξιώματά του αφού πρώτα, είχε, με το τρόπο του, συμβάλει στη διατήρηση της Ελληνικής Επανάστασης. Εγκαταστάθηκε στη Γενεύη όπου εργάστηκε για το ελληνικό έθνος. Παρέμεινε στη ελβετική πρωτεύουσα μέχρι την εκλογή του ως Κυβερνήτη της Ελληνικής Πολιτείας και έχοντας εξασφαλίσει την υποστήριξη των Μ. Δυνάμεων.

Το κυβερνητικό έργο του αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός οργανωμένου κράτους σε σταθερές βάσεις και σηματοδότησε μια βραχεία περίοδο μεταρρυθμίσεων στους τομείς της διοίκησης, της φροντίδας των ορφανών και προσφύγων, της οικονομίας και της εκπαίδευσης. Επίσης, ο Καποδίστριας εγκαινίασε μια εξωτερική πολιτική διεκδικώντας τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους και αναλαμβάνοντας ο ίδιος τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος. Η επιμονή του οδήγησε στην οριστική διατύπωση του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου το 1830 με το οποία αναγνωριζόταν η ανεξαρτησία της Ελλάδας καθώς και η χερσαία συνοριακή γραμμή της. Ωστόσο, η εκσυγχρονιστική προσπάθεια του οδήγησε σε σύγκρουση με τις

παραδοσιακές δυνάμεις του τόπου και σε συνδυασμό με τη συγκεντρωτική πολιτική που ακολούθησε, η καποδιστριακή διακυβέρνηση έληξε με τη δολοφονία του.

Η οικονομική πολιτική του στόχευε σε μια γρήγορη οικονομική ανάπτυξη με ρεαλιστικούς στόχους επιδιώκοντας την εμπέδωση του αισθήματος ασφάλειας. Η ίδρυση Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας, η κοπή νομίσματος αποτέλεσαν πρωτοβουλίες καινοτόμες φανερόντας τη πολιτική του για τον έλεγχο των δημοσιονομικών και φορολογικών υποθέσεων του νεοσύστατου κράτους. Η εκπαίδευση αποτέλεσε εθνικό στόχο του δίνοντας της εθνικό χαρακτήρα μέσω της οποίας θα ενισχυόταν η εθνική ταυτότητα. Δημιούργησε σχολεία, έδωσε προτεραιότητα στη στοιχειώδη εκπαίδευση και την εργασία. Έθεσε τις βάσεις της τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και εγκαίνιασε την κρατική πρόνοια με την δημιουργία του Ορφανοτροφείου της Αίγινας. Προχώρησε στη ίδρυση της «Επί των Εκκλησιαστικών πραγμάτων και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματείας» αναβαθμίζοντας τη θέση της εκκλησίας στο ρόλο του ηθικού αναμορφωτή του λαού.

Ο Καποδίστριας έζησε σε μια περίοδο όπου το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού προσέφερε νέες γνωστικές, κοινωνικές αρχές και επιβεβαίωσε τη νίκη του σύγχρονου πνεύματος. Ο Διαφωτισμός στηρίχθηκε στην ανθρώπινη σκέψη η οποία είναι απαλλαγμένη από κάθε αυθεντία και προκατάληψη και βασίστηκε στην αναγνώριση του ανθρώπου ως ανεξάρτητη μονάδα αναγνωρίζοντας της τη δυνατότητα βελτίωσης με την αγωγή. Οι άνθρωποι θα μπορούσαν να διεκδικήσουν πολιτικά δικαιώματα και δυνατότητες κριτικού λόγου.

Οι αρχές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού είχαν γίνει γνωστές μέσα από τους εκπροσώπους της, προωθώντας τις έννοιες του κοινωνικού συμβολαίου, της λαϊκής κυριαρχίας και της γενικής βούλησης καθώς και την εξισορρόπηση των εξουσιών μέσω της αλληλεπίδρασης ώστε να εξασφαλιστεί η ελευθερία των πολιτών. Διαμορφώθηκε μια νέα παιδαγωγική αντίληψη, ανοίγοντας τον δρόμο για μια διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος για τη παιδεία μέσα από την οποία αναδείχθηκαν οι ιδέες του Διαφωτισμού. Σημαντική θέση στην διαμόρφωση των αρχών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού διαδραμάτισαν οι θεωρίες περί οικονομικού φιλελευθερισμού θέτοντας τις βάσεις για μια ελεύθερη οικονομία.

Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού διείσδυσαν στον ελληνικό πολιτισμικό χώρο έχοντας τη μορφή πολιτικού φαινομένου αφού συντέλεσαν στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του ελληνικού έθνους. Η εμφάνιση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού δίνει νέα ώθηση στην ιδέα της εθνικής απελευθέρωσης και προωθεί τη νεωτερικότητα, τη πρόοδο και τον ορθό λόγο τη διάθεση για σύνδεση με τη «φωτισμένη Ευρώπη».

Οι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού προσπάθησαν να συνδυάσουν τη δογματική θεολογία με τη φυσική φιλοσοφία. Οι πολιτικές τους θέσεις πήγαν από τη αντίληψη της σημασίας για πολιτική και ηθική ανάπτυξη. Ασχολήθηκαν με τα παιδαγωγικά ζητήματα αντιλαμβανόμενοι την ανάγκη για αναμόρφωση της παιδείας μέσω της οποίας θα γίνει η μετεκένωση και μέθεξη της γνώσης. Δίνοντας μια νέα οπτική της επαναστατικής δραστηριότητας και των ιδεολογικών πεποιθήσεων τους έχοντας ως συνισταμένη τις εθνικές αναζητήσεις, στηριζόμενοι στην ενσυνείδητη πρόθεση τους να υποστηρίξουν την ελευθερία των Ελλήνων, η οποία ταυτίζεται με την πατρίδα και το έθνος. Επιλέγουν τη γλώσσα του λαού για να έρθουν σε επικοινωνία με

τα λαϊκά στρώματα, χρησιμοποιώντας τις έννοιες ελευθερία-ισότητα θέλοντας να προωθήσουν την απελευθέρωση του ανθρώπου από κάθε δεσμεύσεις. Το όραμα ήταν μια ανεξάρτητη νέα Ελλάδα που θα κυριαρχούσε η δόμηση και κατοχύρωση των θεσμών, η ανάπτυξη της πολιτικής σκέψης που θα ενίσχυε τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών και θα αποτελούσε ζητούμενα της ελληνικής πολιτείας. Πίστευαν στη κλασική παιδεία συνδέοντας την με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και με τα συγγραφικά τους έργα αφύπνισαν το πνεύμα και τον πολιτικό στοχασμό του έθνους.

Το πνεύμα του Διαφωτισμού δεν άφησε αδιάφορο τον Καποδίστρια όπου η κίνηση αυτή έγινε πιο γνωστή μέσω της επιστολογραφίας του. Το επιστολικό είδος αναπτύχθηκε ιδιαίτερα τη περίοδο αυτή υπηρετώντας τις ανάγκες για πληροφόρησης και της επιθυμίας για επικοινωνία, γεγονός που ενισχύθηκε με την αυξανόμενη τάση για μετανάστευση. Οι επιστολές ιστορικών προσώπων αποτελούν ιστορικές πηγές γιατί φανερώνουν αθέατες πλευρές του προσώπου και διαφωτίζουν τα γεγονότα με μεγαλύτερη αντικειμενικότητα.

Η παρουσίαση των επιστολών του έχει ως σκοπό να φωτίσει γεγονότα και συμπεριφορές του Καποδίστρια. Ενδεικτικά, παρουσιάζονται υπομνήματα και εγκύκλιοι με σκοπό να διαφανούν οι απόψεις του για την αναγέννηση και την ανάπτυξη της νεοελληνικής συνείδησης υπό το πρίσμα των διαφωτιστικών ιδεών. Ακολουθούν επιστολές προς σημαντικούς ανθρώπους με τους οποίους είχε στενή συνεργασία και αποτελούν ένα διανοητικό κύκλο μέσα από το οποίο προσπαθούσε να οργανώσει και να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της εποχής του, αποδεχόμενος τη θέση ως Κυβερνήτη της Ελλάδας. Μέσα από την ανάγνωση των συγκεκριμένων επιστολών αποτυπώνεται η αγωνία του για το μέλλον του νεοσύστατου κράτους. Ιδιαίτερη μέριμνα επιδεικνύει για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, για τη στήριξη της λαϊκής εκπαίδευσης σύμφωνα με τις διαχρονικές αξίες του Διαφωτισμού. Επίσης, δείχνει την αποφασιστικότητα του για τη σημασία της αναγνώρισης του Ελληνικού έθνους υποστηρίζοντας την αρχή των εθνοτήτων και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών. Η πολιτική ελευθερία ταυτίζεται με την ιδέα της εθνικής ανεξαρτησίας όπου το εν λόγω πολιτικό πρόσταγμα αντικατοπτρίζει τις ιδέες των επαναστατικών συνταγμάτων του 18ου αι. Ωστόσο, η ελευθερία προϋποθέτει και τη σύγκρουση, την ανατροπή των παραδοσιακών θεσμών στο όνομα της νομιμότητας.

Μέσα από την ανάγνωση των επιστολών διαπιστώνουμε στοιχεία του χαρακτήρα του Καποδίστρια που μας διαφωτίζουν για το τρόπο σκέψης του και τις επιδράσεις που δέχτηκε από τις ιδέες του Διαφωτισμού. Ο ίδιος, αντιλαμβανόταν την αξία της κοινωνικής ισορροπίας και του κοινωνικού εκσυγχρονισμού για την επιβίωση του νεοσύστατου κράτους. Επηρεασμένος από τους Ευρωπαίους φιλοσόφους πίστεψε στην ηθική εκπαίδευση των ανθρώπων ώστε να επιτευχθεί ο μετασχηματισμός της κοινωνίας. Οραματίστηκε μια Ευρώπη όπου οι αρχές μιας αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης θα βρίσκονται σε άμεση εξάρτηση με το βαθμό της διαφώτισης και του πνευματικού υπόβαθρου του πληθυσμού. Οι ανθρωπιστικές ιδέες του για την προστασία των μικρών λαών ήταν γνωστές, καταδίκάζε την αρχή των επεμβάσεων στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών και ήταν αντίθετος στις πρακτικές παρέμβασης και επιβολής με τη βία. Αντλήθηκε έγκαιρα ότι οι αξιώσεις των λαών για αυτοπροσδιορισμό δεν θα έπρεπε να αποσιωπηθούν κυρίως από εκείνες τις εθνότητες

που κινδύνευαν γι' αυτό έπρεπε να αγωνιστεί ώστε να αναγνωριστούν τα δίκαια τους. Η ανασύσταση του Ελληνικού κράτους στηρίχθηκε σε δύο άξονες στην εμπέδωση της ειρήνης και τη αναγνώριση και τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας.

Ο Καποδίστριας μέσα από τις επιστολές του αναφέρεται στην ιστορική συνέχεια του έθνους και καταδεικνύει την διαχρονική ύπαρξη των Ελλήνων. Η έννοια του έθνους-κράτους διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, του ριζοσπαστισμού της Γαλλικής Επανάστασης, του κινήματος του ρομαντισμού και της εθνικιστικής ιδεολογίας του 19ου αι. που διακήρυττε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών και την ανεξαρτησία. Η διασφάλιση της επιβίωσης του ελληνισμού επιτυγχάνεται με τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας η οποία θα οδηγήσει και θα αποτελέσει το θεμελιακό υπόβαθρο για το υπέρτατο σκοπό της ανεξαρτησίας. Πρόθεση του Καποδίστρια ήταν το κοινωνικό σύστημα να στηριχθεί σε δύο πρωταρχικές ηθικές βάσεις: την εργασία και την εκπαίδευση. Η εργασία θα αποτελούσε το μοχλό της αναγέννησης και η παιδεία της προαγωγής. Μέλημα του ήταν η αναδιανομή των εθνικών γαιών, οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής.

Η πολιτική του αφορούσε μια δημόσια εκπαίδευση σύμφωνα με την οποία θα έχει ως αντικείμενο την πατριδογνωσία και ως στόχο τη σφυρηλάτηση του εθνικού συναισθήματος όπως χαρακτηριστικά διατύπωνε και ο Ρουσώ. Η στήριξη της λαϊκής παιδείας αποτελούσε για τον ίδιο κοινωνική ευθύνη που εξυπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον προωθώντας με αυτό το τρόπο τις διαχρονικές αξίες του Διαφωτισμού, τις οποίες θεωρούσε χρήσιμες για τη πνευματική αναγέννηση και αναμόρφωση του νεοσύστατου κράτους. Η διάδοση της στοιχειώδους εκπαίδευση επιδίωκε τη πρόσβαση σε αυτό το μορφωτικό αγαθό περισσότερων στρωμάτων, φανερώνοντας το φιλελεύθερο πνεύμα του και της επιρροής των παιδαγωγικών αρχών των Fellenberg και Pestalozzi. Η δημόσια εκπαίδευση στηρίχθηκε στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο φανερώνοντας μια εκπαιδευτική πολιτική εναρμονισμένη με τις ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές κατευθύνσεις προωθώντας παράλληλα και τις παραδοσιακές αξίες ενισχύοντας με αυτό το τρόπο την εθνική ταυτότητα. Το αίτημα για καθολική εκπαίδευση ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής και έχει άμεση σχέση με την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη άλλωστε τα εκπαιδευτικά ζητήματα ήταν συνυφασμένα με τα προβλήματα της εποχής και τις ευρωπαϊκές επιδράσεις. Η διαρκή μέριμνα του Καποδίστρια για εθνική διαπαιδαγώγηση και για εθνική ανατροφή των νέων είναι διάχυτη σε όλη την αλληλογραφία του όπου το ενδιαφέρον του αποτυπώνεται από την ανάγκη για εθνική ομοιογένεια και το κίνδυνο πολιτιστικής αλλοίωσης. Οι θέσεις του για τη πολιτική και την εκπαίδευση παρέμειναν σταθερές μέχρι το τέλος της ζωής του, καθόρισαν το νεοσύστατο κράτος και έθεσαν τις βάσεις για την οικονομικοπολιτική ανασυγκρότηση και εθνική ανασύνταξη, στηριζόμενες σε διακριτό βαθμό σε ιδέες του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

ΠΗΓΕΣ

- Ανωνύμου του Έλληνας, *Ελληνική Νομαρχία*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1968
- Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια, επιμ. Δαφνής, Κ. Έκδοση: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Έτος έκδοσης: 1976 έως 1983
- Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831).Επιστολαί Ιωάννου Καποδίστρια, Κυβερνήτου της Ελλάδος. Τόμοι Α,Β,Γ,Δ. Έκδοση: Τύποις Κωνσταντίνου Ράλλη. Έτος έκδοσης: 1841
- Κοραής, Α., *Επιστολές προς το Έθνος*, εκδ. Ροές, Αθήνα 2010
- Μήλιας, Σπ., *Επιστολάριον ήτε Επιστολικός χαρακτήρ*. Βενετία 1757,προλ.: Κώστας Λάμπας, Ακαδημία Αθηνών- ΚΕΜΕ[φωτογραφική ανατύπωση α' έκδ.1757], Αθήνα 2003
- Μοντεσκιέ, *Το πνεύμα των νόμων* (Γ.Δ.Ζιούτος, μτφ.), εκδ. Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1993

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδάλη, Α., *Ο Καποδίστριας και η επιτροπή της προπαίδειας*, Δωδώνη, τευχ α, τομ. 23, Ιωάννινα 1994,σς.5-80
- Αγραφιώτου, Π., *Διδάσκοντας Ιστορία μέσω του Διαδικτύου. Χρησιμότητα ή αναγκαιότητα, Νέες προκλήσεις*. Στο: Αξιοποίηση των τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στη Διδακτική πράξη: 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο των εκπαιδευτικών για τις Τ.Π.Ε., Σύρος 9,10 &11 Μάϊου 2003, (τ. Α', σελ.87-92). Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, Αθήνα 2003
- Αθήνη, Στ. & Ξούριας, Ι., *Νεοελληνική Γραμματεία 1671-1830*, εκδ. ΣΕΑΒ, Αθήνα 2015
- Αλιβιζάτος, Ν., παρέμβαση στο Επιστημονικό Συμπόσιο Ι. Καποδίστριας: 170 χρόνια μετά 1827-1997, Ναύπλιο 27/9/1997, στο Μπαμπούνης Χ., *Τοπική αυτοδιοίκηση κατά την Οθωνική Περίοδο(1833-1862)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007
- Αλιβιζάτος, Ν., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στην νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2011
- Αλιβιζάτος, Ν., *Πραγματιστές, δημαγωγοί και ονειροπόλοι. Πολιτικοί, διανοούμενοι και η πρόκληση της εξουσίας*, εκδ. Πόλις(β' έκδ.)Αθήνα 2015

- Άμαντος, Κ., «Αδαμάντιος Κοραΐς» περ. «Ελληνικά», τόμ. 6ος (1933), σσ.7-36
- Άμαντος, Κ., «Αδαμάντιος Κοραΐς», Άρθρα και Λόγοι (συναγωγή μελετών του ιδίου) Αθήνα 1953
- Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας, Έκτακτο δελτίο για το έτος Καποδίστρια 1776-1976, Κέρκυρα 1977
- Αξελός, Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 2003
- Αξελός, Λουκάς, *Ρήγας και Διαφωτισμός: η συμπόρευση της επιστήμης με το επαναστατικό καθήκον*. Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής (48), Αθήνα 2003
- Αργυροπούλου- Λουγγή, Ρ., *Απολογία*, Ο εραμιστής, αρ.13, Αθήνα 1976, σσ. 76-78
- Αργυροπούλου Ρ., *Ο Βενιαμίν Λέσβιος και η ευρωπαϊκή σκέψη του δέκατου ογδόου αιώνα*, εκδ. Βιβλιοθήκη Ιστορίας των Ιδεών- 2, Αθήνα 2003
- Αρς, Γ., *Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα 2015
- Ασδραχάς, Π.Σ., «1821: Μια εθνική επανάσταση που ενέχει την ταξική διάσταση, αλλά δεν είναι ταξική», Συνέντευξη αναδημοσιευμένη σε Αρχείο Ενθεμάτων 2010, 8-5-2016
- Βακαλόπουλος, Α. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1813-1822)*, τόμος Ε', εκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 1980
- Βακαλόπουλος, Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού: Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829)*, τόμος Η': Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του Νεοελληνικού Κράτους, χ.ό Θεσσαλονίκη 1988 , σ.67
- Βακαλόπουλος, Α., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*(κγ'εκδ.), εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005
- Barau, Denys, Η παιδαγωγική προσέγγιση του φιλελληνισμού. Στο Π. Πιζάνιας(επιμ), *Η Ελληνική επανάσταση του 1821*(σσ.171-200), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009
- Βάκη, Φ., *Η πρόοδος στον Διαφωτισμό. Πρόσωπα και προσωπεία*, εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2012
- Batalden, St., *Ο Ευγένιος Βούλγαρις και το πρόβλημα της ομολογιακής ταυτότητας των Ελλήνων την εποχή του Διαφωτισμού*», στο Ελένη ΑγγελομάτηΤσουγκαράκη(επιμ), Ευγένιος Βούλγαρις. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006, σσ.31-47
- Βέικος, Θ., *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999
- Βενιζέλος Ευ., *Το πρώτο κύμα του ελληνικού συνταγματισμού (1822-1827)*, διαθέσιμο στο <http://>

www.evenizelos.gr/30programmproposals/state/constitutionalpolitics/700-1822-1827.html, 15 Μαΐου 2021

- Βενιέρης, Δ., Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και κοινωνικά δικαιώματα. Το τέλος των ύμνων, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2013
- Βερέμης, Θ., Κράτος και Έθνος στην Ελλάδα: 1821-1912. Στο Δ.Γ. Τσαούση (επιμ), *Ελληνισμός Ελληνικότητα*, εκδ. Εστία, 3^η εκδ, Αθήνα 1998, σσ.59-69
- Βερναδάκης, Δ., *Καποδίστριας & Όθων*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1962
- Bernstein, S., Milza, P., *Ιστορία της Ευρώπης 2 Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών* (1815-1919), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
- Bloch, Mark, *Απολογία για την Ιστορία*. Το επάγγελμα του ιστορικού (Κ. Γαγανάκης, μετάφ), εκδ. Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 1994
- Braudel, F., *Γραμματική των πολιτισμών* (Α. Αλεξάκης, μτφ.), εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2011
- Βρανούσης, Λ., *Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις*, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών, τ. ΙΑ', Αθήνα 1975
- Βόγλη, Ελπ., Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του, e-book, 2015
- Βολτέρος, *Πραγματεία περί ανεκτικότητας* (Γ.Καράμπελας, μτφ.) εκδ. Διαλέγεσθαι, Αθήνα 2018
- Βρεττός, Ι., *Θεωρίες της Αγωγής*, Johann Heinrich PESTALOZZI- Αδαμάντιος Κοραΐς(τομ. Β'), εκδ. Διάδραση, Αθήνα 2005
- Βώρος, Φ. Κ., *Σύντομη Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1984
- Βώρος, Φ., *Δοκίμιο Εισαγωγής στη Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία*, εκδ. Νέα Παιδεία, Αθήνα 1983 Burns, E. *Ευρωπαϊκή ιστορία: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, (τόμ. Α.) (εκδ.β') εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1977
- Bushkovittch, P., *Ιστορία της Ρωσίας*, εκδ. Αιώρα, Αθήνα 2016
- Cassirer, E., *Το πνεύμα του Διαφωτισμού* (Γ. Λυκιαρδοπούλου, μτφ.), εκδ. Έρασμος, Αθήνα 2008
- Γερακίνη, Α., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Ανακτήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: http://alexgger.blogspot.gr/2012/11/blog-post_11.htm
- Γεωργής, Γ., *Η ανατολική πολιτική του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια*. Στο Γ. Γεωργής (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015, σσ.230-250
- Γιανναρά, Α., *Ο αγγλικός εμπειρισμός και ο γαλλικός διαφωτισμός*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1976

- Γιαννούλη, Εμμ., *Ταξίδι στην Ιστορία, Αίγινα, Μεγάλη Εκκλησία- Καποδίστριας Αρχή*
Νεοελληνικού κράτους, εκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2013
- Γκότσης Γ.-Συριάτου Α., *Δύο Θεσμοί Διαμορφωτές του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*,
ΕΑΠ, Πάτρα 2001, σ.114
- Γλυκοφρύδη -Λεοντίνη, Α., *Όψεις της εθνικής ταυτότητας στον νεοελληνικό στοχασμό*
του 19ου, Πρακτικά συμποσίου «Ελληνικότητα και ετερότητα: Πολιτισμικές
- διαμεσολαβήσεις και 'εθνικός χαρακτήρας στον 19ο αιώνα», τόμ. Α', Αθήνα
2016, σ.345
- Carr, H.E., *Τι είναι ιστορία; Σκέψεις για τη θεωρία της ιστορίας και τον ρόλο του*
ιστορικού (μτφ. Ανδ. Παππάς), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015, σ.22
- Cohen, L. & Manion, L. & Morisson, K., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, εκδ.
Μεταίχμιο, Αθήνα 2007
- Dakin, D., *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία (1821-1833)*, μτφ. Ρ.
Σταυρίδη Πατρικίου, (εκδ. γ'), εκδ. MIET, Αθήνα 1999
- Δαμιανίδου, Δ., *Ιωάννης Καποδίστριας. Ζητιάνος για την Ελλάδα*, εκδ. «Χριστιανική
Έλπις» Όρθόδοξη Αδελφότητα, Θεσσαλονίκη 2009
- Δασκαλάκης, Α., *Κοραής και Καποδίστριας. Οι κατά του Κυβερνήτου λίβελλοι*, εκδ.
Λαβύρινθος (ανατ. 2018) Αθήνα 1958
- Δασκαλάκης Δημοσθένης., *Εισαγωγή στη σύγχρονη κοινωνιολογία*, εκδ. Παπαζήση,
Αθήνα 2014
- Δαφνής, Γρ. *Ιωάννης Α. Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού κράτους*, εκδ. Έκαρος,
Αθήνα 1976
- Δαφνής, Κ., *Ι. Καποδίστρια Κείμενα*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1976
- De Certeau, Michel, *Το ιστοριογραφικό έργο. Στο Ζακ Λε Γκοφ-Πιερ Νορά, Το έργο*
της Ιστορίας. (Μιτσοτάκη Κλαίρη, μτφ.), εκδ. Ράππας, τομ. Α', Αθήνα 1975
- Δελλής, Ι., *Οι επιδράσεις των ιδεών του Voltaire και του J.Locke στο Σχέδιασμα Περί*
Ανεξιθρησκείας του Ε. Βούλγαρη, Ελληνικά, τευχ. 52, Αθήνα 2002
- Δεσποτόπουλος, Α., *Η Επανάσταση κατά το 1828 στο: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους,*
Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1821-1832),
τόμος ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Δεσποτόπουλος Α., *Ο κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις* (εκδ β), εκδ.
MIET, Αθήνα 1996
- Δημαράς, Κ.Θ., *Νεοελληνική Επιστολογραφία*, αρ. 43, εκδ. Βασική βιβλιοθήκη, Αθήνα
1963
- Δημαράς, Κ.Θ.-Αγγέλου, Α.-Κουμαριανού, Αι.- Φραγκίσκος, Εμμ., *Αδαμάντιος*
Κοραής, Αλληλογραφία, τ.Α' 1790-1799, ΕΙΕ, Αθήνα 1964

- Δημαράς, Κ.Θ., *Το σχήμα του Διαφωτισμού, στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΑ΄, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Δημαράς, Κ.Θ., *Νεοελληνικός διαφωτισμός*(4^η έκδ). εκδ. Ερμής, Αθήνα 1985
- Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας* (9^ηεκδ.), εκδ. Γνώση, Αθήνα 2000
- Δημαράς, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Νεοελληνικά Μελετήματα 2*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 2002
- Δημαράς, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 2009
- Διαμαντής, Δ., *Η εκπαίδευση κατά τον Καποδίστρια*, Επιστημονικό Βήμα, τευχ.6, Ιούνιος 2006
- Δρακόπουλος Στ. & Καραγιάννης Α., *Ιστορία της οικονομικής σκέψης. Μια επισκόπηση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2003
- Dunn, J., *Τζων Λοκ* (μτφ. Ι. Δελλής - Β. Δελλή), εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις, Πάτρα 2000
- Ενεπεκίδης Π., *Ιωάννης Καποδίστριας: 176 ανέκδοτα γράμματα προς τον πατέρα του 1809-1820*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1972
- Έτος Καποδίστριας Διακόσια χρόνια από τη γέννηση του*. Οι επίσημες ομιλίες ΥΠΕΠΘ, Εθνικό τυπογραφείο. Αθήνα 1978
- Ευαγγελόπουλος, Σπ., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης*, τεύχ. Α΄, Αθήνα 1984
- Ζάνου, Κωνσταντίνα, *Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας: Κριτικές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Γιώργης Γ(επιμ.), εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015
- Foucault, M., *Τι είναι Διαφωτισμός*(Σ. Ροζάνης, μτφ.), εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1988
- Gray, J., Βολτέρος. (Ειρήνη Ραζή, μτφ.), εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2004
- Held, D. Μοντέλα Δημοκρατίας. Αθήνα: εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2007
- Ηλιού, Φ., *«Από την παράδοση στο Διαφωτισμό: η μαρτυρία ενός παραγιού»* Σταμάτης Πέτρου, Γράμματα από το Άμστερνταμ, (επιμ. Φ. Ηλιού), εκδ. Ερμής, Αθήνα 1976
- Ηλιού, Φ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Η νεωτερική πρόκληση*, στο: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000)*, τ. Β΄ (Η οθωμανική κυριαρχία, 1770- 1821. Διαφωτισμός – Ιστορία της Παιδείας – Θεσμοί και Δίκαιο), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003

- Ηρακλείδης, Α., *Έθνος, εθνικισμός, αυτοδιάθεση*. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις /6/2021, https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6154/3/01_chapter_8.pdf;
- Hall St. & Gieben, B., *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003
- Hankins, L.T., *Επιστήμη και Διαφωτισμός* (Γ. Γκουνταρούλης, μτφ.), εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις, Ηράκλειο 1998
- Helene E. Koukou, *Le texte grec inédit de la circulaire de Ioannis Capodistrias, du 6/18 avril 1819* (Το ανέκδοτο ελληνικό κείμενο της εγκυκλίου επιστολής του Ιωάννη Καποδίστρια της 6/18 Απριλίου 1819 υπό την Ελ. Κούκου δια τον ακαδημαϊκόν κ. Ευάγγελον Μουτσόπουλον)
- Hobsbawn, E., *Για την ιστορία* (Π. Ματαλάς, μτφ.), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998
- Houssaye, Jean, *Δεκαπέντε παιδαγωγοί. Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης* (Καρακατσάνη Δ., μτφ.), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000
- Θεοδωρίδης, Γ., Ο «κύκλος» του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και η πολιτική στρατηγική του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Στο Π. Πιζάνιας(επιμ), *Η Ελληνική επανάσταση του 1821*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009
- Ι. Καποδίστριας, *Τῷ Συνταγματάρχῃ κ. Εἰδέκῳ*, στο Ιωάννης Σ. Κορνιλάκης, Ι. Α.Καποδίστριας. Ο Άγιος της Πολιτικής, Ελαία, Αθήνα 2011
- Ιδρωμένος, Α., *Ιωάννης Καποδίστριας Κυβερνήτης της Ελλάδος*, εν Αθήναις 1900, ανατ. Διον. Καραβία 1986
- Ιωάννης Καποδίστριας: *η πορεία του στο χρόνο*. Κατάλογοι ΒΒ Ι. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2016
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΒ, *Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1821-1831)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Καλόγηρος, Β., *Τα Ιστορικά Παραθέματα στην Εξεταστική Διαδικασία*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Βόλος 2012 Κακάμπουρα, Ρ., *Λαογραφικά αρχεία και εθνική ταυτότητα: Μια σχέση αλληλεπίδρασης*. Κριτική Διεπιστημονικότητα, τόμ. 2^{ος}, Έθνος και Ταυτότητα. Πολιτισμικές Αντιστάσεις, επιμ. Σ. Δημητρίου, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2006
- Kamen, H., *Πρώιμη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία* (μτφ. Ε. Καλογιάννη), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002
- Κανελλόπουλος, Α., «*Η Οικονομική Πολιτική του Κυβερνήτη*» στο: Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, Τετράδια «Ευθύνης» 5, Αθήνα 1978
- Kant, I., *Δοκίμια* (μτφ. Ε.Π. Παπανούτσος), εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1971

- Καραγιάννης, Α., *Ιστορία οικονομικής σκέψης*. Προκλασική περίοδος, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1998
- Καραγιάννης, Α., *Οικονομικός φιλελευθερισμός κατά τον Adam Smith*. Φιλελεύθερα κείμενα 1, Αθήνα 2011
- Καραμανίδου Α., *Παρακαταθήκες Ορθοδοξίας και Ελληνισμού σε επιστολές του Ιωάννου Καποδίστρια προς εκκλησιαστικά πρόσωπα της εποχής του*. Πρακτικά Συνεδρίου «ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ,ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ,ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ -η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση», Θεσσαλονίκη 2013,σσ. 126-135
- Καραμπελιάς, Γ., *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση του Ρήγα Βελεστινλή*, εκδ. Εναλλακτικές, Αθήνα 2011
- Καραμπερόπουλου, Δ., Η Γαλλική «Encyclopedie»ένα πρότυπο του έργου του Ρήγα «Φυσικής απάνθισμα». Ο Ερανιστής,τομ.21, Αθήνα 1997, σ.42
- Καραπιδάκης Ν., «*Τα Επτάνησα, Ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί μετά την πτώση της Βενετίας*», στο Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1',εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σσ. 75-86
- Κασάπογλου,Β., *Ο Καποδίστριας και η κεντρική διπλωματική εκπροσώπηση της Ελλάδος*, Διεθνείς σχέσεις, Ιστορία και Εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στην εποχή του Κυβερνήτη Καποδίστρια, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα 2011
- Κεχαγιόγλου, Γ., «Ιωάννης Βηλαράς». *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.*(τ. Β'),15ος αιώνας – 1830, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1999, σσ.325-326
- Κεχαγιόγλου, Γ., «*Αδαμάντιος Κοραής*». Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.(τ. Β'), 15^{ος} αι. -1830, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1999, σσ. 203-205
- Κιτρομηλίδης, Π., *Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18^ο αιώνα*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985
- Κιτρομηλίδης Π., *Η πολιτική σκέψη του Ευγένιου Βούλγαρη*, Τα Ιστορικά, τευχ. 12-13 Ιουν-Δεκ. 1990, σ.176
- Κιτρομηλίδης, Π., *Το όραμα της ελευθερίας στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. , Πορεία, Αθήνα 1992
- Κιτρομηλίδης, Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996
- Κιτρομηλίδης Π., *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη*, εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1998
- Κιτρομηλίδης, Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: οι πολιτικές και οι κοινωνικές ιδέες*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999

- Κιτρομηλίδης, Π., «*Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770 – 2000*. 10τ., (τ. 2^{ος}), Αθήνα 2003, σσ. 27-38
- Κιτρομηλίδης, Π., *Από τον Μοισιόδακα στον Ρήγα*. Ανακτήθηκε στις 20 Νοεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/15586>
- Κιτρομηλίδης, Π., *Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης το 18ο αιώνα*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., (εκδ. Β'), Αθήνα 2004
- Κιτρομηλίδης, Π., *Οι Καταβολές του Ελληνικού Συνταγματισμού (1797-1827)*, στο «30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975», εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2004
- Κόκκινος, Γ., *Από την Ιστορία στις Ιστορίες, Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της Ιστορίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998
- Κόκκινος, Διον., *Η Ελληνική Επανάσταση*, Τόμος ΣΤ, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1974
- Κονδύλης, Π., *Από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998
- Κονδύλης, Π., *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός* (τόμ. Α'), (εκδ. 4^η), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2004
- Κονδύλης Π., *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, (3^η εκδ.), εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2008
- Κονταλή, Αθ., «*Ο Ευγένιος Βούλγαρης και η πορεία του Έθνους προς την ελευθερία*» Ευγένιος Β. στο Ελένη Αγγελομάτη- Τσουγκαράκη(επιμ). Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006, σσ.155-175
- Κοντογιώργης, Γ., *Κοινοτική αυτοδιοίκηση και καποδιστριακό πολιτειακό σύστημα*, στο Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831. Ο κορυφαίος Έλληνας Ευρωπαίος, εις Π. Πετρίδης, εκδ. Γκοβόστης, Αθήνα 1992
- Κοντογιώργης, Γ., «*Τὸ Κράτος τοῦ Καποδίστρια*», Ἑρῶ 18/2 (2014)
- Κοντογιώργης, Γ., «*Το "κράτος" του Καποδίστρια. Μια συγκριτική αποτίμηση σε σχέση με την απολυταρχία της εποχής και το κράτος έθνος*», "Αίνος μνήμης καθηγητού Ηλία Κρίσπη", εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2015
- Κοραΐς, Α., *Βίος Αδαμαντίου Κοραή συγγραφείς παρά του ιδίου*, εν Παρισίοις, εκ της τυπογραφίας του Εβεράρτου, 1833
- Κοραΐς, Α., *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς* (τομ. Α'), εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008

- Κορδατζή-Πρασσά, Αν., *Η εκπαίδευσις στις Κυκλάδες κατά την καποδιστριακή περίοδο(1828-1832)*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1997
- Κούκος, Α., *Εϋνάρδος - Καποδίστριας: Η αλληλογραφία τους, πηγή ιστορικής γνώσης, για το σύγχρονο Ελληνισμό*. Ανακτήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: <https://www.albertcohen.gr/images/event-2013-september28/koukos.pdf>
- Κούκος, Α., *Η διπλωματική στρατηγική του Ιωάννη Καποδίστρια*. Στο Γ. Γεωργής (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας*, εκδ. Καστανιώτης Αθήνα 2015, σσ.230-250
- Κούκου, Ελ. , *Ιωάννης Καποδίστριας: Ο άνθρωπος – ο ευρωπαίος διπλωμάτης 1800-1828*(εκδ. 10^η), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005, σσ. 589-593
- Κούκου, Ελ., *Η παιδεία από το 1828 ως το 1831 στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Η Ελληνική Επανάσταση και η ίδρυση του Ελληνικού Κράτους (1821-1832), τόμος ΙΒ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Κούκου, Ε., *Ιωάννης Καποδίστριας*, Ρωζάνδρα Σ. Στούρτζα, *μια ανεκπλήρωτη αγάπη: ιστορική βιογραφία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2000
- Κουλούρη, Χ., *Εθνικά στερεότυπα και ελληνική εθνική ταυτότητα στο σχολείο του 19ου αι* (Ανάπτυπο από το αφιέρωμα στον Πανεπιστημιακό δάσκαλο Β.Σφυρόερα από τους μαθητές του), εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1992
- Κουλούρη, Χ., Λούκος, Χ., *Τα πρόσωπα του Καποδίστρια, Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία (1831-1996)*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 2012
- Κρεμμυδάς, Β., *Νεότερη ιστορία. Ελληνική και ευρωπαϊκή*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001
- Κριαράς, Ε., «*Η “Παιδαγωγία” του Μοισιόδακος και η σχέση της με το παιδαγωγικό σύγγραμμα του Locke*», *Byzantinisch Neugriechische Jahrbücher*, τ. 17, Αθήνα 1943
- Κωνσταντινίδης, Εμμ., *Η εν Ελλάδι Εκκλησία κατά την επαναστατικήν και την μέχρι της αφίξεως του Όθωνος μεταβατικήν εποχήν: 1821-1833*, εκδ. Εν Αθήναις, [χ. ο.]1970
- Lagree, J. *Η φυσική θρησκεία* (μτφ. Α. Παπαθανασοπούλου), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2000
- Λάσκαρι, Μ., *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδίστρια*, εκδ. Γαλαξία, Αθήνα 1968
- Λέκκας, Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2011
- Λεοντσίνης, Γ., *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003 Λεοντσίνης, Γ., *Ζητήματα Νεότερης ελληνικής ιστορίας και εκπαίδευσης*, εκδ. Καρδαμίτσα & Σια, Αθήνα 2004

- Λεοντσίνης, Γ., *Η πρόσληψη της ιστορικότητας του χρόνου και του τόπου από τους Ιόνιους κατά την περίοδο της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807)*, Μελέτη στο «Επτανήσος Πολιτεία 1800-1807, επιμ. Δ. Μιχαλαγά & Π. Μοσχονά, Κέντρο Μελετών Ιονίου, Αθήνα 2016
- Λεοντσίνης, Γ., *Συνθήκες υποδοχής του αλληλοδιδασκτικού συστήματος εκπαίδευσης στον ελληνικό χώρο και στις παροικίες*, Δοκίμιο Γ'. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 25/6/2021: <https://www.academia.edu>.
- Lefevre, G. , *Η Γαλλική Επανάσταση*, (μτφ. Σπ. Μαρκέτος), εκδ. MIET, Αθήνα 2003
- Λιανός, Θ., *Κοινωνική Δικαιοσύνη, Θεωρία, Ιδέες, Εμπειρίες, Προτάσεις*, εκδ., Καστανιώτη, Αθήνα 2000
- Locke, J., *Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως*(μτφ. Π. Κητρομηλίδης), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1990
- Λούκος, Χ & Βαρθολομαίου, Βγένα, *Ευρετήριο των επιστολών του Ιω. Καποδίστρια. Μνήμων 6 (1976-1977)*, σσ.131-211
- Λούκος, Χ., *Η αντιπολίτευση κατά τον Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, 1828- 1831*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988
- Λουλές, Δ., «*Κατευθύνσεις και προοπτικές της οικονομικής πολιτικής του Ι. Καποδίστρια, 1828-1831*» στο: Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983, σσ.129-139
- Μαλαφάντης, Κ., *Ο Αδαμάντιος Κοραής και η δυτική παιδεία*. Δημοσιευμένο στα Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, *Ελληνική Παιδεία και παγκοσμιοποίηση*, Ναύπλιο 8-10 Νοεμβρίου 2001, www.pee.gr
- Μαλαφάντης, Κ., *Η πολλαπλή συμβολή του Διαφωτισμού στη διαμόρφωση της νεοελληνικής παιδείας*. Πρακτικά Συνεδρίου «Με το βλέμμα στραμμένο στο Μέλλον Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης: Είκοσι χρόνια δημιουργίας και προσφοράς στην Επιστήμη, την Εκπαίδευση και την Κοινωνία», 4-5 Ιουνίου 2004. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή ΠΤΔΕ, σσ. 158-172
- Μανιτάκης, Α., *Ο Ελληνικός Συνταγματισμός 200 χρόνια μετά*, εκδ.ΕΑΠ, Αθήνα 2020
- Μαντζουλίνος Διον., *Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831)*, εκδ. Εστία, τευχ.α-β', 1990
- Μαστραπάς, Α., *Η Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου και οι πηγές της*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2003
- Μαστροδημήτρης, Π., *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1990
- Ματσούκα, Ν. Α., *Οικουμενική κίνηση*, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2003

- Μαυριάς, Κ.Γ., *Συνταγματικό δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2014
- Μαυροσκούφης, Δ., *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας* (Ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές), εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005
- Μέκκας, Κ., «*Η Διδασκαλία της Ιστορίας με την αξιοποίηση των πηγών*», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2020 από το διαδικτυακό τόπο: http://dideanatol.att.sch.gr/tte/nea/sumbouloi/istoria_piges.pdf.
- Μερακλής, Μ., *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2007
- Μεταλληνός, Γ., *Ελλαδικού Αυτοκέφαλου παραλειπόμενα*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1989
- Μεταλληνός, Γ., *Φώτα και Φως*, Ιστορικά Μελετήματα, εκδ. Άθως, Αθήνα 2001
- Μεταλληνός, Δ., «*Ιωάννης Καποδίστριας και Γαλλικός Διαφωτισμός*». Στο Δ' Συνέδριο με θέμα "Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός" στις 24/10/2015. Ανακτήθηκε στις 9/5/2021
<https://www.youtube.com/watch?v=R9gmcnOeC8M>
- Μοισιόδαξ, Ιώσηπος, «*Απολογία*». Ο ερανιστής 13, αρ.76-78, 1776
- Μολυβάς, Γρηγόρης, *Φιλοσοφία στην Ευρώπη, η Εποχή του Διαφωτισμού (17ος -18ος αιώνας)*, ΕΑΠ, Πάτρα 2000
- Moniot, Henr, *Η Διδακτική της Ιστορίας* (Έφη Κάννερ, μτφ.), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000
- Μουλλάς, Π., *Ο λόγος της απουσίας: Δοκίμιο για την επιστολογραφία με σαράντα ανέκδοτα γράμματα του Φώτου Πολίτη* (1908-1910), εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992
- Μπάλτα, Α., Βόγλη, Ελπ., Χρηστίδης, Χ., *Θέματα Ελληνικής Ιστορίας (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, ebook, 2008
- Μπαμπούνης, Χ., *Η Γραμματεία των Εκκλησιαστικών και της δημοσίου εκπαιδεύσεως και η εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την καποδιστριακή περίοδο*. Δημοσιευμένη Διδακτορική Διατριβή 1998, ΕΚΠΑ
- Μπαμπούνης Χ., *Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή Περίοδο*, εκδ. Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Αθήνα 1999
- Μπαμπούνης, Χ., *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007 Μπαμπούνης, Χ., *Η τοπική αυτοδιοίκηση κατά την Οθωνική Περίοδο(1833-1862)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007
- Μπαμπούνης, Χ., *Όψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης στο Ελληνικό κράτος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2008
- Μπαμπούνης, Χ., *Σπουδές Ελλήνων νέων στην Ευρώπη κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1831)*. Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα, προσωπικές επιλογές και

κοινωνική δικαιοσύνη. Πρακτικά 5^{ου} Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου. Πάτρα 2009

Μπαμπούνης, Χ., *Ιστορική Αφήγηση και Πηγές*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2013

Μπαμπούνης Χ. – Φυριππής, Εμμ. *Φοιτητών Δράσεις. Οθωνική περίοδος [1837 – 1862]*, τ. Α', εκδ. Εκτυπωτικό Κέντρο Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2016, σ. 14.

Μπαμπούνης, Χ.-Τουλιάτος, Σπ., *Μεθοδολογία και ερμηνεία της ιστορίας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2017

Μπουζάκης, Σήφης, *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης: Όψεις και απόψεις*, (τομ Α), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011

Νάκου Ει., *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000

Ντ Αλαμπέρ, *Προεισαγωγικός Λόγος στην Εγκυκλοπαίδεια*. (Δημητρούλια Τ., μτφ.), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2005

Νικολάου, Γ., *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η γένεση του Νεοελληνικού κράτους (1828/1831)*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2019

Ξούριας Γ., *Νεοελληνική επιστολογραφία: Πρώτη καταγραφή*. Τετράδια Νεοελληνικής Φιλολογίας. τευχ. 2-3, Αθήνα 2003

Παναγιωτόπουλος, Β., *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 2^{ος}, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003

Παπαγεωργίου, Γ., *Συμβολή στην Ιστορία της Αγκώνας κατά τον 19^ο αι.*, Δωδώνη(4), 1975, σσ. 293-340

Παπαγεωργίου, Σ., *«Η στρατιωτική πολιτική του Ι. Καποδίστρια» στο: Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983

Παπαδάκη, Λ., *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007

Παπαδοπούλου, Λ., *Συνταγματικό Δίκαιο*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις. ΣΕΑΒ, 2015
Παπαδόπουλος, Σ., *«Ιωάννης Καποδίστριας, ο θεμελιωτής του Νεοελληνικού Κράτους» στο: Δάφνη στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του*, Τετράδια «Ευθύνης» 5, Αθήνα 1978, σσ. 65-84

Παπαδόπουλος, Σ., *Μανίας Παιδείας: εθνικοπαιδαγωγικό όραμα του Αδαμάντιου Κοραή*. Πρακτικά του ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ., 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10-12 Οκτ 2014

- Παπανούτσος, Ε., *Νεοελληνική Φιλοσοφία Α΄*, εκδ. Αετός, Αθήνα 1959
- Παπατόλιας, Απ., «Η συνταγματική ιδεολογία του 1821». Παράδοση και νεωτερικότητα. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 26/5/2021: https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2018/06/%CE%A0%CE%91%CE%A0%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%A3_teliko.pdf
- Παπαχρήστου, Π., *Οι επιδράσεις του παιδαγωγικού δοκιμίου του John Locke στην παιδαγωγία του Ιώσηπου Μοισιόδακα*. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο: <http://ojs.lib.uoi.gr/index.php/epetarch/article/view/103/0>
- Πατέλης, Δ., *Διαφωτισμός*[Πανεπιστημιακές Σημειώσεις].Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τομέας Κοινωνικών Επιστημών 2013
- Πελεγρίνης, Θ., *Λεξικό της Φιλοσοφίας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009
- Πετρίδης, Π., *Η διπλωματική δράσις του Ιωάννου Καποδίστρια υπέρ των Ελλήνων 1814–1831*, Ινστιτούτο Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1974
- Πετρίδης, Π., «*Η εξωτερική πολιτική του κυβερνήτη και η συμβολή της στην κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας 1828-1831*» στο Ιωάννης Καποδίστριας και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 83-94
- Πετρόπουλος, Γ., *Πολιτικοί- Κοινωνικοί και Εθνικοί Προσανατολισμοί των Αθηναίων Ρομαντικών του ΙΘ΄ αιώνας*, Διδακτορική διατριβή (2018), Τμήμα Φιλολογίας Καλαμάτας
- Πηλιούρης, Π., *Τα ιδεώδη του διαφωτισμού και τα παιδαγωγικά προστάγματα του Ρήγα Φεραίου*. Πρακτικά ΕΛΛ.ΙΕΠ.ΕΚ, 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 10-12 Οκτωβρίου 2014
- Πιζάνιας, Π., «*Επανάσταση και Έθνος. Μια ιστορική – κοινωνιολογική προσέγγιση του '21*», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. Γ΄, Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832, Αθήνα 2003
- Πιζάνιας, Π., *Από ραγιάς Έλληνας πολίτης, Διαφωτισμός και Επανάσταση 1750-1832*. Στο Π. Πιζάνιας (επιμ.), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821* (13-77), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009
- Πιστόλη, Ε., *Η αξιοποίηση των ιστορικών πηγών στη διδασκαλία της ιστορίας της Γ΄ Γυμνασίου και οι απόψεις των μαθητών για το μάθημα της ιστορίας και τις ιστορικές πηγές*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή (2019). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Βόλος. Ελλάδα
- Πλάγγεσης, Γ., *Νεότερη Πολιτική και Κοινωνική Φιλοσοφία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2009

- Πλουμίδης, Σπ., *Το έργο εσωτερικής συγκρότησης του Καποδίστρια* Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο στις 5/6/2021, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH267/Kapodistrias.doc>
- Πλουμίδης, Σπ., «*Η έννοια του 'θανάτου' στην Ελληνική Επανάσταση (1821-1832). Ιδεολογικές προσλήψεις και πολιτική πρακτική*», Μνήμων 32, (2011-2012), σσ. 59-88
- Πολίτης, Γ., *Το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής και η φιλοσοφία του John Lock*, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2004
- Πολίτης, Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ΜΙΕΤ (20η ανατύπωση), Αθήνα 1974
- Πρασά, Α., *Οι επιρροές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στη διαμόρφωση της ελληνικής εκπαίδευσης στο α' μισό του 9ου αιώνα*, περ. Μνημοσύνη τομ.12 1991-1993, Ανάτυπον, Αθήνα 1955, σσ. 289-306
- Πρασά, Α., *Η εθνική διαπαιδαγώγηση στο σχολείο της καποδιστριακής περιόδου*, Πρακτικά Συμποσίου «Ιωάννης Καποδίστριας; 170 χρόνια μετά, 1827-1997» Ναύπλιο 1998, εκδ. Τρουφάκος & Σια Ε.Ε., Ναύπλιο 1998
- Προγούλης, Ν. (2018). *Η πολιτική κυριαρχεί και πάλι επάνω στην οικονομία*. Epistēmēs Metron Logos Journal no. 1
- Πρωτοψάλτης, Εμμ., *Ιωάννης Καποδίστριας*, εκδ. Μορφωτικά, αρ. 7, Αθήνα 1977
- Πυργιωτάκης, Ι. «Ερμηνευτική προσέγγιση εκπαιδευτικών νόμων και νομοσχεδίων. Μία απόπειρα διαμόρφωσης ενός σχεδίου εργασίας» στο Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος, *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου*, Αλεξανδρούπολη 28 -30 Μαΐου 2004, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 73 – 86.
- Ρεπούση, Μ., *Μαθήματα Ιστορίας: Από την Ιστορία στην Ιστορική Εκπαίδευση*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2004
- Ροτζώκος, Ν., *Το έθνος ως πολιτικό υποκείμενο*. Στο Π. Πιζάνιας (επιμ), *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821* (223-241), εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009
- Ρουσώ, Ζ.Ζ., *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου* (Γρηγοροπούλου Βασ.-Σταινχάουερ Αλβ.μτφ.), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004
- Rousseau, J.-J., *Σχέδιο Συντάγματος για την Κορσική, Στοχασμοί για τη Διακυβέρνηση της Πολωνίας και τη Σχεδιαζόμενη Μεταρρύθμισή της*, εισ.- επιμ. Α. Α. Χρυσής, μτφρ. Κ. Κέη, εκδ. Πολύτροπον, Αθήνα 2006
- Σάθας, Κ., *Νεοελληνική Φιλολογία : Βιογραφίες των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων (1453-1821)*, εκδ. Κουλτούρα, Αθήνα 1990
- Σακκάς, Ι., *Η ανατολική Μεσόγειος ως παράγων των συγχρόνων γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών ισορροπιών -από τον Καποδίστρια στην σύγχρονη περίοδο*. Ανακτήθηκε στις 18 Δεκεμβρίου 2020, από το διαδικτυακό τόπο:

http://www.academy.edu.gr/index.php/gr/conferences/fourth_symposium/act_a_of_symposium

- Σβολόπουλος, Κ., *Ο Ιω. Καποδίστριας μεταξύ απολυταρχίας...* Στο Γ. Γεωργής (επιμ.), *Ιωάννης Καποδίστριας*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2015, σσ.29-45
- Σβώλος, Α., *Τα Ελληνικά Συντάγματα. 1822-1952*, εκδ. Στοχαστής (β' έκδ), Αθήνα 1972
- Σκλαβούνος, Γ., *Επίμετρο Συνεδρίου: Ανιχνεύοντας την ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα του Ιωάννη Καποδίστρια*. Πρακτικά Συνεδρίου «ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ, ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΝΤΕ ΜΙΡΑΝΤΑ», 2013, σσ. 447-478
- Schmidt G. Manfred, *Θεωρίες της Δημοκρατίας* (Ελ. Δεκαβάλλα, μτφ.), εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2000
- Σμυρναίος, Αντ., *Ιστορίας Μάθησις. Ζητήματα Φιλοσοφίας & Διδακτικής της Ιστορίας*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2013
- Σπανός, Β., *Ιωάννης Καποδίστριας: Ο θεμελιωτής του ελληνικού κράτους*, εκδ. Περισκόπιο, Αθήνα 2009
- Σταινχάουερ, Α *Δημόσια εκπαίδευση και δημοκρατία στη γαλλική διαφωτιστική σκέψη*. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/457/454>
- Σταυρόπουλος, Γρηγ., *Νεοελληνική Επιστολογραφία 17^{ος}-19^{ος}*. Διδακτορική διατριβή. Σχολή Θεολογική, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2008
- Στεργέλλης Αριστείδης, «Τα “φώτα” και η διοικητική διαχείριση των υποθέσεων της εκπαίδευσης κατά την Επανάσταση», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Όμιλος Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού, Αθήνα 1995, σσ. 141-144
- Στυλιανού, Α., *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006
- Σωτηρόπουλος, Π.Δ., «Ελληνική Νομαρχία: ήτοι λόγος περί του ριζοσπαστικού διαφωτισμού. Η γέννηση της νεοελληνικής πολιτικής σκέψης στις απαρχές του 19ου αιώνα» σε Π. Πιζάνιας (επιμ.) *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα Ευρωπαϊκό Γεγονός*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2009, σ. 104
- Stuart Hall & Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας*. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός.(Τσακίρης Θ., μτφ.), εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003
- Ταμπάκη, Α., *Περί νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ρεύματα ιδεών και δίαυλοι επικοινωνίας με τη δυτική σκέψη*, εκδ. Ergo, Αθήνα 2004
- Τατάκης, Β., *Σκούφος-Μηνιάτης-Βούλγαρις-Θεοτόκης*, εκδ. Αετός, Αθήνα 1953

- Τζαβάρας, Ι., *Παιδαγωγικά αξιώματα στον "Αιμίλιο" του Rousseau*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1999
- Τσάτσος, Δ.Θ., *Συνταγματικό δίκαιο* (Τόμος Β΄) (2^η έκδ.), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα Κομοτηνή 1993
- Τσιριγώτης, Δ., *Η διάστιξη μεταξύ του Κράτους του Έθνους και του Έθνους του Κράτους στο πολιτικό πρόταγμα του Ι. Καποδίστρια*. Μια περιπτωσιολογική ανάλυση της κοσμοθεωρητικής αντίληψης του Ι. Καποδίστρια για την συγκρότηση του ελληνικού έθνους. Διεθνές Συνέδριο: Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος. Αρχαία Ολυμπία, (28-31 Αυγούστου 2016), σσ.113-126
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2012). Διδακτική Μέθοδος και Εφαρμογές στο Μάθημα της Ιστορίας, Αθήνα: ΟΕΔΒ
- Φίλιας, Β., *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1985
- Φιλιππίδης, Δαν-Κωνσταντάς, Γρ., *Γεωγραφία Νεωτερική* (επιμ. Κουμαριανού Αικ.) εκδ. Εστία, Αθήνα 2006
- Φραγκίσκος, Εμμ., *Ο επιστολογράφος Κοραΐς*. Η σωζόμενη αλληλογραφία του απλώνεται 60 ολόκληρα χρόνια (1773-1833) Εφ. Καθημερινή 29 Νοεμβρίου 1998
- Φραγκουδάκη, Α., *Η εθνική ταυτότητα, το έθνος και ο πατριωτισμός*. ΥΠΕΠΘ. Πανεπιστήμιο Αθηνών 2007
- Windelband, W.-Heimsoeth, H., *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας* (τόμ. Α), (εκδ β΄), (Σκουτερόπουλος Α., μτφ.), εκδ. ΜΙΕΤ Αθήνα 1986
- Χαραμής, Β., *Καποδίστριας ως ενσαρκωτής του πολιτικού πολιτισμού*, Διεθνείς σχέσεις, Ιστορία και Εξωτερική πολιτική της Ελλάδος στην εποχή του Κυβερνήτη Καποδίστρια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2011
- Χατζιωάννου, Μ., *Η ιστορία των επιχειρήσεων*. Ανάτυπο, Μνήμων 28, Αθήνα 2007
- Χριστοδούλιδου, Ο., *Η Ευδαιμονία ως σκοπός της παιδείας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών 2019, σσ.177-184
- Χριστόπουλου, Π., *Η θέση του Ι. Καποδίστρια και του Ν. Σπηλιάδη μέσα στην κίνηση του Φωτισμού των Ελλήνων*. Ανακτήθηκε από το διαδικτυακό ιστότοπο 19/6/2021: https://www.eens.org/eens-congress-access/?main_page=1&main_lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=117
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ., *Εισαγωγή στις Ιστορικές σπουδές*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979
- Χρύσης, Α., *Εισαγωγή στην κοινωνική φιλοσοφία του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002

Χρυσόγονος, Χ. Κώστας, *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2003

Ψαρρέα Ε., Π.Σ. *Δέλτα: Αναπαραστάσεις του επιστολικού λόγου*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας 2008

Ψημμένος, Ν., *Η ελληνική φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821*. Ανθολογία κειμένων με εισαγωγή και σχόλια, (τ. Α'-Β'), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Carr, E. H. (1961). *What is History?*, London: Penguin.

Haydn T., Arthur J. & Hunt M. (2001). *Learning to teach history in the secondary school a companion to school experience*, London- New York: Routledge Falmer. p. 208-21

Papantonopoulos K., *Risorgimento greco e filellenismo Italiano*, Ρώμη, 1986, Edizioni del Sole.

Stuckart, W. D., (2004), “*Secondary Students Using Expert Heuristics in The Analysis of digitalized historical documents*”, Unpublished PhD Thesis, Department Secondary Education, College of Education, University of South Florida

Tosh, J., *The Pursuit of History. Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History*, Longman, London - New York 1984

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<http://www.kapodistrias.info/viografia>, (20/10/2020)

<http://kapodistrias.digitalarchive.gr/thedigitalarchive.php>

http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-01-01.htm ανακτήθηκε 2/11/2020 σ.11

<https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/TMB259/%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A6%CE%A9%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3.doc>

https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/192%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%9D158/%CE%A5%CE%9B%CE%97_%CE%91_%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%9F%CE%94%CE%9F%CE%A5_%CE%B5%CE%B5_2018_19.pdf

<http://www.lib.uoa.gr/katoptron/loadUserPersonBiography.do?personId=2779>

http://www.pee.gr/wpcontent/uploads/praktika_synedrion_files/e22_3_04/malafantis.htm <http://www.lib.uoa.gr/katoptron/>

<https://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1969/1953>

<https://www.kapodistrias.info/eynardos-ioannis-gavriil>